

Osana yhteisöä - Kulttuuriin kuuluvat ja ryhmän hyväksymät

Saamelaismääritelmä saamelaiskäräjien lausunnoissa vuodesta
1996 huhtikuuhun 2018.

Ami Kallo

Pro gradu -tutkielma

Yleinen historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Turun yliopisto

Syyskuu 2018

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

TURUN YLIOPISTO

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

KALLO; AMI: Osana yhteisöä – Kulttuuriin kuuluvat ja ryhmän hyväksymät. Saamelaismääritelmä saamelaiskäräjien lausunnoissa vuodesta 1996 huhtikuuhun 2018.

Tutkielma, 94 s.

Yleinen historia

Syyskuu 2018

Tutkielmassa tarkastellaan saamelaiskäräjien kanta saamelaismääritelmään. Tutkielman alkuperäislähteenä ovat saamelaiskäräjien lausunnot sen toiminnan ajalta vuodesta 1996 huhtikuuhun 2018. Tarkastelun kohteena ovat saamelaiskäräjien kanta, kannassa mahdollisesti tapahtuneet muutokset sekä saamelaiskäräjien käyttämät perustelut. Lisäksi perehdytään saamelaismääritelmästä käytyyn keskusteluun Suomessa sekä siinä tapahtuneisiin muutoksiin. Vertailukohdiksi nostetaan Norjan ja Ruotsin saamelaismääritelmät.

Saamelaiskäräjien kanta ja sen käyttämät perustelut ovat pysyneet hyvin samankaltaisina koko sen olemassaolon ajan. Lausunnot heijastelevat saamelaismääritelmän kehityksen vaiheita ja ajankohtaisia aiheita, kuten ILO-sopimusta ja KHO:n linjamuutosta vuonna 2011. Saamelaiskäräjät on johdonmukaisesti vastustanut vuonna 1996 astunutta saamelaismääritelmää ja erityisesti sen lappalaispykälää. Käräjät on vaatinut sen poistamista ja määritelmän palauttamista kieleen perustuvaksi, kuten se oli vuoteen 1996 asti. Saamelaiskäräjät katsoo, että saamelaismääritelmän tulee mahdollisimman hyvin vastata saamelaisten tosiasiallista joukkoa siten, kuten he sen tuntevat. Määritelmän tulee olla saamelaisten hyväksymä ja sen tulee korostaa henkilön säilyntä suku- ja kulttuuriyhteyttä.

Saamelainen, saamelaismääritelmä, saamelaiskäräjät, saamelaisvaltuuskunta, saamelaiskäräjälaki, lappalaispykälä, alkuperäiskansa, etnisyys, identiteetti, lappalainen, metsäsaamelainen, metsälappalainen, uuslappalainen, uusmetsäsaamelainen, lausunto, korkein hallinto-oikeus, ILO-sopimus, Suomi.

Sisällysluettelo

1. Johdanto.....	1
1.1. Johdatus aiheeseen ja kysymykseen.....	1
1.2. Tutkimustradition ja käytetyn tutkimuskirjallisuuden esittely.....	4
1.3 Saamelaiskäräjät saamelaisten edustuselimenä ja lausunnot sen työvälineenä.....	7
1.4 Metodologia ja käsitteet.....	13
2. Saamelaisten historia.....	18
2.1 Esihistoriasta assimilaation alkuun.....	18
2.2 Assimilaatiosta uuteen nousuun.....	22
2.3. Saamelaismääritelmän historiaa vuoteen 1996 asti.....	27
3. Saamelaiskäräjien lausunnot - Saamelaismääritelmän synty ja puuttuva vuosiluku...	33
4. Ensimmäiset vaalit uudella saamelaismääritelmällä sekä sitä seurannut aika.....	53
5. KHO:n linjamuutos vuonna 2011.....	62
6. Lopuksi.....	82
7. Lähdeluettelo.....	87
7.1 Lähteet.....	87
7.2 Internet lähteet.....	87
7.3 Tutkimuskirjallisuus.....	88

1. Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen ja tutkimuskysymykseen

Saamelaiset ovat Euroopan unionin alueen ainoa tunnustettu alkuperäiskansa,¹ ja he asuvat neljän valtion alueella: Norjassa, Ruotsissa, Suomessa ja Venäjällä Kuolan niemimaan alueella. Saamelaisia on yhteensä arviolta noin 75 000–100 000. Tarkkoja lukuja on mahdotonta antaa, koska Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaismääritelmät eroavat toisistaan jonkin verran, minkä lisäksi Venäjällä ei ole virallista saamelaismääritelmää lainkaan. Lisäksi kaikki saamelaiset eivät kuulu vaaliluetteloihin.² Suomessa saamelaisia on saamelaiskäräjien tilastojen mukaan tällä hetkellä noin 10 000.³

Suomessa saamelaisten oikeuksia on ajettu läpi 1900-luvun. Saamelaisten ensimmäinen virallinen edustuselin oli saamelaisvaltuuskunta, joka perustettiin vuonna 1973. Saamelaisvaltuuskunnan toiminnalla oli merkittävä vaikutus siihen, että vuonna 1995 saamelaisten asema kirjattiin Suomen perustuslakiin ja samalla astuivat voimaan saamelaisia koskevat lait.⁴ Samalla saamelaisvaltuuskunnan toiminnan jatkokajaksi tuli saamelaiskäräjät, joka on saamelaisten vaaleilla valitsema edustuselin, saamelaisten parlamentti. Saamelaiskäräjät toteuttaa saamelaisten kotiseutualueella heidän kieltään ja kulttuuriaan koskevaa perustuslain mukaista itsehallintoa sekä edustaa saamelaisia niin kansallisissa kuin kansainvälisissäkin asioissa. Saamelaisilla on nykyisin Suomessa alkuperäiskansana oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä siihen kuuluvia perinteisiä elinkeinoja.

Ennen 1990-lukua saamelaismääritelmään ei juuri liittynyt kiistoja tai epäselvyyksiä.⁵ Kuitenkin 1990-luvulla, kun saamelaisten asemaa ja lakeja koskevia uudistuksia suunniteltiin, alkoi yleistyä keskustelu ja suoranainen kiista siitä, tulisiko tällaisia uudistuksia ja lakeja ollenkaan toteuttaa, keitä ne koskisivat, kuka olisi uudistuksia kos-

¹ Seurujärvi-Kari 2011, 11-12. Ks. myös Heinämäki 2017a, 86-87.

² Allard, Christina 2017, 355. Ks. myös Joona 2012, 58; Pietikäinen 2001, 640; Torunn & Magritt 2015, 2072, 2085-2086 ja Virtanen et al. 2013, 18-19.

³ <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>.

⁴ Voimaan astui saamelaiskäräjälaki sekä laki, joka takasi saamelaisille alkuperäiskansana heidän kotiseutualueellaan perustuslaillisen oikeuden omaa kieltään ja kulttuuriaan koskevaan itsehallintoon, sekä laki saamen kielen käyttämisestä viranomaisissa. Valkonen 2017, 176. Ks. myös Kokko 2010, 21.

⁵ Lehtola 2015a, 64. Ks. myös Pietikäinen 2001, 639. Kuitenkin Lapin maa- ja metsätalouden ministeriön oli herättänyt keskustelua ja kiistojaikin jo 1980-luvulla. Lapin seutukaavaan oli 1980-luvulla suunniteltu saamelais-aluevarauksia, mikä oli synnyttänyt alueella voimakasta vastustusta. Ympäristöministeriön tarkoituksena oli ollut saada maankäyttöä ohjaaviin säännöksiin lisämääräyksiä, jotka olisivat pyrkineet saamelaisten elinkeino- ja maankäyttöoikeuksien vahvistamiseen saamelaisten kotiseutualueella. Erityisesti Enontekiöllä vastustus oli ankaraa eivätkä suunnitelmat lopulta toteutuneet. Scheinin & Dahlgren 2001, 98-99.

keva saamelainen ja mitä lait tarkoittaisivat ei-saamelaisten osalta.⁶ Erityisesti Lapissa paikallisella tasolla nousi esille tahoja, jotka vastustivat uudistuksia ja saamelaisen itsehallinnon perustamista kiivaasti.⁷ Vastustuksesta huolimatta saamelaisia koskevat lait hyväksyttiin vuonna 1995.

Saamelaiskäräjälaiissa, joka oli yksi näistä voimaantulleista laista, oli tarkoitus säätää myös saamelaismääritelmästä, jonka avulla määriteltäisiin, kuka Suomessa katsottaisiin saamelaiseksi ja keitä säädettävät lait täten koskisivat. Saamelaismääritelmäksi kutsutaan saamelaiskäräjälain kolmatta pykälää.⁸ Sen mukaan henkilön tulee itse identifioitua saamelaiseksi ja hänellä tulee olla objektiivinen peruste saamelaisuudelleen. Saamelaismääritelmä tarkoittaa siis niitä kriteerejä, joiden perusteella pääsee saamelaiskäräjien vaaliluetteloon, on oikeutettu äänestämään saamelaiskäräjävaaleissa ja voi itse asettua ehdolle kyseisissä vaaleissa. Saamelaismääritelmä, josta oltiin neuvoteltu hallituksen ja saamelaisedustajien kanssa, muuttui kuitenkin yllättäen lainvalmistelun yhteydessä perustuslakivaliokunnassa, ja se muutti merkittävästi suunniteltua saamelaismääritelmää. Uusi saamelaismääritelmä, joka astui voimaan alkuvuodesta 1996, oli suunniteltua huomattavasti laveampi ja kielen sijaan siinä korostui aiottua enemmän kiinteistöoikeudellinen lappalaisuus saamelaisuuden perusteena.⁹ Tällä oli kauaskantoisia seurauksia paitsi saamelaisten vasta perustetulle edustuselimelle saamelaiskäräjille, myös saamelaisten asemalle laajemminkin.¹⁰ Saamelaisen määrittelyä, olemassaolon perustoja sekä alkuperäiskansan statusta haastettiin ja kyseenalaistettiin aluksi paikallistason liikehdinnän toimesta, mutta myöhemmin tämä vastustus laajeni laajemmaksi poliittiseksi sekä akateemiseksi diskurssiksi, kuten saamentutkimuksen apulaisprofessori Sanna Valkonen asiaa kuvailee.¹¹ Kiista saamelaismääritelmästä jatkuu yhä edelleen, ja tälläkin hetkellä on tekeillä selvitys saamelaiskäräjälain uudistamiseksi, jolla asia pyritään ratkaisemaan.¹²

Tässä pro gradu -tutkielmassa perehdyn saamelaismääritelmään, sillä viime vuosikymmeninä se on ollut yksi keskeisimpiä ja samalla kiistellyimpiä asioita kos-

⁶ Valkonen 2017, 176-177.

⁷ Lehtola 2015a, 13-14. Ks. myös Pääkkönen 2008, 92-94.

⁸ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

⁹ Esimerkiksi Pietikäinen on kirjoittanut, että tämä saamelaismääritelmä oli laajempi, kuin mikään muu saamelaismääritelmä tätä ennen. Pietikäinen 2001, 640-641.

¹⁰ Valkonen 2017, 176-177. Ks. myös Pietikäinen 2001, 638.

¹¹ Valkonen 2017, 176-177.

¹² <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>. Lisätietoa hankkeesta saa osoitteessa <http://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM077:00/2017>.

kien saamelaisia ja heidän oikeuksiaan. Tutkin sitä, miten saamelaiskäräjät käsittelevät saamelaismääritelmää antamissaan lausunnoissa sen toimintavuosien aikana vuodesta 1996 huhtikuuhun 2018. Tältä osin työni tulee vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Mikä saamelaiskäräjien kanta saamelaismääritelmään on näiden lausuntojen mukaan? Minkälaista saamelaismääritelmää käräjät puoltavat ja miten he perustelevat kantaansa? Tarkastelen tutkielmassa myös ajallista ulottuvuutta tutkimalla, onko saamelaiskäräjien kannassa tapahtunut muutoksia tänä aikana ja jos on, niin millaisia. Perehdyn myös keskeisimpiin ja näkyvimpiin haasteisiin sekä erimielisyyksiin, joita saamelaismääritelmään liittyen nousee esille. Tässä yhteydessä tarkastelen myös sitä, kuinka keskustelu saamelaismääritelmästä on muuttunut kyseisenä ajanjaksona.

Keskityn tässä tutkielmassa Suomen saamelaiskäräjiin ja saamelaismääritelmään, mutta nostan vertailukohdiksi Norjan ja Ruotsin saamelaismääritelmät sekä saamelaisten historian näissä maissa. Koska Venäjällä ei ole virallista saamelaismääritelmää ja saatavilla olevaa tutkimustietoa on verrattain niukasti, käsittelem Venäjän saamelaisia vain pintapuolisesti. Kokonaisuymmärryksen kannalta pidän kuitenkin tärkeänä, että esiin nostetaan myös Norjan ja Ruotsin, sekä vähäisemmässä määrin myös Venäjän tilanne. Jokaisen maan tarinat ovat erilaiset ja sitä kautta ne ovat vaikuttaneet myös saamelaisten vaiheisiin kussakin maassa sekä siihen, minkälainen asema saamelaisilla tänä päivänä on kyseisissä maissa. Menneet tapahtumat ja kehityskulut vaikuttavat myös siihen, mitkä asiat nousevat kussakin maassa esille ja kuinka niistä puhutaan. Kuten saamelaiset itse argumentoivat, he ovat yksi kansa neljän maan alueella.¹³ Tämä onkin syytä ottaa huomioon saamelaisia tutkittaessa.

Samanaikaisesti on tärkeää pitää mielessä, että saamelaismääritelmästä käytävässä keskustelussa on mukana useita tahoja ja siihen liittyy lukuisia eri näkökantoja niin saamelaisten kuin suomalaisten keskuudessa. Keskityn tässä tutkimuksessa niistä yhteen, saamelaiskäräjiin. Vaikka saamelaiskäräjät onkin Suomessa saamelaisten virallinen edustuselin ja sen tehtävänä on edustaa saamelaisia, ei saamelaiskäräjien kannan tarkastelu kuitenkaan edusta kaikkien saamelaisten mielipiteitä. Muutamit saamelaiskäräjien jäsenet ovat esimerkiksi haastaneet saamelaiskäräjien laintulkintaa, minkä lisäksi varsinkin inarinsaamelaisten keskuudessa on käyty keskustelua siitä, onko määri-

¹³ Lausunto 7.10.1998, 1.

telmä joidenkin inarinsaamelaisten tapauksessa liian tiukka.¹⁴ Saamelaiskäräjät on kuitenkin lain nojalla saamelaisten virallinen ja keskeisin edustuselin Suomessa. Saamelaiskäräjät on lisäksi hyvin keskeisesti ollut mukana ajamassa saamelaisten oikeuksia 1990-luvulta lähtien, joten on perusteltua valita tarkastelukohteeksi nimenomaan saamelaiskäräjät.

1.2 Tutkimustradition ja käytetyn tutkimuskirjallisuuden esittely

Saamelaisia käsittelevää tutkimuskirjallisuutta alkaa olla jo melko hyvin tarjolla. Saamelaisia koskevia yleisiä historiateoksia on saatavilla hyvin ja esimerkiksi professori Veli-Pekka Lehtola on perehtynyt saamelaisten historiaan sekä esimerkiksi suomalaisten ja saamelaisten suhteisiin. Lisäksi esimerkiksi tutkijatohtori Klemetti Näkkäläjärvi ja emeritusprofessori Jukka Pennanen ovat käsitelleet teoksissaan saamelaisten historiaa esihistoriasta aina nykypäivään saakka.¹⁵

ILO-sopimus, joka on itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja koskeva yleissopimus, on ollut esillä 1990-luvun lopulta lähtien ja se näkyy myös tutkimuskirjallisuudessa. Esimerkiksi tohtori Tanja Joonan on perehtynyt saamelaisiin ja ILO-sopimukseen.¹⁶ ILO-sopimus, maa- ja metsäoikeudet sekä saamelaismääritelmä linkittyvät usein toisiinsa, joten ymmärtääkseen esimerkiksi juuri saamelaismääritelmää, on ILO-keskusteluun ja maa- ja metsäoikeuksiin perehdyttävä ainakin yleisellä tasolla. Joonan kanta ILO-sopimuksen ratifioimiseen Suomessa on melko kriittinen ja hän pohtii teoksissaan esimerkiksi saamelaisten sopivuutta ILO-sopimuksessa tarkoitetuksi alkuperäiskansaksi sekä ILO-sopimuksen alkuperäiskansamääritelmän toimivuutta ja soveltamista yksilöiden ja ryhmän kohdalla. Alkuperäiskansat ja kansainväliset oikeudet ovat niin ikään olleet tutkijoiden tarkasteltavina ja myös tällä saralla tutkimuskirjallisuutta on melko runsaasti saatavilla. Esimerkiksi tutkimusprofessori Timo Koivurova on kirjoittanut runsaasti kansainvälisestä oikeudesta suhteessa alkuperäiskansoihin ja saamelaisiin.¹⁷

Kansainvälistä tutkimusta saamelaisista on myös runsaasti tarjolla. Tutkijat Andrej Kotljarchuk ja Lukas Allemann ovat avanneet erityisesti Venäjän saamelais-

¹⁴ Joissakin tapauksissa inarinsaamelaisten kielenvaihto oli saattanut tapahtua sukupolvea aiemmin, kuin mihin saamelaismääritelmä ylittää. Valkonen 2017, 177.

¹⁵ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003.

¹⁶ Joonan 2012.

¹⁷ Koivurova 2001, 393- 417. Ks. myös Kokko 2010, 26-49.

ten historiaa ja osoittaneet, että saamelaisten historian kehityskulku on paljon luultua monisyisempi ja että esimerkiksi 1900-luvulle mahtuu hyvin erilaisia aikakausia, kun tarkastellaan saamelaisten tilannetta ja oikeuksia.¹⁸ Verrattuna Pohjoismaiseen tutkimustraditioon, Venäjän saamelaisista on kuitenkin edelleen verrattain vähän tietoa tarjolla. Norjassa saamelaisten hyvä tilanne heijastuu sen sijaan myös tutkimuksen määrään ja laatuun. Norjan saamelaisia on tutkittu varsin runsaasti ja monipuolisesti ja heistä, heidän tilanteestaan, oikeuksistaan ja esimerkiksi järjestäytymisestä on hyvin tietoa saatavilla. Muun muassa tutkijat Anne J. Semb ja Nils Oskal ovat tutkineet saamelaisten erityislaatuista positiota yhteiskunnan jäsenenä. Myös Alta-padon tapaus ja sen seuraukset saamelaisten poliittiseen järjestäytymiseen ja aktivoitumiseen ovat olleet lukuisten tutkijoiden mielenkiinnon kohteina.¹⁹ Saamelaisten maa-oikeudet ovat olleet suuren huomion kohteena Norjassa ja esimerkiksi tutkijat Chad M. Briggs, Henry Minde ja Andreas Føllesdal ovat perehtyneet saamelaisten maa-oikeuskysymyksiin.²⁰ Myös tutkija Torvald Falchin, Per Sellen ja Kristin Strømsnesin tutkimus on syytä mainita, sillä se esittelee saamelaisten edustuselimiä, saamelaiskäräjiä, kaikissa kolmessa Pohjoismaassa ja vertailee niitä keskenään. Tämänkaltaiset tutkimukset ovat tärkeitä, kun tarkastellaan sitä, miten eri tavoin saamelaisten poliittiset oikeudet ja edustuselimet ovat kehittyneet eri maissa ja kuinka muiden maiden esimerkki on vaikuttanut myöhemmin perustettuihin organisaatioihin.

Ruotsissa tutkimusten aiheissa näkyy vahvasti erityisesti poronhoito. Osaltaan tähän on vaikuttanut mitä todennäköisimmin Ruotsin historialliset tapahtumat, joiden seurauksena saamelaiset jaettiin poronhoitajiin ja muihin saamelaisiin, ja tämä jaottelu vaikuttaa saamelaisiin vielä nykyäänkin. Esimerkiksi tutkija Rauna Kuokkanen on perehtynyt poronhoidossa tapahtuneisiin muutoksiin ja erityisesti sen vaikutuksiin naisten asemassa.²¹ Myös saamelaisten poliittiset oikeudet ja maa-oikeudet, sekä niiden puutteet, ovat olleet Ruotsissa useiden tutkimusten aiheina. Pitkälti tämä johtuu siitä, että Ruotsin valtio on perinteisesti ollut hyvin haluton selkeyttämään tai tunnustamaan saamelaisten asemaa ja oikeuksia.²² Esimerkiksi tutkijat Patrik Lantto ja Ulf Mörkenstam sekä John B. Henriksen ovat perehtyneet aiheeseen.²³

¹⁸ Kotljarchuk 2012, Allemann 2017.

¹⁹ Ks. esimerkiksi Briggs 2006; Semb 2012; Broderstad 2001 ja Torunn & Magritt 2015.

²⁰ Briggs 2006; Minde 2001; Føllesdal 2001.

²¹ Kuokkanen 2009.

²² Lehtola 2015a, 37-38. Ks. myös Lehtola 2015a, 37-38.

²³ Lantto & Mörkenstam 2008; Henriksen 2008.

Saamelaismääritelmää on käsitelty tutkimuskirjallisuudessa jonkin verran, mutta toistaiseksi tutkimuskirjallisuutta on melko vähän saatavilla siihen nähden, kuinka pitkäaikaisesta ja tärkeästä asiasta on kyse erityisesti Suomessa. Tällä hetkellä ajankohtaisin ja laadukkain teos, jossa tätä asiaa käsitellään, on tutkija Leena Heinämäen ja hänen kollegoidensa kirjoittama teos *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus*.²⁴ Teoksessa käsitellään Suomen saamelaismääritelmän kehitystä, sen haasteita ja ominaispiirteitä. Samalla vertailukohtiksi nostetaan muiden alkuperäiskansojen tilannetta ja alkuperäiskansojen määrittelyä niin Pohjoismaissa kuin esimerkiksi Australiassa ja Amerikassa. Kokonaisuutena teos on hyvin kattava, perusteellinen sekä ajankohtainen ja olenkin hyödyntänyt sitä monin tavoin tässä tutkimuksessa. Teoksessa ollaan esimerkiksi perehdytty hyvin kattavasti saamelaiskäräjille lähetettyihin hakemuksiin vaaliluetteloon pääsemiseksi sekä saamelaiskäräjien ja KHO:n päätöksiin. Vastaavanlaista ja yhtä perusteellista tutkimustyötä ei ole aiemmin Suomessa tehty ja tutkimus onkin tarjonnut paljon lisätietoa lähetetyistä hakemuksista sekä KHO:n ja saamelaiskäräjien kannoista ja perusteluista. Tämä on tärkeällä tavalla täydentänyt käsityksiäni siitä, millä tavoin keskustelua saamelaisuudesta on käyty ja käydään, kuinka asioita virallisissa hakemuksissa perustellaan, mitä pidetään vaaliluetteloon kuulumisen kannalta tärkeänä ja millä tavoin esimerkiksi KHO:n ja saamelaiskäräjien kannat eroavat toisistaan.

Tämän lisäksi yhteiskuntatieteiden maisteri Erkki Pääkkönen on tutkinut saamelaista etnisyyttä sekä saamelaisia vastustavia tahoja.²⁵ Myös Lehtola on käsitellyt aihetta erityisesti teoksessa *Saamelaiskiista*, mutta siinä hän keskittyy lähinnä saamelaisten oikeuksien kehittymiseen sekä vastustukseen, jota saamelaisten oikeuksien kehittyminen on synnyttänyt.²⁶ Tohtori Erika Sarivaaran teos *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla* käsittelee saamelaisuutta ja saamelaismääritelmää ja teoksen näkemykset eroavat merkittäväällä tavalla monien muiden tutkijoiden näkemyksistä.²⁷ Esimerkiksi Lehtola on ottanut kantaa teokseen ja kiistänyt eräiden Sarivaaran tutkimustulosten paikkansapitävyyden. Sarivaaran teos edustaakin hyvin erilaisia näkemyksiä saamentutkimuksen kentällä. Samansuuntainen teos on kansanedustaja Eeva-Maria Maijalan *Kemin-Lappi Elää! Alkuperäiskansa Keminlappalaiset*:

²⁴ Heinämäki et al. 2017.

²⁵ Pääkkönen 2008.

²⁶ Lehtola 2015a.

²⁷ Sarivaara 2012.

*Yksi Suomen neljästä saamen ryhmästä.*²⁸ Teoksessa Maijala esittelee omia näkemyksiään saamelaisista ja erityisesti Keminlappalaisista. Maijalan näkemykset eroavat merkittävästi muista historiantutkimuksista mm. siinä, että Maijala katsoo Keminlappalaisen saamelaiskulttuurin yhä olevan elossa ja että Suomessa on täten neljä saamelaisryhmää nykyisin tunnustetun kolmen sijaan. Teos ei täytä laadukkaan tutkimuskirjallisuuden piirteitä ja sitä voidaan kritisoida tässä mielessä monin tavoin, mutta toisaalta se ottaa kantaa saamelaiskeskusteluun ja saamelaisuuteen hyvin ajankohtaisella tavalla ja tästä syystä nostan sen myös tässä esille.

Saamelaisuutta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on siis melko hyvin tarjolla, mutta saamelaismääritelmää on käsitelty hämmästyttävän vähän ja monissa teoksissa se on esillä vain lyhyesti. Erityisesti 2010-luvun alkupuolella, jolloin aloin pohtimaan pro gradu -tutkielman aihetta, huomasin että saamelaismääritelmästä ei juuri löytynyt tutkimuskirjallisuutta. Saamelaismääritelmä oli kuitenkin ILO-sopimuksen ohella hyvin keskeisesti esillä eri tiedotusvälineissä ja vaikka monet tutkijat olivatkin tarttuneet ILO-sopimukseen, oli saamelaismääritelmä jäänyt hyvin vähälle huomiolle tutkimuskirjallisuudessa. Viime vuosien aikana esimerkiksi Heinämäki ja Lehtola ovat tarttuneet aiheeseen, mutta kaiken kaikkiaan tutkimuskirjallisuutta aiheesta on edelleen hyvin vähän.

Näistä syistä johtuen halusinkin keskittyä tutkimuksessani juuri saamelaismääritelmään. Tarkastelen saamelaismääritelmää saamelaisten virallisen edustuselimen, saamelaiskäräjien, näkökulmasta. Seuraavaksi esittelen lyhyesti saamelaiskäräjät sekä lausunnot käräjien työvälineenä. Avaan myös tarkemmin tutkimuksellisia ratkaisujani suhteessa käytettävään alkuperäisaineistoon ja tutkimusnäkökulmaan sekä esittelen tutkimuksen kannalta keskeistä terminologiaa.

1.3 Saamelaiskäräjät saamelaisten edustuselimenä ja lausunnot sen työvälineenä

Saamelaiskäräjät on saamelaisten itsehallintoelin, joka perustettiin omalla laillaan alkuvuodesta 1996.²⁹ Saamelaiskäräjien edeltäjänä toimi saamelaisvaltuuskunta³⁰ vuosina

²⁸ Maijala 2016.

²⁹ Saamelaiskäräjät perustettiin saamelaiskäräjälain yhteydessä. Saamelaisten oikeudet on kirjattu perustuslakiin. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

1973–1995.³¹ Saamelaiskäräjät toimii oikeusministeriön hallinnon alaisuudessa, mutta on itsenäinen valtion viranomaisista.³² Saamelaiskäräjien budjetista päättää Suomen hallitus, ja nykyisin se on noin 1,6 miljoonaa euroa, minkä lisäksi saamelaiskäräjien kautta myönnetään rahoitusta saamelaiselle toiminnalle.³³ Saamelaiskäräjien päätoimipaikka sijaitsee Inarissa saamelaiskulttuurikeskus Sajoksessa, minkä lisäksi saamelaiskäräjillä on toimipisteet Enontekiöllä ja Utsjoella. Kansallisen lainsäädännön lisäksi saamelaiskäräjien toimintaa ohjaa saamelaiskäräjien kokouksen hyväksymä työjärjestys, jossa säädetään mm. viroista, eri elimistä ja niiden tehtävistä sekä hallintomenettelystä saamelaiskäräjillä. Vaalikauden aluksi saamelaiskäräjien kokous hyväksyy toimintasuunnitelman koko vaalikaudeksi. Toimintasuunnitelmassa asetetaan tavoitteet saamelaiskäräjien toiminnalle. Tarkemmat vuosittaiset tavoitteet asetetaan kunkin vuoden talousarviossa.³⁴

Saamelaiskäräjävaalit, joilla valitaan edustajisto saamelaiskäräjille, toimitetaan joka neljäs vuosi. Seuraavat vaalit on tarkoitus pitää syksyllä 2019. Vaaleissa äänioikeutettuja ovat ne henkilöt, jotka on merkitty saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Vaaliluetteloon kuuluvat voivat myös itse asettua ehdolle saamelaiskäräjävaaleissa.³⁵ Suomessa henkilö katsotaan virallisesti saamelaiseksi, mikäli hän kuuluu tähän saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Päästäkseen vaaliluetteloon, henkilön on lähetettävä käräjille hakemus. Mikäli henkilö täyttää saamelaismääritelmän jonkin kohdan ja hänen ha-

³⁰ Saamelaisten edustuselimen perustamista oli ehdotettu aiemminkin. Jo vuonna 1952 komiteamietinnössä esitettiin ajatuksia tästä. Samoin Karl Nickul ehdotti tätä väestötieteellisen tutkimuksen yhteydessä. Saamelaisten ja saamelaisliikkeen aktiivisuuden myötä suomalaisissa poliittisissa elimissä alettiin lopulta taipua asian kannalle. Tätä tukivat lisäksi kansainvälisessä politiikassa tapahtuneet muutokset ja ihmisoikeuskysymykset, jotka toivat uutta näkökulmaa myös saamelaisasiaan. Vuonna 1971 pääministeri Ahti Karjalainen asetti lopulta Saamelaiskomitean, jossa oli sekä suomalaista että saamelaista edustusta. Komitea mm. määritteli saamelaiset Suomen alkuperäisväestöksi sekä pääväestöstä eroavaksi, rodulliseksi, kielelliseksi sekä kulttuuriseksi vähemmistökansaryhmäksi. Valkonen 2017, 183.

³¹ Asetus saamelaisvaltuuskunnasta annettiin 9.11.1973. Valtuuskunnan toimikaudeksi säädettiin neljä vuotta. Ensimmäisen saamelaisvaltuuskunnan jäseniksi valtioneuvosto määräsi asetuksen antamisen yhteydessä Saamelaiskomitean ehdottamissa koevaaleissa 4.-20.10.1972 valitun saamelaisparlamentin jäsenet. Ensimmäinen virallinen saamelaisvaltuuskunta valittiin vuonna 1975.

<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaisvaltuuskunta>. Ks. myös <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900988>.

³² Saamelaiskäräjien lisäksi koltta-saamelaisilla on oma erillinen yhteistyöelimensä, kolttien kyläkokous, joka toimii koltta-alueella. Koltta-alueeseen kuuluu osia Inarin kunnasta. Kolttalaki kuuluu maa- ja metsätalousministeriön alaisuuteen, toisin kuin saamelaiskäräjälaki. Kolttalaisa säädetään mm. koltta-saamelaisten elinkeinollisista oikeuksista. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

³³ Rahoitusta myönnetään mm. saamelaisen kulttuurin tuottamiseen ja saamelaisille yhdistyksille, saamenkieliseen oppimateriaalin tuotantoon ja saamenkieliselle varhaiskasvatukselle sekä sosiaali- ja terveyspalveluille. Tämän lisäksi saamelaiskäräjät saa rahoitusta erillisprojekteihin valtiolta ja Euroopan unionilta. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

³⁴ <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

³⁵ <https://www.samediggi.fi/vaalit/>.

kemuksensa hyväksytään, hän pääsee vaaliluetteloon ja näin äänestämään sekä asettumaan ehdolle saamelaiskärjävaaleissa. Mikäli henkilön hakemus hylätään, voi kyseinen henkilö vaatia oikaisua vaalilautakunnalta. Mikäli henkilö on tyytymätön myös vaalilautakunnan päätökseen, voi henkilö saattaa oikaisuvaatimuksen saamelaiskäräjien hallituksen ratkaistavaksi. Mikäli henkilö on tyytymätön vielä hallituksenkin päätökseen, voi henkilö valittaa asiasta KHO:lle. KHO on Suomessa ylin päätöksiä tekevä taho tässä asiassa ja sen päätös on lopullinen.³⁶

Saamelaiskäräjien ydintehtävänä on toteuttaa perustuslaissa sille säädettyjä tehtäviä eli toteuttaa saamelaista kulttuuri-itsehallintoa sekä turvata saamelaisen alkuperäiskansakulttuurin säilyminen ja kehittyminen.³⁷ Saamelainen kulttuuri-itsehallinto koskee saamelaisten kotiseutualuetta.³⁸ Saamelaiskäräjät edustavat saamelaisia tehtäviinsä kuuluvissa asioissa niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin.³⁹ Saamelaiskäräjät käyttää itsenäistä päätösvaltaa, ja se voi antaa esityksiä, aloitteita ja lausuntoja viranomaisille. Vuosittain saamelaiskäräjät antaa noin 60–200 erilaista lausuntoa ja aloitetta. Lisäksi saamelaiskäräjät nimittää edustajia erilaisiin työryhmiin ja osallistuu neuvotteluihin viranomaisten kanssa.⁴⁰ Saamelaiskäräjille valitaan jäsenet joka neljäs vuosi käytävillä vaaleilla.⁴¹ Kaiken kaikkiaan vuonna 2017 saamelaiskäräjien palveluksessa oli 50 henkilöä, joista puolet oli vakinaisia ja puolet määräaikaisia.⁴²

Saamelaiskäräjien ylintä päätösvaltaa edustaa saamelaiskäräjien kokous, joka kokoontuu 4–5 kertaa vuodessa. Saamelaiskäräjien kokous päättää pääsääntöisesti saamelaiskäräjien antamista lausunnoista, esityksistä sekä muista kannanotoista.⁴³ Saa-

³⁶ <https://www.samediggi.fi/vaalit/>. Ks. myös Sarivaara 2012, 57-59.

³⁷ <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

³⁸ Saamelaisten kotiseutualueesta on säädetty saamelaiskärjälaissa. Alueeseen kuuluvat Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylässä.

<https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

³⁹ Käytännössä huomattava osa saamelaiskäräjien kansainvälisistä edustustehtävistä hoidetaan saamelaisen parlamentaarisen neuvoston kautta, jossa ovat edustettuina Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaiset. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

⁴⁰ Saamelaiskäräjälain mukaan viranomaisten on neuvoteltava saamelaiskäräjien kanssa kaikista laajakantoisista ja merkittävistä toimenpiteistä, jotka voivat välittömästi tai erityisellä tavalla vaikuttaa saamelaisten asemaan alkuperäiskansana. Tällaisia aiheita ovat esimerkiksi saamelaisia koskeva lainsäädäntö ja sen kehittäminen, saamen kieltä ja opetusta koskevat asiat sekä maankäyttö ja kaivostoiminta saamelaisten kotiseutualueella. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

⁴¹ Saamelaiskäräjille valitaan 21 jäsentä ja neljä varajäsentä. Jokaisesta saamelaisalueen kunnasta on valittava vähintään kolme edustajaa saamelaiskäräjille. Ehdokkaan voi asettaa kolmen saamelaisen perustama valitsijayhdistys. Viimeksi vaalit toimitettiin syksyllä 2015 ja seuraavat vaalit ovat syksyllä 2019. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

⁴² Saamelaiskäräjien toimintakertomus vuodelta 2017 https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/06/SaKatk2017_SaKa190618.pdf.

⁴³ <https://www.samediggi.fi/saamelaiskarajien-kokous/>.

melaiskäräjät asettaa lisäksi keskuudestaan hallituksen, johon kuuluvat käräjien puheenjohtaja, kaksi varapuheenjohtajaa sekä neljä muuta jäsentä. Hallitus toimii saamelaiskäräjien kokouksen alaisena, ja sen ensisijaisena tehtävänä on vastata poliittisesta toiminnasta ja hallinnosta, sekä huolehtia käräjien kokousten valmistelusta.⁴⁴

Saamelaiskäräjät itse näkee toiminnassaan kaksi päälinjaa: puolustava/reagoiva toiminta sekä aktiivinen toiminta. Aktiiviseksi toiminnaksi käräjät katsoo erilaiset esitykset ja aloitteet, jotka käräjät valmistelee omista lähtökohdistaan eri viranomaisille. Käräjät katsoo, että aktiivinen toiminta on selkeästi tehokkaampi vaikuttamisen keino ja sillä on myös saatu huomattavasti parempia tuloksia.⁴⁵ Resurssien puutteen vuoksi saamelaiskäräjien toiminta kuitenkin painottuu reagoivaan toimintaan eli lausuntojen antamiseen eri viranomaisille.⁴⁶ Tällaisia tahoja ja viranomaisia ovat esimerkiksi ministeriöt ja eduskunta sekä alkuperäiskansojen oikeuksia valvovat tahot kuten Euroopan unioni ja Yhdistyneet kansakunnat. Lausunnoilla käräjät ottavat kantaa heitä keskeisesti koskeviin asioihin, jotka on määritelty laissa.⁴⁷ Asioiden valmistelut ovat kuitenkin usein jo varsin pitkällä lausuntoja annettaessa, eikä viranomaisia ole velvoitettu muuttamaan toimintaansa saamelaiskäräjien kannanottojen pohjalta.⁴⁸ Nykyisen lainsäädännön valossa neuvotteluelvoitteessa voidaankin nähdä puutteita, ja tämä heikentää lausuntojen painoarvoa saamelaiskäräjien työvälineenä ja vaikuttamiskeinona. Myös saamelaiskäräjät itse kokee lausunnot verrattain tehottomaksi vaikuttamiskeinoksi, vaikka ne samanaikaisesti ovatkin käräjien keskeinen työväline.⁴⁹

Tässä tutkimuksessa käytän alkuperäisaineistonani saamelaiskäräjien lausuntoja. Tämä on perusteltua, sillä vaikka lausuntojen painoarvo yhteiskunnallisena

⁴⁴ Tämän lisäksi saamelaiskäräjien yhteydessä toimii lautakunta ja sihteeristö.

<https://www.samediggi.fi/saamelaiskarajien-kokous/>.

⁴⁵ Tällaisia ovat esimerkiksi saamelaisten kielilaki (516/91) sekä saamelaisten kouluhallinnon uudistus vuodelta 1996. Lausunto 19.1.2001, 2.

⁴⁶ Resurssien puute näkyy saamelaiskäräjien lausuntojen ja aloitteiden keskinäisessä suhteessa. Esimerkiksi vuonna 1999 saamelaiskäräjät antoi 49 lausuntoa, mutta vain 5 esitystä/aloitetta. Lausunto 19.1.2001, 2. Saamelaiskäräjien verrattain pieni budjetti rajoittaa ja hankaloittaa sen toimintaa laajemminkin. Merkillepantavaa myös on, että Ruotsin sekä varsinkin Norjan saamelaiskäräjien budjetit ovat huomattavasti isommat. Esimerkiksi vuoden 2001 talousarviossa käräjien valtionavustus oli 5,5 mmk. Norjan saamelaiskäräjien budjetti on puolestaan 107,0 miljoonaa Norjan kruunua eli noin 77 miljoonaa Suomen markkaa. Sen lisäksi käräjien alaiset neuvostot saavat erillisrahoitusta toimintaansa. Ruotsin saamelaiskäräjien budjetti on 14,7 miljoonaa Ruotsin kruunua eli noin 9,7 miljoonaa Suomen markkaa. Suora vertailu on saamelaiskäräjien mukaan perusteltua, sillä nämä elimet vastaavat asemansa, tehtävien-
sä ja äänioikeutettujen määrän puolesta toisiaan. Lausunto 19.1.2001, 2-3. Ks. myös lausunto 3.3.2003, 3-4; Josefsen et al. 2015, 39 ja Henriksen 2008, 32.

⁴⁷ Saamelaiskäräjälaki 9 §, neuvotteluelvoite. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

⁴⁸ Lausunto 19.1.2001, 2. Ks. myös <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

⁴⁹ Lausunto 19.1.2001, 2.

vaikuttamiskeinona on monitulkintainen asia, ovat ne lähteinä informatiivisia. Lausuntojen kautta käräjät nimittäin tuo esille omaa virallista kantaansa ja samalla se edustaa Suomen vaaliluettelon saamelaisia. Lausunnot ovat saamelaiskäräjien keskeinen työväline, ja käräjät antaakin vuosittain keskimäärin 40 lausuntoa eri viranomaisille.⁵⁰ Tätä tutkimusta varten olen käynyt läpi käräjien lausunnot saamelaiskäräjien koko sen toiminnan ajalta vuodesta 1996 huhtikuuhun 2018 ja lausuntoja, joissa saamelaismääritelmä nousee esille, on noin 100. Näiden lausuntojen pohjalta on mahdollista muodostaa melko kattava kuva saamelaiskäräjien kannasta kyseisenä ajanjaksona koskien saamelaismääritelmää. Lausuntojen käyttäminen alkuperäislähteenä on perusteltua myös siksi, ettei niitä ole aiemmin tutkittu tässä mittakaavassa, minkä lisäksi myöskään saamelaismääritelmää ei ole aiemmin tutkittu tästä näkökulmasta tai hyödyntäen lausuntoja alkuperäisaineistona.

Saamelaiskäräjien lausunnot löytyvät sekä saamelaiskäräjien arkistosta Inarista että eduskunnan arkistosta Helsingistä. Olen kerännyt aineistoni saamelaiskäräjien arkistosta, jossa lausunnot on järjestetty kronologisesti. Lausuntoja ei ole järjestelmällisesti kerätty yhdeksi kokonaisuudeksi, vaan ne on helpointa löytää tarkasteltavan vuoden kansioista aina päivämäärän avulla. Vuodesta 2005 lausunnot on talletettu myös sähköiseen muotoon saamelaiskäräjien kotisivuille.⁵¹ Tätä aiemmat lausunnot ovat löydettävissä ainoastaan paperisina versioina saamelaiskäräjien ja eduskunnan arkistoista.

Käytettäessä lausuntoja alkuperäislähteenä, on tärkeää pitää mielessä, että lausunnot ovat saamelaiskäräjien virallinen kannanotto eri viranomaisille ja tämä vaikuttaa siihen, mitä aiheita niissä käsitellään ja minkälaista muotokieltä niissä käytetään. Lausuntojen tarkoituksena on ottaa kantaa ajankohtaisiin asioihin ja käräjät pyrkii tuomaan niissä vahvasti esiin omaa kantansa sekä vaikuttamaan niillä viranomaisten kantoihin ja toimintaan. Tämä tulee ottaa huomioon lausuntoja tarkastellessa. Käräjillä onkin aina taustalla omat vaikuttimensa lausuntoja laatiessaan. Lisäksi lausunnoista ei ilmene se, minkälaista keskustelua niiden tekemiseksi on käyty ja onko laadittaessa ollut esimerkiksi eriäviä mielipiteitä. Lausunnot ovat aina vain pitempiäaikaisen toiminnan lopputulos, joka esitetään eri tahoille vasta silloin, kun se on valmiissa ja lopullisessa muodossaan.

⁵⁰ Vuosina 2005-2017 käräjät antoivat keskimäärin 40 lausuntoa vuodessa.

http://www2.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=60&Itemid=10.

⁵¹ http://www2.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=60&Itemid=10.

Lausuntojen luonne alkuperäislähteenä onkin tuonut haasteita tähän työhön. Koska lausuntojen valmisteluprosessi tai esimerkiksi mahdolliset eriävät mielipiteet tai lausunnon valmistelua edeltävä keskustelu ei tule ilmi, on lausuntojen pohjalta syntyvä mielikuva saamelaiskäräjien toiminnasta ja motiiveista melko yksiulotteinen. Lisäksi lausunnoissa puhutaan asioista lähes poikkeuksetta hyvin yleisellä tasolla. Saamelaiskäräjät mainitsee lausunnoissaan saamansa hakemukset, tekemänsä päätökset sekä KHO:n päätökset lähes poikkeuksetta vain yleisellä tasolla ja yksittäisiä tapausesimerkkejä on lausunnoissa esillä äärimmäisen harvoin. Tämä hankaloittaa toisinaan lausuntojen tulkitsemista ja ymmärtämistä, sillä aina ei ole selvää, mistä tapauksesta, henkilöstä tai tilanteesta käräjät puhuu. Jos käräjät on nostanut tapauksen kuitenkin esille launnossa, on se ilmeisen tärkeä, mutta mikäli tapauksen taustoja ei tunne tai pysty jäljittämään, on päätelmien tekeminen launnosta ja sen yksityiskohdista toisinaan haastavaa.

Tämän asian kanssa on auttanut paitsi lähihistoriaan ja saamelaiskeskusteluun perehtyminen, myös Heinämäen ja hänen kollegoidensa tutkimus. Heinämäen tutkimus, jossa käsitellään nimettömästi, mutta hyvin yksityiskohtaisesti saamelaiskäräjien saamia hakemuksia ja niistä tehtyjä päätöksiä, tuo lisäymmärrystä ja sisältöä siihen, minkälaisia hakemuksia käräjät on saanut, minkälaisista päätöksistä on tehty valituksia ja millä perusteilla käräjät on päätöksiään tehnyt. Heinämäen tutkimus antaakin paljon yksityiskohtaisempaa ja tapauskohtaisempaa tietoa niin hakemusten laatijoiden, saamelaiskäräjien kuin KHO:nkin retoriikasta ja tätä kautta myös eri tahojen mahdollisista motiiveista ja näkökannoista. Tarkasteltaessa lisäksi lausuntoja ja Heinämäen tutkimuksessa esitettyjä tapausesimerkkejä yhdessä, on tapausten välillä ja esimerkiksi retorikassa löydettävissä selkeitä yhtäläisyyksiä. Lausunnot ja Heinämäen tutkimuksessa esitellyt esimerkit täydentävätkin lähteinä toisiaan todella hyvin.

Alkuperäisaineiston luonteen lisäksi olen kokenut haastavaksi erityisesti aiheen poliittisuuden. Olen pyrkinyt perehtymään saamelaisiin, heidän tilanteeseensa, oikeuksiinsa ja haasteisiinsa hyvin laajasti, jotta olisin saanut paremman kokonais käsityksen sekä Suomen saamelaisten tilanteesta ja historiasta, että saamelaisten tilanteesta Pohjoismaisella ja kansainvälisellä tasolla. Tämä heijastuu myös tutkimuskirjallisuudessani, jossa on esillä saamelaistutkimusta hyvin monista eri aiheista. Toisaalta aihe itsessään vaatii hyvin moninaista lähestymistapaa, sillä kuten aiemmin olen todennut, saamelaismääritelmä aiheena linkittyy hyvin monin tavoin paitsi henkilöiden etnisyyteen ja

identiteettiin, myös yhteiskunnallisiin, maa- oikeudellisiin, kansainvälisiin ja sosiopoliittisiin oikeuksiin. Koska saamelaiskäräjät itsessään on lisäksi yhteiskunnallinen toimija, jonka mandaatti säädetään jo perustuslaissa, siihen vaikuttavat laajemminkin yhteiskunnalliset päätökset ja esimerkiksi muutokset ja kehitykset kansainvälisessä oikeudessa. Olenkin pyrkinyt tutkimuskirjallisuudessa huomioimaan aiheen moninaisuuden ja sen monet sivujuonteet.

Aiheen ja tämän tutkimuksen haasteellisuus liittyy poliittisuuteen toisella tavalla. Erilaiset lait ja asetukset ovat hyvin keskeisesti esillä paitsi alkuperäislähteissä, myös tutkimuskirjallisuudessa. Monet työlleni keskeiset asiat kuten lausunnot ja saamelaiskäräjät, ovat asioita, joista on säädetty laissa. Lisäksi monet saamelaisten oikeudet on määritelty laissa ja oikeuksien riittävydestä, sopivuudesta ja tarpeellisuudesta käydään jatkuvasti keskustelua yhteiskunnan eri tasoilla.

Koska Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjät myös taltioivat pöytä- ja asiakirjoja sekä julkaisevat vuosikertomuksia ja kannanottoja, olisi tutkimusta voinut laajentaa kansainvälisempään ja vertailevampaan suuntaan perehtymällä myös Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjien lausuntoihin ja kannanottoihin. Tämän kokoisessa tutkimuksessa ei ole kuitenkaan mahdollista laajentaa lähdemateriaalia koskemaan reilun 20-vuoden asiakirjoja kolmessa eri maassa, joten esittelen Ruotsin ja Norjan tilanteita kirjallisuuden kautta. Tutkimuksen laajuudelle asettivat lisähaasteita myös aiheen monitahoisuus ja linkittyminen muihin aiheisiin, joten myös tämän takia päätin keskittyä ensisijaisesti Suomen tapaukseen. Tämä mahdollistaa sen, että pystyn esittelemään saamelaismääritelmän historialliset taustat, siihen liittyvän keskustelun kehitykset sekä saamelaiskäräjien lausunnot koko sen toiminnan ajalta. Pidän tärkeänä sitä, että tarkastelen lausuntoja koko saamelaiskäräjien toiminnan ajalta, koska tällöin on mahdollista tarkastella myös lausuntojen ajallista aspektia ja siinä mahdollisesti tapahtuneita muutoksia. Tällä tavoin on myös mahdollista tarkastella kattavammin saamelaismääritelmästä käytyä keskustelua suhteessa lausuntoihin, mikä puolestaan auttaa ymmärtämään nykytilannetta paremmin.

1.4 Metodologia ja käsitteet

Kuten tutkijat Lydia Heikkilä ja Tuuli Miettunen kirjoittavat, toisin kuin monilla muilla alkuperäiskansoilla, saamentutkimuksella ei vielä ole omia tutkimuseettisiä ohjeita poh-

joismaisella, valtakunnallisella eikä yksittäisten yliopistojen tai tutkimuslaitosten tasolla. Lisäksi tutkimustoiminta itsessään heijastaa enemmistö-vähemmistö suhteita ja kantaa aiempien tutkimusmenetelmien ja -käytäntöjen taakkaa.⁵² Tämä luo erityisiä haasteita saamelaisille koskevalle tutkimukselle ja vaatii tutkijalta itsereflektiivisyyttä sekä tutkimuseettisten periaatteiden sekä tutkimuskäytänteiden tiedostamista ja noudattamista. Seuraavaksi pyrin avaamaan omia tutkimuksellisia lähtökohtia sekä tutkijapositioni suhteessa aiheeseen. Tämän jälkeen avaan tutkimuksen lähestymistapaa sekä tutkimukselle keskeisiä käsitteitä.

Olen pääväestöön kuuluva humanististen tieteiden kandidaatti ja pääaineeni on yleinen historia. Minulla on yhteyksiä saamelaiskulttuuriin sosiaalisten suhteiden kautta, mutta en itse ole saamelainen tai kuulu saamelaiseen yhteisöön. Tutkijana lähestyn aihetta siis ulkopuolelta. Kiinnostuin saamelaisista yliopistossa huomattessani, että aiemmat opintoni eivät olleet käsitelleet heitä juuri lainkaan ja tietämättömyyteni asiasta jäi häiritsemään minua. Tästä syystä päädyin tekemään sekä kandidaatintutkielmani että pro gradu -tutkielmani saamelaisiin liittyen. Erityisesti pro gradu -tutkimuksessa halusin valita aiheen, jonka avulla pääsisin perehtymään kattavasti saamelaisten tilanteeseen Suomessa ja jonka avulla pystyisin ymmärtämään paremmin meillä olevaa saamelaiskeskustelua. Saamelaismääritelmä vaikutti ILO-sopimuksen ratifioinnin ohella olevan keskeisesti esillä mediassa 2010-luvun alkupuolella. ILO-sopimuksesta tutkimuskirjallisuutta löytyi laajemmin, mutta saamelaismääritelmää ei juurikaan oltu tutkittu vielä tuossa kohtaa. Siksi päädyin tutkimaan juuri saamelaismääritelmää.

Tutkittaessa henkilöiden etnisyyttä, itseidentifikaatiota, kulttuurista kuuluvuutta ja historiaa, on tärkeää pitää mielessä, että kyse on hyvin henkilökohtaisista ja herkistäkin asioista. Saamelaismääritelmä sekä kysymys saamelaisuudesta onkin hyvin haastava ja arka aihe, ja esimerkiksi tutkija Leena Heinämäki on todennut, että saamelaismääritelmä on yksi kiistanalaisimmista oikeuskysymyksistä Suomessa.⁵³ Valitsemalla alkuperäislähteeksi saamelaiskäräjien lausunnot, käytän lähdeä, joka jo lähtökohtaisesti on suunnattu pääväestön edustajille ja joka on julkinen asiakirja ja siten kaikkien tarkasteltavissa.

⁵² <http://agon.fi/article/yhteisollisyys-ja-eettisyys-saamentutkimuksessa/>.

⁵³ Heinämäki 2017b, 12-13.

Käsiteltäessä saamelaisuutta ja saamelaismääritelmää, nousevat alkuperäiskansa, kulttuuri ja etnisyys keskeisiksi käsitteiksi. Seuraavaksi avaankin näitä termejä ja niiden merkitystä tälle tutkimukselle. Alkuperäiskansa on käsitteenä globaalisti syntynyt, mutta sitä ei ole vielä kukaan yksiselitteisesti määritellyt.⁵⁴ Silti se on tärkeä osa nykypäivän kansainvälistä alkuperäiskansapolitiikkaa, joka samanaikaisesti kehittyy koko ajan.⁵⁵ Merkillepantavaa lisäksi on, että alkuperäiskansat eivät halua tulla muiden määrittelemiksi, vaan he korostavat oikeutta määritellä itse itsensä.⁵⁶

Lähtökohtaisesti alkuperäiskansana pidetään väestöryhmää, jonka esivanhemmat asuttivat aluettaan sen valloituksen tai myöhemmän uudistusasetuksen aikana tai ennen nykyisten valtakunnanrajojen syntyä. Maiden valtauksen ja uudisasuttamisen jälkeen he ovat säilyttäneet perinteisen elämänmuotonsa sekä sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutiot.⁵⁷ Kuitenkin esimerkiksi Maailmanpankillla ja Aasian kehitys pankilla on omia määritelmiä alkuperäiskansalle, joten on syytä pitää mielessä, että määritelmät on tehty tiettyjä tavoitteita varten.⁵⁸ Lisäksi esimerkiksi Pääkkönen tarkastelee alkuperäiskansa-termiä ennen kaikkea käsitteellisenä innovaationa, jolla pyritään ratkaisemaan tiettyjen etnisten ryhmien erityisiä ongelmia.⁵⁹ Kaikki eivät myöskään itse pidä itseään alkuperäiskansan jäsenenä tai halua tulla nähdyksi sellaisena, vaikka määritelmien kriteerit täytyisivätkin.⁶⁰ Vuoden 1989 ILO-sopimuksessa nro 169, joka koskee itsenäisten maiden alkuperäis- ja heimokansoja, määritellään alkuperäiskansa. Tämä määritelmä on hyvin laajasti käytetty ja yleisesti hyväksytty ja käytänkin sitä tässä merkityksessä myös tässä tutkimuksessa. Alkuperäiskansa määritellään ILO-sopimuksessa seuraavalla tavalla:

1. Tämä sopimus koskee: a) niitä itsenäisissä maissa eläviä heimokansoja, jotka eroavat selvästi maan muista väestöryhmistä sosiaalisten, kulttuuristen ja taloudellisten olojensa puolesta ja joiden asema määräytyy kokonaan tai osittain niiden omien tapojen tai perinteiden tai erityislainsäädännön mukaan; b) niitä itsenäisissä maissa eläviä kansoja, joita pidetään alkuperäiskansoina, koska ne polveutuvat väestöstä, joka maan valloituksen tai asuttamisen tai nykyisten valtionrajojen muodostumisen aikaan asui maassa tai sillä maantieteellisellä alueella,

⁵⁴ Portin 1999, 79-80. Ks. myös Kokko 2010, 30-31.

⁵⁵ Joona 2012, 28-29. Ks. myös Fitzmaurice 2009, 68-69, 130-131.

⁵⁶ Joona 2012, 28-29.

⁵⁷ Lehtola 2015a, 22. Ks. myös Virtanen et al. 2013, 16-17.

⁵⁸ Joona 2012, 32-33.

⁵⁹ Pääkkönen 2008, 13.

⁶⁰ Joona 2012, 35.

johon maa kuuluu ja jotka oikeudellisesta asemastaan riippumatta ovat säilyttäneet kokonaan tai osittain omat sosiaaliset, taloudelliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutionsa. 2. Määriteltäessä ryhmät, joihin tämän yleissopimuksen määräyksiä sovelletaan, on olennaisena perusteena pidettävä sitä, että kansa pitää itseään alkuperäis- tai heimokansana.⁶¹

Toisaalta myös kansan käsite on jäänyt kansainvälisessä oikeudessa epäselväksi. Kansalla tarkoitetaan siinä luonnollista yhteisöä, joka luo puitteet siihen kuuluvien yksilöiden sosiaaliselle kanssakäymiselle. Toisin kuin juridiset yhteisöt tai muuta tiettyä tarkoitusta varten perustetut yhteisöt, sitä ei ole perustettu tiettyä tarkoitusta varten, vaan se on muotoutunut luonnolliseksi ihmisten yhteenliittymäksi, jolla on kollektiivinen identiteetti. Kuten vähemmistöä, myös kansan identiteettiä määrittävät omintakeinen elämäntapa, kulttuuri sekä solidaarisuuden tunne. Erona vähemmistöön on kansan suhde maa-alueeseen, jota se haluaa yksin hallita.⁶² Kansan määrittely ei olekaan ongelmaton, mikä vaikeuttaa myös alkuperäiskansan määrittelyä.

Kulttuuri on terminä niin ikään monisyinen. Kulttuurin käsitteeseen liittyy pysyvyyden ja kerrostumisen elementtejä. Kulttuuri on toisaalta jotain sellaista, mikä on suhteellisen pysyvää ja tuleville sukupolville siirrettävää, mutta samalla muuntuvaa ja muokkautuvaa. Kulttuuria voi nähdä ilmenneen niin kauan kuin ihmiset ovat luoneet ja kehittäneet erilaisia yhteisöllisiä toimintatapoja.⁶³ Käsitteet kulttuurista, sen merkityksestä ja piirteistä ovat myös vaihdelleet ajallisesti. Perinteisen käsityksen mukaan kulttuuri voidaan nähdä esineiden, tapojen, käyttäytymisen ja arvojen yhteisöllisenä järjestelmänä, joka paitsi yhdistää tiettyä ryhmää, erottaa sen samalla muista ryhmistä. Postmodernin käsityksen mukaan kulttuuri on merkitysten tuottamista ja merkityksellistä toimintaa. Tässä kulttuuri nähdään jatkuvana ja päättymättömänä prosessina, joka konstruoituu sosiaalisten neuvottelujen kautta.⁶⁴ Puhuttaessa saamelaisuudesta ja saamelaismääritelmästä, kulttuuri on hyvin keskeisessä asemassa, mutta samalla se on hyvin monitulkintainen asia, jota on hyvin vaikeaa määritellä ja tulkita tarkasti. Tässä tutkimuksessa ymmärrän kulttuurin nimenomaan ihmisten luomana käsitteenä ja ideana, joka on ajassa muuttuva ja jossa on sekä pysyvyyden, että kerrostumisen elementtejä. Tässä yhteydessä olisi mahdollista pohtia myös sitä, miten kulttuuri ilmenee, mitkä asiat

⁶¹ Seurujärvi-Kari 2011, 11-12. Ks. myös Heinämäki 2017a, 86-87.

⁶² Portin 1999, 37-38.

⁶³ Martikainen et al. 2006, 10-13.

⁶⁴ Martikainen et al. 2006, 12-13.

voidaan laskea johonkin kulttuuriin kuuluviksi, kenellä on valta päättää näistä asioista, kenet lasketaan kulttuuriin kuuluvaksi ja miten tämä oikeutetaan. Sivuan tässä tutkimuksessa hyvin monin tavoin näitä asioita, vaikka en pyri suoranaisesti vastaamaan niihin. Pikemminkin nämä asiat tulevat epäsuorasti esille niin alkuperäisaineistossa kuin tutkimuskirjallisuudessa. Tämänkaltaiset kysymykset ovat myös osa saamelaismääritelmästä käytävää keskustelua ja ne onkin syytä tiedostaa.

Etnisyys ja identiteetti ovat niin ikään monitulkintaisia käsitteitä. Etnisyys ja etninen sanojen taustalla on kreikan kielen sana *ethnos*, joka tarkoitti kiinteää, outoa tai vierasta joukkoa. Tieteellisessä kirjallisuudessa termi yleistyi 1800-luvulla ja se viittasi ihmisryhmään, esimerkiksi kansaan. Kuten kulttuuri, myös etnisyys erottelee ja yhdistelee ihmisiä sosiaalisiin ryhmittymiin. Etnisyyttä onkin määritelty erilaisiin ryhmään kuulumisen kriteereihin perustuen ja näitä kriteereitä voivat olla esimerkiksi yhteinen biologinen alkuperä, kulttuuri, sosiaalisten suhteiden verkosto, yhteenkuuluvuuden tunne, kieli, tavat, uskonto, instituutiot, enemmistö- tai vähemmistö status ja yhteinen historia.⁶⁵ Etnisyys voidaankin nähdä ilmiönä, joka tuottaa yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja ainakin kuviteltuun samankaltaisuuteen perustuvaa yhteisöllisyyttä.⁶⁶

On myös syytä muistaa, että etniset representaatiot ovat myös poliittisen toiminnan ja vallankäytön välineitä. Ne tavat, joilla eri etnisiä ryhmiä yhteiskunnallisesti esitetään, vaikuttavat käsityksiin etnisistä ryhmistä ja asemoivat näitä ryhmiä yhteiskunnallisesti. Identiteettipolitiikkakeskustelujen voidaankin usein nähdä liittyvän sellaisiin kysymyksiin, joissa pohditaan sitä, kenellä on valta esittää joku tai jokin ryhmittyvä ja millaiseksi se esitetään.⁶⁷ Identiteetti voidaankin nähdä sosiaalisena konstruktiona, joka rakentuu läpi elämän vuorovaikutuksessa ympäröiviin ihmisiin. Tutkija Anna Portin korostaa myös identiteetin määrittymistä ryhmäjäsenyyden kautta.⁶⁸ Etninen identiteetti rakentuu puolestaan monimutkaisten prosessien kautta, joihin vaikuttavat itsereflektiivisyys ja itsemäärittely sekä sukulinja.⁶⁹ Tässä tutkimuksessa tarkastelen etnisyyttä nimenomaan kuulumisen tunteen kautta, joka perustuu paitsi itse- ja ryhmäidentifikaatioon, myös jaettuun kulttuuriin, historiaan, käsitteistöön, tapoihin ja muihin jaetun elämänpiirin seikkoihin. Etnistä identiteettiä lähestyn tutkija Lotta M. Om-

⁶⁵ Martikainen et al. 2006, 15-16. Ks. myös Seurujärvi-Kari 2000, 190-191.

⁶⁶ Martikainen et al. 2006, 18-19.

⁶⁷ Martikainen et al. 2006, 18-19. Ks. myös Pääkkönen 2008, 57-58.

⁶⁸ Portin 1999, 9. Ks. myös Hall 1999, 21-23.

⁶⁹ Omma et al. 2011, 11. Ks. myös Martikainen 2006, 17-19.

man ja hänen kollegoidensa näkökulmasta, jossa se nähdään sosiaalisena konstruktiona ja prosessina.

2. Saamelaisten historia

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan saamelaisten historiaa. Käsittelen aluksi saamelais-ten esihistoriaa, minkä jälkeen tarkastelen saamelaisaateen nousua ja saamelaisten oikeuksien asteittaista kehittymistä. Lopuksi käsittelen saamelaismääritelmän historiaa ja sen vaiheita. Historiallisten tapahtumien läpikäyminen on tämän tutkimuksen kannalta tärkeää siitä syystä, että historiaan perustuvaa argumentointia on käytetty läpi koko keskustelun. Jotta tätä keskustelua ja argumentointia pystyy seuraamaan ja ymmärtämään, on historiallisten tapahtumien tunteminen välttämätöntä. Tämä on olennaista myös siksi, että yhtenä piirteenä tässä keskustelussa on ollut vaihtoehtoisten historiantulkintojen esittäminen sekä uusien merkityssisältöjen antaminen vanhoille käsitteille ja nimityksille.

2.1 Esihistoriasta assimilaation alkuun

Jääkauden lopulta lähtien, noin 9500 vuotta sitten, ihmisiä alkoi muuttaa nykyisen Fennoskandian alueelle.⁷⁰ Pennasen ja Näkkäläjärven teoksessa *Siiddastallan* esitetään, että ihmisryhmillä oli kaksi päätulosuuntaa.⁷¹ Tanskan suunnalta tuli ihmisryhmiä, jotka metsästivät villipeuroja ja liikkuiivat kohti pohjoista Norjan rannikkoa pitkin. Pohjois-Ruotsiin ensimmäiset ihmisryhmät tulivat ilmeisesti Norjan rannikolta noin 7000 eaa. Idästä, Venäjältä ja Baltian alueelta liikkui ihmisiä kohti pohjoista, yhtenä vetovoimatekijänä tärkeä metsästyseläin hirvi. Oletettavaa on, että 7300 eaa. Suomen Lappi ja Kuolan niemimaan alue Venäjällä olivat asutettuja. Tutkimusten mukaan on kuitenkin mahdollista, että jo noin 7900 eaa. ihmisiä olisi saapunut Inarin ja Utsjoen alueelle jäämeren rannikkoa pitkin.⁷² Pennanen ja Näkkäläjärvi kuvailevat, että pohjoisesta tuli kohtauspaikka kahdesta suunnasta tuleville ihmisryhmille ja että saamelaiset, suomalaiset ja muut Fennoskandian ihmisryhmät kehittivät kansoiksi näillä alueilla. Esimerkiksi

⁷⁰ Halinen 2001, 137.

⁷¹ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 22. Ks. myös Halinen 2001, 137-138.

⁷² Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 22-23.

saamelaisen kulttuuri-identiteetin kehittyminen alkoi Itä- ja Pohjois-Suomessa noin 3000 eaa.⁷³ Sieltä käsin se alkoi levittäytyä kohti Pohjois-Skandinaviaa ja myös etelämmäs, kohdaten samalla muita ihmisryhmiä. Saamelaiset periytyvät siten pääosin alueen alkuperäisistä asuttajista.⁷⁴

Varhaisella rautakaudella, noin 250–1300 jKr., proto-saamelaisuus alkoi muuttua saamelaiseksi kulttuuriksi.⁷⁵ Tuolloin myös saamelaisten asuinalue oli kaikkein laajimmillaan.⁷⁶ Aikakauden loppua kohden myös Norja, Ruotsi ja Novgorod alkoivat tavoitella Lapin herruutta. Hetkellinen rauha alueella saatiin aikaan, kun Novgorod ja Ruotsi solmivat rauhan vuonna 1323 ja rajasopimuksen Norjan kanssa vuonna 1326. Samanaikaisesti saamelainen elämänmuoto jatkoi kehittymistään.⁷⁷

Hiljalleen uusien kansallisvaltioiden kehittyessä saamelaisten elinolot alkoivat kuitenkin muuttua. Suomessa saamelaisia asui Kemi Lapin alueella vielä 1500-luvulla runsaasti, ja asutusta vaikuttaa olleen alueella aina 1700-luvulle asti.⁷⁸ Saamelaisten yhteiskunta rakentui siidojen eli kyläyhteisöjen varaan. Siidat olivat saamelaisten tapa, jonka avulla järjestettiin yhteisön elämä ja elinkeinot sekä jaettiin kullekin kuuluvat maa- ja nautinta-alueet.⁷⁹ Siidojen arvellaan olevan vähintään pari tuhatta vuotta vanha järjestelmä, johon kuitenkin keskiajalta lähtien alkoi kohdistumaan ulkopuolista painetta.⁸⁰ Siidoilla oli selkeät rajat, jotka muut alueen asukkaat ja valtiot tunnustivat. Valtioille siidat ja saamelaiset olivat tärkeitä verotuskohteita.⁸¹ Kuitenkin 1600-luvun lopulta lähtien valtioiden suhtautuminen näihin perinteisiin maa-alueisiin alkoi muuttua. Vuonna 1673 Ruotsin kuningas antoi ensimmäisen Lapin alueita koskevan julistuksen, joka antoi uudisasukkaille luvan asuttaa käyttämättömiä ja viljelemättömiä alueita. Samalla uudisasukkaat saivat veroalennuksia 15 vuodeksi sekä vapautuksen sotapalve-

⁷³ Tutkijat ovat yhtä mieltä siitä, että saamelainen etnisiteetti syntyi vastakohtaisuudesta maatalousväestöön. Elämäntapojen erilaistuminen aiheutti kielimuutoksia, jonka myötä kielet kehittyivät lopulta omiksi kielikseen. Lehtola 2015c, 32. Ks. myös Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 23 ja Halinen 2001, 139.

⁷⁴ Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 24. Ks. myös Pietikäinen 2001, 637.

⁷⁵ Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 25. Ks. myös Lehtola 2015c, 30-31.

⁷⁶ Saamelaisten asuinalueen arvellaan olleen kaikkein laajimmillaan ajanlaskun alun tienoilta 1000-luvulle. Saamelaisia asui tuolloin Laatokalta jäämerelle ja Keski-Skandinaviasta Vienanmerelle. Lounais- ja etelärannikko lukuun ottamatta myös koko nykyisen Suomen alue oli saamelaista asuinalueita. Lehtola 2015c, 35.

⁷⁷ Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 25. Ks. myös Kokko 2010, 186-188.

⁷⁸ Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 116. Ks. myös Oskal 2001, 257-258.

⁷⁹ Lehtolan mukaan saamelaisten lapinkyläjärjestelmää on pidetty saamelaisten itsehallinnon, jopa autonomisen hallinnon muotona. Lehtola 2015a, 26. Ks. myös Semb 2001, 499.

⁸⁰ Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 114-115. Ks. myös Lehtola 2015c, 39 ja Kokko 2010, 188-190.

⁸¹ Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 114-115. Ks. myös Scheinin & Dahlgren 2001, 9-10.

luksesta loppu elämäksi.⁸² Samanaikaisesti Ruotsin käännytystyö tehostui 1600-luvun vaihteessa.⁸³ Esimerkiksi Kuusamon alueella saamelaisia suomalaistui ja sulautui muuttajiin tämän myötä ja uutta väkeä levisi Muoniojoen, Kemijoen ja Torniojoen varsille.⁸⁴ Vuonna 1695 Ruotsin kuningas antoi toisen julistuksen, jonka sisältö oli samankaltainen kuin ensimmäisen julistuksen, mutta tämä julistus pyrki suojelemaan saamelaista elinkeinoa kieltämällä metsäalueiden kaskeamisen.⁸⁵

Siidat olivat kuitenkin haastavan tilanteen edessä. Alueita kohtaan kohdistui lisää painetta uudisasukkaiden, lisääntyneen kaupankäynnin, verotuksen ja salametsästyksen myötä ja monet villieläinkannat kuten villiporo ja majava kuolivat sukupuuttoon monin paikoin 1800-luvun aikana. Lisäksi siidojen maa-alueet ja luonnonvarat eivät olleetkaan enää vain siidojen jäsenten käytettävissä, vaan myös uudet tulokkaat alkoivat hyödyntää alueita.⁸⁶ Tilanne huononi entisestään turkiskaupan kiihtyessä 1500-luvulta alkaen.⁸⁷ Monet saamelaiset päätyivätkin omaksumaan maatalouden ja sitä kautta maataloudellisen elämäntavan ja kielen.⁸⁸ Pennanen ja Näkkäläjärvi huomauttavat, että tuolloin opportunistit pyrkivät valitsemaan itseään eniten hyödyttävän etnisyyden, joka tuolloin oli suomalaisuus.⁸⁹

Vuonna 1749 tuli uusi julistus, joka antoi luvan perustaa maatilan Lapissa muiden maa-alueille. Tämä tarkoitti sitä, että saamelainen metsästys ja kalastus eivät olleet enää samalla tavalla suojeltuja, kuin mitä ne tähän asti olivat olleet. 1700-luvulla uudisasutus levisikin Pohjois-Kemin alueelle. Lisäpainetta leviävästä asutuksesta toivat myös lännestä tulleet poronhoitajat.⁹⁰ Pienissä määrin ihmisiä muutti pois suomalaisen leviävän asutuksen jaloista, mutta Lapissa alueet olivat jo monin paikoin asutettuja eikä joutomaata ollut. Monet sulautuivatkin pääväestöön. Viimeiset saamelaiset Kemin alueella elivät tiettävästi Sompion alueella 1800-luvun lopulla.⁹¹ Joidenkin näkemysten

⁸² Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117. Ks. myös Oskal 2001, 243. Käyttämättömänä pidettiin tässä yhteydessä usein viljelemätöntä aluetta. Alueilla oli siis usein eri asteista käyttöä, mutta sitä ei usein katsottu asutuksi tai omistetuksi, mikäli sitä ei viljelty.

⁸³ Lehtola 2015c, 48. Ks. myös Hansen 2001, 184 ja Lehtola 2015b, 25-26.

⁸⁴ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117.

⁸⁵ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117.

⁸⁶ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117.

⁸⁷ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117. Ks. myös Oskal 2001, 257 ja Kokko 2010, 195.

⁸⁸ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117.

⁸⁹ Samalla tavoin heidän jälkeläisensä ovat voineet Pennanen ja Näkkäläjärven mukaan haluta valita 1990-luvulla saamelaisuuden. Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117.

⁹⁰ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117. Ks. myös Heikkinen 2006, 188.

⁹¹ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 117-118.

mukaan Oulun eteläosissa asuneet ihmiset eivät olisi kuitenkaan ainakaan kokonaan olleet saamelaisia, vaan heihin olisi lukeutunut myös muita metsissä asujia.⁹²

Siidojen auktoriteetti ja niiden maa-alueiden kunnioitus oli hävinnyt 1800-luvun loppuun mennessä tai viimeistään 1900-luvun alkuun tultaessa.⁹³ Valtioiden asetukset sekä valtioiden rajojen muodostaminen heikensivät siidojen mahdollisuuksia toimia itsenäisinä yhteisöinä omine elinkeinoineen sekä maa- ja vesioikeuksineen. Tämä kehitys alkoi ensimmäisestä Ruotsin kuninkaan Lapin asetuksesta vuonna 1673 ja jatkui siitä lähtien 1800-luvulle asti. Kun vuonna 1809 Suomesta tuli osa Venäjää, siidojen perinteiset rajat menettivät lopullisesti merkityksensä.⁹⁴ Siidoille ja saamelaisille kohtalokkaita lakeja määrättiin lisää 1800-luvulla, ja lopulta auktoriteetit sekä valtion edustajat lakkasivat kokonaan tunnustamasta siidojen oikeuksia.⁹⁵

Näin jälkikäteen tarkasteltuna voidaan todeta, että perinteistä saamelaiskulttuuria muuttivat vahvimmin uudisasutuksen vaikutukset. Suomessa saamelaisasutus jäi vuosisatojen aikana yhä selvemmin suomalaisen uudisasutuksen jalkoihin.⁹⁶ Sen sijaan Norjassa ja Ruotsissa uudisasutus pysähtyi varsin tehokkaasti Lehtolan mukaan ”Lapin rajoille”, mikä johtui osaksi luonnonoloista.⁹⁷ Silti saamelaisten asema oli monin tavoin haasteellinen myös Norjassa ja Ruotsissa. On kuitenkin hyvä muistaa, että saamelaiset eivät ole olleet vain uhreja vaan itsenäisiä ja sopeutuvaisia toimijoita.⁹⁸ Saamelainen kulttuuri on kautta aikojen ollut muuttuvaa ja sopeutuvaa. Lehtola kuvailee saamelaisten esihistoriaa jatkuvaksi murrokseksi. Myös professori Lars Ivar Hansen korostaa mukautumista sekä kanssakäymistä ja kirjoittaa, että saamelaisten historia on ollut

⁹² Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 26.

⁹³ Lehtolan mukaan on vielä selvittämättä, milloin oikeuksien sivuuttaminen muuttui käytännöksi virkamiestasolla. Eräiden tulkintojen mukaan voudeille annetut ohjeet vuonna 1745 sekä vuonna 1749 annettu lapinsääntö aiheuttivat muutoksen paikallisviranomaisten käytännössä. Lehtola 2015c, 52. Ks. myös Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 121 ja Kokko 2010, 195-196.

⁹⁴ Suomen puolella käännekohtana oli autonomisen aseman syntyminen, sillä siirryttäessä Venäjän vallan alle vanhat Ruotsin vallan aikaiset hallintokäytänteet muuttuivat samalla kun virkamiehistö vaihtui. Saamelaisten oikeuksien kumoaminen ei Lehtolan mukaan perustunut tässä tapauksessa säädettyyn lakiin, vaan vähitellen muovautuvaan käytäntöön. Lehtola 2015c, 52.

⁹⁵ Perinteisesti on katsottu, että kruunu olisi ominut viimeistään 1600-luvulla itselleen lapinkylien maat ja vedet. Nykytutkimus ja esimerkiksi Kaisa Korpijaakko-Labba on kuitenkin todennut tämän käsityksen vääräksi. Korpijaakko-Labba on tutkimuksessaan osoittanut, että saamelaisten omistusoikeus on vastannut pohjoismaista kiinteistöoikeutta ja että se säilyi kiistattomana ja viranomaisten tunnustamana ainakin 1700-luvun puoliväliin. Kuitenkin esimerkiksi valtion selvityksissä tähän ei olla saatu yhtenäistä kantaa. Lehtola 2015c, 49. Ks. myös Pennanen & Näkkäläjärvä 2003, 121.

⁹⁶ Lehtola 2015c, 49.

⁹⁷ Norjalaisasutus luottui Tromssan eteläpuolelle, mutta sitä pohjoisempana viljely ei enää kannattanut. Ruotsin puolella kruunu puolestaan harjoitti politiikkaa, jonka mukaan Pohjanlahdella vaikuttavien pirkkalaisten oikeuksia kunnioitettiin 1500-luvulle asti. Lehtola 2015c, 49.

⁹⁸ Lehtola 2015c, 51. Ks. myös Lehtola 2015b, 24.

vuorovaikutuksen historiaa.⁹⁹ Saamelaiset ovat joutuneet sopeutumaan niin luonnon oloihin kuin kulttuurisiin paineisiin. Luonnon hyväksikäyttö on silloin tällöin myös joutanut kriisiin, mikä on muuttanut elinkeinoja ja sitä kautta kulttuuria.¹⁰⁰ Saamelaiset ovat eläneet monien kansojen keskellä ja muiden väestöjen ja kulttuurien läsnäolo on tuonut jatkuvasti uusia vaikutteita, haasteita ja muutospaineita. Saamelaiset ovat sulattaneet vaikutteet kiinteäksi osaksi omaa kulttuuriaan ja he ovat siten sopeutuneet suuriinkin muutoksiin menettämättä saamelaisuuttaan.¹⁰¹

2.2 Assimilaatiosta uuteen nousuun

1900-luvun alkuun tultaessa saamelaisten tilanne oli yleisesti ottaen haastava. Kuten Lehtola kirjoittaa, vanhojen lapinkylien oikeuksien hämähäyryttyä uudisasukkaiden edut alkoivat korostua selvemmin päätöksenteossa eikä saamelaisilla ollut enää erityisoi-keuksia. Norjassa saamelaisten oikeuksia alettiin tietoisesti jopa polkea.¹⁰² Norjassa alkoikin 1800-luvun puolenvälin jälkeen kova norjalaistamispolitiikka. Se rakentui osaksi sosiaalidarvinististen näkemysten varaan.¹⁰³ Norjalaistamispolitiikka ulottui myös lainsäädäntöön ja norjalaismielisten lakien säätäminen oli omiaan vahvistamaan Norjan otetta pohjoisilla alueilla.¹⁰⁴ Norjalaistamispolitiikka ulottui myös kouluihin ja, kuten lehtori Irja Seurujärvi-Kari kirjoittaa, koulujen ja asuntoloiden ensisijaiseksi tehtäväksi määrättiin norjalaistaminen.¹⁰⁵

⁹⁹ Hansen 2001, 178-179.

¹⁰⁰ Lehtola 2015c, 29.

¹⁰¹ Lehtola 2015c, 29. Ks. myös Pietikäinen & Kelly-Holmes 2011, 327 ja Meyer 2001, 279.

¹⁰² Lehtola 2015c, 70-71. Ks. myös Josefsen et al. 2015, 43.

¹⁰³ Tuolloin yhteisöjen suhteet ymmärrettiin selviytymistästeluksi eri yhteiskuntamuotojen välillä. Saamaan aikaan kun eurooppalaista kulttuuria ja sen ylemmyyttä korostettiin, saamelaista ja nomadistista kulttuuria pidettiin alempiarvoisena. Täten ”alempien” kulttuurien häviämistä oli oikeutettua jopa edistää, Lehtola kirjoittaa. Lehtola 2015c, 71. Toisaalta huolena oli myös, että mikäli Venäjän kanssa tulisi selkkauksia tai sotaa, saamelaiset olisivat voineet olla turvallisuusriski ja epävarmuustekijä. Eide 2001, 132-133.

¹⁰⁴ Norjalaistamispolitiikka ei koskenut vain saamelaisia vaan myös alueen suomalaisia eli kveenejä. Lakien mukaan esimerkiksi maanosto-oikeus muuttui siten, että siinä vaadittiin kielitaitoa. Norjankielisillä oli etuoikeus maan ostoon. Norjankielisiksi katsottiin ne, jotka osasivat sekä puhua että kirjoittaa norjaa. Lisäksi vuonna 1880 annettiin esimerkiksi määräys, jonka mukaan saamea ja suomea sai käyttää kouluissa enää apukielenä. Opetus oli norjankielistä, minkä lisäksi norjalaistamista edistivät koulujen yhteyteen perustetut asuntolat. Vuonna 1898 saamen kielen käyttö kiellettiin kouluissa kokonaan. Lisäksi esimerkiksi tulkki- ja kääntäjäkoulut perustettiin vuonna 1902. Vasta vuonna 1953 saamea alettiin jälleen opettaa Tromssan seminaarissa. Lehtola 2015c, 71-72, 74.

¹⁰⁵ Seurujärvi-Kari 2011, 28. Norjalaistamispolitiikka johti myös saamelaisten määrän laskuun Norjassa. Semb 2001, 184-186. Norjassa opettajille maksettiin myös bonusta, mikäli he onnistuivat opettamaan saamelaisille norjaa. Kuokkanen 2009, 499-500. Ks. myös Lehtola 2015b, 26-27.

Ruotsin saamelaispolitiikkaa voidaan kutsua segregatio- eli eristämispoliitiksi.¹⁰⁶ Se oli toimiltaan Norjan politiikkaa lievempi, mutta muistutti ymmärtävää sulauttamispolitiikkaa, kuten Lehtola sitä kuvailee.¹⁰⁷ Seurujärvi-Karin mukaan Ruotsin politiikassa voidaan nähdä kaksi linjaa, eristämispoliitikka sekä sulauttamispolitiikka.¹⁰⁸ Ruotsin saamelaispolitiikka perustui tietoisuuteen saamelaisuuden erilaisuudesta ryhmänä. Saamelaiset oli perinteisesti nähty tiettyjen alojen spesialisteina, joiden oikeudet oli turvattava valtion omankin edun vuoksi.¹⁰⁹ Saamelaiset nähtiin yksinomaan poronhoitajina ja vapaina tunturilaisina, ja tämä kiteytyi ajatukseen *lapp skall vara lapp*. Tämän ajatuksen mukaisesti poronhoitajasaamelaiset tuli pitää erillään sivistyksen vaikutuspiiristä.¹¹⁰ Saamelaisille poronhoitajille kehitettiin erillinen koulujärjestelmä, ns. nomadikoulut.¹¹¹ Muut kuin poronhoitajasaamelaiset laitettiin sen sijaan ruotsalaisiin kouluhin, eikä heidän hyväksi tehty juuri uudistuksia. Tämä politiikka johti siihen, että saamelaisryhmien väliset erot vahvistuivat ja poronhoito ja saamelaisuus kytkettiin epävirallisesti entistä tiukemmin toisiinsa.¹¹² Tilanne olikin hyvin erilainen eri saamelaisryhmille ja tämä on vaikeuttanut saamelaisten yhteistoimintaa Ruotsissa myöhemmin.¹¹³

Suomessa sosiaalidarvinistinen ajattelu yleistyi muita Pohjoismaita myöhemmin, vasta noin 1920- ja 1930-luvuilla.¹¹⁴ Suomessa alkoi yleistyä kansallista identiteettiä hahmottava ja korostava tutkimus, minkä pohjalta alkoi rakentua selkeitä rajoja venäläisiä, ruotsalaisia sekä saamelaisia vastaan. Näitä piirteitä oli ollut havaittavissa jo autonomisen Suomen aikana, mutta itsenäisyyden jälkeen ne voimistuivat entisestään.¹¹⁵ Samanaikaisesti valtio harjoitti enemmistön edun mukaista politiikkaa, mikä ei ottanut huomioon vähemmistöjä tai saamelaisia. Suomessa sota ja sitä seurannut evakko aika sekä Lapin jälleenrakennus lisäsivät muutospainetta pohjoisessa.¹¹⁶ Nämä muu-

¹⁰⁶ Omma et al. 2011, 10-11.

¹⁰⁷ Lehtola 2015c, 74.

¹⁰⁸ Seurujärvi-Kari 2011, 28-29.

¹⁰⁹ Lehtola 2015c, 74. Ks. myös Lantto & Mörkenstam 2008, 29-30.

¹¹⁰ Sivistyksen nähtiin rappeuttavan poronhoitajasaamelaista kulttuuria ja esimerkiksi kiinteä asuminen oli heiltä kielletty, koska viranomaisten mielestä se laiminlöisi poronhoitoa. Lehtola 2015c, 74. Ks. myös Omma et al. 2011, 11.

¹¹¹ Tämän näkemyksen mukaan saamelaislasten tuli voida kasvaa ”aidossa” ympäristössä. Koulujen opetuksenä oli tästä huolimatta ruotsi. Lehtola 2015c, 74.

¹¹² Lehtola 2015c, 74-75. Ks. myös Lantto & Mörkenstam 2008, 31-32.

¹¹³ Josefsen et al. 2015, 43-44.

¹¹⁴ Osittain tähän vaikutti Lehtolan mukaan Suomen itsenäistyminen vuonna 1917. Lehtola 2015c, 74-75.

¹¹⁵ Lehtola 2015c, 74. Ks. myös Lehtola 2015b, 27 ja Pietikäinen 2008, 23-24.

¹¹⁶ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 201.

tokset Pohjoismaissa vaikuttivatkin lopulta siihen, että saamelaiset alkoivat vähitellen järjestäytyä ja ajaa omia oikeuksiaan.

Venäjällä Kuolan saamelaiset ovat eläneet Seurujärvi-Karin mukaan intensiivisen kolonisaation, uuden talouspolitiikan ja teollistumisen paineen alla koko 1900-luvun.¹¹⁷ Vuoden 1917 vallankumous ja sen jälkeisen kansallispolitiikan vaikutukset levisivät vähitellen myös saamelaisten elämään. 1920-luvulla otettiin käyttöön uusi talouspolitiikka, joka oli valtiojohtoista markkinataloutta. Kollektivisointi merkitsi loppua saamelaisten perinteiselle elämäntavalle samalla kun saamelaisten kotiseudulle alkoi tulla teollisuutta ja uudenlaista elinkeinotoimintaa.¹¹⁸ Kuolan niemimaan alueelta myös pakkomuutettiin väestöä 1920- ja 1930-luvuilla sekä 1960-luvulla isoihin taajamiin ja kaupunkeihin. Pakkomuutoilla ja sortopolitiikalla on ollut kauaskantoisia vaikutuksia saamelaisten kulttuuriin, kieleen ja elämäntapaan. Toisen maailmansodan jälkeen käynnistyi lisäksi voimakas teollistuminen, kaivostoiminta, vesivoiman rakentaminen sekä uusien teollisten kaupunkien perustaminen saamelaisten perinteisille kotiseuduille.¹¹⁹ Seurujärvi-Kari kirjoittaaakin, että tämän kaiken seurauksena on ollut Venäjän saamelaisten assimilaation nopeutuminen, pirstoutuminen sekä heterogeenistuminen. Tämä on puolestaan hidastanut alueella myönteisen kansallistunnon heräämistä sekä omien asioiden hoitamista.¹²⁰

Kotljarchukilla on jokseenkin erilainen näkemys Kuolan saamelaisten asemasta erityisesti 1900-luvun alkupuoliskolla. Hänkin kirjoittaa teollistumisen, pakkomuuttojen ja elintavan muutosten vaikutuksista saamelaisiin, mutta hän nostaa esille 1900-luvun alkupuoliskon erilaisen poliittisen vaiheen. Kotljarchukin mukaan bolsevikit olisivat suhtautuneet verrattain myönteisesti saamelaisiin.¹²¹ Bolsevikit pyrkivät saamaan saamelaiset puolelleen myötämielisellä politiikallaan. He alkoivat puhutella saamelaisia korrekteilla termeillä¹²², edistää tietoutta vähemmistöistä sekä laativat lake-

¹¹⁷ Seurujärvi-Kari 2011, 29-30. Ks. myös Henriksen 2008, 28-29.

¹¹⁸ Seurujärvi-Kari 2011, 29-30. Ks. myös Seurujärvi-Kari 2000, 268-269.

¹¹⁹ Seurujärvi-Kari kirjoittaa, että pakkomuutoilla ja sortopolitiikalla on ollut kauaskantoisia kulttuurisia, sosiaalisia ja taloudellisia seurauksia saamelaisille ja monet ovat menettäneet oman kielen ja kulttuurin. Seurujärvi-Kari 2011, 29-30.

¹²⁰ Seurujärvi-Kari 2011, 29-30. Lisäksi myös Venäjän saamelaiset ovat heterogeeninen ryhmä, vaikka ovatkin vähälukuisia ja tämä vaikuttaa toimintaan. Allemann 2017, 1-2.

¹²¹ Kotljarchuk 2012, 59-60.

¹²² Bolsevikit alkoivat käyttää termiä saamelainen aiemman lappalaisen (venäjäksi lopari) sijaan. Kotljarchuk 2012, 60-61.

ja itsemääräämisoikeudesta, kielistä ja kulttuurista.¹²³ Tilanne muuttui kuitenkin jo 1930-luvun loppu puolella, kun Stalinin politiikka alkoi levitä alueelle, ja seuraavat vuosikymmenet olivat alueen saamelaisille erityisen vaikeita.¹²⁴ Merkillepantavaa on, että Kotljarchukin mukaan Venäjän saamelaisten tilanne oli 1920-luvun alkupuolelta 1930-luvun loppupuolelle hyvin erilainen kuin saamelaisten tilanne Pohjoismaissa, ja saamelaisten tilanteen voidaan nähdä olleen paikoin parempi Venäjällä kuin Pohjoismaissa, varsinkin Norjassa. Mutta siinä missä saamelaisten tilanne Venäjällä alkoi 1900-luvun alkupuolen jälkeen huonontua, on saamelaisten tilanne Pohjoismaissa puolestaan kehittynyt.

Kuten Pennanen ja Näkkäljärvi huomauttavat, saamelaisten järjestöjen perustamiseen Pohjoismaissa on aina vaikuttanut jokin ulkopuolinen uhka kuten assimilaatiopaine.¹²⁵ Saamelaisten tilanne oli kaikista tukalin Norjassa. Samanaikaisesti siellä oli kuitenkin myös eniten saamelaisia, ja saamelaisuutta uhkaavien norjalaistamistojen myötä siellä syntyikin ensimmäisenä saamelaisliikettä ja vastarintaa assimilaatiopolitiikalle. Vuonna 1917 järjestettiin ensimmäinen saamelaiskokous Norjassa, ja 1900-luvun puoliväliin tultaessa aktiivisia saamelaisjärjestöjä oli jo kaikissa kolmessa Pohjoismaassa.¹²⁶ Erityisesti Norja ja Ruotsi tekivät yhteistyötä 1900-luvun alussa. Suomen saamelaisten voidaan nähdä olleen pitkään erillään tästä toiminnasta ja hitaampia järjestäytymään. Kuitenkin Suomen käymät sodat ja sen jälkeinen evakko sekä Lapin jälleenrakennus alkoivat aktivoida saamelaisia myös Suomessa, ja ensimmäinen saamelaisjärjestö perustettiin vuonna 1945.¹²⁷

¹²³ Vuonna 1923 Neuvostoliitto antoi julistuksen itsemääräämisoikeudesta sekä kulttuurisista ja kielellisistä oikeuksista vähemmistöille. Neuvostoliiton politiikan tavoitteena oli auttaa vähemmistöjä ja saamelaisia uudistumaan ja modernisoitumaan. Tähän sisältyi autonomioiden perustaminen lukuisille alkuperäiskansoille Neuvostoliitossa, etnisen tietouden lisääminen, uusien kirjoitettujen kielten kehittäminen sekä alkuperäisasukkaille suunnattuja koulujärjestelmiä, jotka pyrkivät huomioimaan alkuperäisasukkaiden omat taustat. Kotljarchuk 2012, 60-61.

¹²⁴ Kotljarchuk 2012, 61-63.

¹²⁵ Pennanen & Näkkäljärvi 2003, 201. Valtaväestön otteen vahvistuminen ja omien elinolojen kaventuminen johtivat siihen, että saamelaiset alkoivat ymmärtää yhteistyön merkityksen niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla. Lehtola 2015c, 75. Ks. myös Henriksen 2008, 28-29.

¹²⁶ Pennanen & Näkkäljärvi 2003, 201.

¹²⁷ Pennanen & Näkkäljärvi 2003, 201. Suomalaisten toimesta oli toki perustettu jo vuonna 1932 Lapin sivistysseura, mutta sitä ei voida pitää suomalaisen edustuksensa puolesta saamelaisjärjestönä tässä mielessä, vaikka se olikin kiinnostunut Lapista ja saamelaisista. Ks. myös Valkonen 2017, 178-179.

1950-luvulta lähtien saamelaiset alkoivat enenevässä määrin tehdä kansainvälistä yhteistyötä toistensa kanssa.¹²⁸ Ensimmäinen saamelaiskonferenssi järjestettiin vuonna 1953 Ruotsin Jokkmokkissa. Vaikka sillä oli alkuun varsin vähän käytännön poliittista vaikutusvaltaa, oli se keskeinen yhteisöllisyyden tunteen luomisessa saamelaisten välillä.¹²⁹ Konferenssin pohjalta perustettiin muutamaa vuotta myöhemmin vuonna 1956 Pohjoismaiden Saamelaisneuvosto.¹³⁰ Sen nimi muuttui myöhemmin Saamelaisneuvostoksi Venäjän saamelaisten liittyessä toimintaan mukaan vuonna 1992.¹³¹ Saamelaisneuvoston toiminnan seurauksena perustettiin myös esimerkiksi saamelainen tutkimuskeskus vuonna 1973, minkä lisäksi Saamelaisneuvosto päätti osallistua vuonna 1976 kansainväliseen alkuperäiskansojen toimintaan.¹³² Vuonna 1992 saamelaiskokous päätti lisäksi saamelaisten kansallispäivästä ja muista tärkeistä juhlapäivistä. Saamelaiset saivat kussakin Pohjoismaassa myös lopulta oman parlamentin. Suomessa saamelaisparlamentti perustettiin vuonna 1973, Norjassa 1989 ja Ruotsissa 1993.¹³³ Venäjällä vastaavaa virallista järjestöä ei vielä ole.¹³⁴ Saamelaiskäräjät muistuttavat huomattavasti toisiaan, mutta niiden toiminnassa on kuitenkin myös eroja.¹³⁵

Nykyisin Norja on edelläkävijä saamelaisia koskevassa lainsäädännössä ja saamelaisten oikeuksissa.¹³⁶ Alta-kiistan jälkeen Norja on kiinnittänyt paljon huomiota saamelaisten aseman kehittämiseen ja ottanut vaikutteita kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan kehittymisestä, minkä lisäksi se on ratifioinut esimerkiksi ILO-sopimuksen ainoana Pohjoismaana.¹³⁷ Norjan saamelaiskäräjien vaikutusvalta lisäksi kasvaa edelleen

¹²⁸ Seurujärvi-Kari 2011, 10-11. Saamelaisten reaktiot tähän kuitenkin vaihtelivat. Esimerkiksi Norjassa norjalaistamispolitiikka oli ollut niin rajua, että osa ei kannattanut esimerkiksi saamen kielen aseman parantamista ja saamelaisasioiden julkista esiintuomista. Semb 2001, 186.

¹²⁹ Valkonen 2017, 179-180. Ennen tätä toimintaa saamelaisilla voidaan nähdä olleen varsin vähän laajasti saamelaiset kattavaa yhteisöllisyydentunnetta, sillä perinteisesti saamelaiset elivät ja järjestivät asiansa siidoissa. Saamelaisilla ei myöskään ollut yhteisiä symboleita tai kattojärjestöjä ennen tätä. Semb 2001, 187.

¹³⁰ Saamelaisneuvosto on yksi vanhimpia toimivia alkuperäiskansajärjestöjä. Koutouki & Farget 2012, 433.

¹³¹ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 202.

¹³² World council of indigenous peoples eli WCIP. Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 202. Ks. myös Semb 2001, 188.

¹³³ Pennanen & Näkkäläjärvi 2003, 202.

¹³⁴ Venäjän saamelaisia edustaa kaksi saamelaisjärjestöä. Venäjän saamelaiset ovat lisäksi perustaneet saamelaiskäräjät omaksi edustuselimekseen, mutta Venäjän lainsäädäntö ja hallinto ei tunnusta sen asemaa. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>. Ks. myös Henriksen 2008, 31.

¹³⁵ Esimerkiksi saamelaiskäräjien poliittinen perusta, auktoriteetti ja mandaatti vaihtelevat. Josefsen et al. 2015, 32-33, 47-48.

¹³⁶ Koutouki & Farget 2012, 445-446. Ks. myös Falch et al. 2016, 126-128; Semb 2012, 1658, 1668-1669 ja Ravna 2013, 443, 456-457.

¹³⁷ Semb 2012, 1656. Ks. myös Semb 2001, 77-178; Broderstad 2001, 158, 163; Torunn & Magritt 2015, 2073 ja Briggs 2006, 150, 157.

ja toiminta kehittyy jatkuvasti, vaikka haasteitakin sillä on.¹³⁸ Nykyisin muut saamelaiskäräjät katsovatkin mallia Norjasta ja käyttävät Norjan esimerkkiä ja ratkaisuja myös keinoina perustella omia esityksiään.¹³⁹ Ruotsissa saamelaispolitiikassa näkyy edelleen aiempien vuosikymmenten saamelaisten erottelu ja yhteistyö eri saamelaisyhdistysten kesken on haastavaa. Lisäksi Ruotsin valtio on ollut verrattain haluton edistämään saamelaisten asemaa tai tunnustamaan heidän oikeuksiaan.¹⁴⁰ Suomessa viime vuosikymmeninä ILO-sopimuksen ratifiointi, saamelaismääritelmä sekä maa- ja vesioikeudet, jotka kaikki myös osittain liittyvät toisiinsa, ovat pitkälti olleet saamelaisiin liittyvän keskustelun ytimessä.

2.3 Saamelaismääritelmän historiaa vuoteen 1996 asti

Saamelaismääritelmä alkoi muodostua Pohjoismaissa siinä vaiheessa, kun saamelaiset alkoivat järjestäytyä ja he alkoivat saada omia virallisia edustuselimiä ja oikeuksia. Eriyisesti Suomessa saamelaismääritelmän laatiminen on tuottanut vaikeuksia ja sitä on pyritty työstämään pitkään ja eri tahojen toimesta. Seuraavaksi avaankin tämän käsitteen syntyä ja muokkautumista ensiksi Norjassa ja Ruotsissa, minkä jälkeen tarkastelen tarkemmin Suomen tilannetta.

Saamelaiskäräjien perustamisen yhteydessä Pohjoismaihin vakiintui samalla myös käsite saamelaismääritelmästä. Norjassa laki astui voimaan vuonna 1989, Ruotsissa vuonna 1993 ja Suomessa vuonna 1996.¹⁴¹ Kaikissa kolmessa maassa saamelaisuus perustuu ensiksi itseidentifikaatioon eli siihen, että henkilö pitää itse itseään saamelaisena. Toisena kriteerinä on kieli. Kielen osaamista ei kuitenkaan vaadita henkilöltä itseltään, vaan takautuva kielitaito riittää. Venäjällä käytäntö poikkeaa Pohjoismaista, sillä siellä ei ole samanlaista saamelaismääritelmää eikä valtion tunnustamaa saamelaiskäräjiä. Venäjällä kriteerinä toimii etninen syntyperä, jonka vanhemmat ilmoittavat lapsen synnyttyä.¹⁴²

¹³⁸ Semb 2012, 1658, 1668-1669. Ks. myös Ravna 2013, 443, 456-457.

¹³⁹ Lehtola 2015a, 37-38. Lehtola 2015a, 37-38. Norjan esimerkillä voi olla positiivisia vaikutuksia myös Euroopan muille vähemmistöille, ei vain saamelaisille. Føllesdal 2001, 105-106. Ks. myös Minde 2001, 109.

¹⁴⁰ Josefsen et al. 2015, 43-44, 47-48. Ks. myös Toivanen 2001, 316 ja Lantto & Mörkenstam 2008, 26-27.

¹⁴¹ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁴² <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

Norjassa oli käytössä jo ennen saamelaiskäräjiä ja virallista saamelaismääritelmää ns. puolivirallinen saamelaismääritelmä. Se perustui Pohjoismaiden saamelaisneuvostossa 1960-luvulla sovittuun saamelaismääritelmään, joka perustui kieleen. Tavallista oli, että saamelaisuus-käsitettä käytettiin lainsäädännössä ja muissa yhteyksissä sitä tarkemmin määrittelemättä, kuten Seurujärvi-Kari kirjoittaa. Kun saamelaiskäräjät aloittivat toimintansa Norjassa vuonna 1989, astui voimaan myös virallinen saamelaismääritelmä, joka oli määritelty laissa. Sekin perustui kieleen, kuten edellinenkin saamelaismääritelmä.¹⁴³ Norjassa arvioidaan nykyisin olevan vähintään 40 000 saamelaista¹⁴⁴ ja maan saamelaismääritelmä on seuraavanlainen:

Kaikki jotka julistavat, että pitävät itseään saamelaisena ja heillä joko

a) on saamen kieli kotikielenä, tai

b) on tai on ollut vanhempi, isovanhempi tai isovanhemman vanhempi, jonka kotikielenä oli saamen kieli, tai

c) on sellaisen henkilön lapsi, joka on tai on ollut vaaliluettelossa

voivat vaatia, että heidät kirjataan saamelaiskäräjien vaaliluetteloon.¹⁴⁵

Ruotsissa valtio katsoi saamelaisiksi vain poronhoitajasaamelaiset ja tämä käytäntö jatkui itseasiassa aina 1970-luvulle asti. Vasta vuonna 1975 saamelaiskomiteamietinnössä huomioitiin muutkin kuin poronhoitajasaamelaiset.¹⁴⁶ Ruotsissa saamelaismääritelmä vakiintui vuonna 1992 asetetussa saamelaislaissa nykyisen kaltaiseksi, ja nykyisin saamelaisten lukumääräksi arvioidaan noin 20 000 henkeä, joista noin 3 000 on poronhoitajia.¹⁴⁷ Merkillepantavaa on, että suinkaan kaikki saamelaiset eivät ole rekisteröityneet Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjien vaalilistoille. Syystä tai toisesta he ovat päättäneet jättäytyä listojen ulkopuolelle. Täten saamelaisten todellista lukumäärää

¹⁴³ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4.>

¹⁴⁴ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4.>

¹⁴⁵ <https://faktalavvu.net/2018/02/07/pieni-opas-saamelaismaaritelmaan/>.

¹⁴⁶ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4.>

¹⁴⁷ Kun porosaamelaisten lukumääräksi oltiin arvioitu 2 500 henkilöä, arvioitiin nyt kaikkien saamelaisten lukumääräksi 12 900 henkilöä.

<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4.>

kyseisissä maissa on hankalaa arvioida tarkasti.¹⁴⁸ Ruotsissa saamelaismääritelmä kuuluu:

Saamelaisena pidetään (...) häntä joka pitää itseään saamelaisena ja

- 1) osoittaa/näyttää toteen, että hänellä on tai on ollut saamenkieli kotikielenä, tai
- 2) osoittaa/näyttää toteen, että jollain hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on tai on ollut ollut saame kotikielenään, taikka
- 3) jonka yksi vanhempi on tai on ollut merkitty saamelaiskäräjien vaaliluetteloon.¹⁴⁹

Norjassa ja Ruotsissa saamelaismääritelmästä tai vaaliluetteloon kuulumisesta ei myöskään ole tullut yhtä kiisteltyä aihetta kuin Suomessa. Myös vaaliluetteloon pääseminen on helpompaa siinä mielessä, ettei hakemuksia erikseen hyväksytä tai hylätä. Hakija hakeutuu vaaliluetteloon ja ennen vaaleja listat vaaliluetteloista julkaistaan. Mikäli joku haluaa tehdä valituksen jostakin listalla olevasta, käsitellään asia saamelaiskäräjillä ja henkilö poistetaan tarvittaessa vaaliluettelosta. Tämän kaltaisia tapauksia on kuitenkin ollut hyvin vähän. Norjassa ja Ruotsissa henkilö voi myös olla saamelainen kuulumatta vaaliluetteloon.¹⁵⁰ Suomessa saamelaismääritelmä nykyisellään määrittelee saamelaisen, ei äänioikeutettua. Tähän voi olla tulossa muutos saamelaiskäräjälain uudistamisen myötä, mutta tällä hetkellä saamelaiskäräjälaki Suomessa määrittelee nimenomaan saamelaisen.¹⁵¹

Suomessa saamelaisten tutkimukset ja tilastoinnit ovat olleet kaikista perusteellisimpia, sillä niitä on tehty jo 1950-luvulta alkaen. Vuonna 1949 saamelaisasiain komitea sai valtioneuvostolta tehtäväkseen luonnostella ja suunnitella valtion tulevia toimenpiteitä saamelaisia koskien.¹⁵² Tutkimuksensa pohjaksi komitea laati väestötilaston saadakseen paremman käsityksen saamelaisväestön silloisesta tilanteesta. Komitea mm. totesi, että Suomessa saamelaismääritelmää ei voida liittää poronhoitoon. Tämä johtui siitä, että eteläisessä Lapissa, joka oli ollut saamelaisaluetta vielä kaksi sataa

¹⁴⁸ Allard 2017, 355.

¹⁴⁹ <https://faktalavvu.net/2018/02/07/pieni-opas-saamelaismaaritelmaan/>. Ruotsissa lisäksi saamelaisen puoliset, jotka täyttävät kriteerit, voivat saada saamelaisstatuksen. Joonas 2012, 174-175. Ks. myös Fitzmaurice 2009, 83-84.

¹⁵⁰ Heinämäki 2017a, 158-159. Ks. myös Allard 2017, 355-356.

¹⁵¹ <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

¹⁵² Siinä missä valtioneuvosto käytti tässä yhteydessä nimitystä lappalainen, komitea itse nimitti tutkittavaa kansanryhmää saamelaisiksi.
<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>. Ks. myös Sarivaara 2012, 48-49 ja Seurujärvi-Kari 2000, 218-219.

vuotta sitten, myös muut kuin saamelaiset ovat omaksuneet poronhoidon yhdeksi elinkeinoksi.¹⁵³ Komitea antoikin ratkaisevan merkityksen ”käytännöllisessä elämässä kourantuntuvammalle seikalle, saamen kielen taidolle”.¹⁵⁴ Komitea päätyi määrittelemään saamelaisuuden seuraavasti:

Saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka vanhempien tai toisen heistä kotikieli on tai on ollut saame ja joka, paitsi mikäli on kysymys pikku lapsesta tai mykästä, itsekin saamea tyydyttävästi puhuu.¹⁵⁵

Komitea totesi määritelmän olevan sikäli ahdas, ettei se sisällyttänyt joukkoon niitä saamelaisia, jotka eivät puhuneet saamea tyydyttävästi. Komitean laatimaa ja ehdottamaa saamelaislakia ei koskaan kuitenkaan hyväksytty, eikä kyseistä saamelaismääritelmääkään sisällytetty lainsäädäntöön.¹⁵⁶

Samanaikaisesti 1950-luvulla saamelaismääritelmää puitiin kansainvälisellä tasolla Pohjoismaiden neuvostossa ja Saamelaisneuvostossa. Pohjoismaiden neuvoston pyynnöstä Saamelaisneuvosto antoi lausunnon, jossa se käsitteli paitsi saamelaismääritelmää, myös laajemmin saamelaisia koskevaa lainsäädäntöä. Lausunnossaan Saamelaisneuvosto korosti yhteispohjoismaisen saamelaismääritelmän tarpeellisuutta.¹⁵⁷ Saamelaisneuvoston mukaan silloinen saamelaislainsäädäntö oli puutteellinen, koska se huomioi lähinnä poronhoitajasaamelaiset, vaikka ainoastaan 17% saamelaisista harjoitti poronhoitoa.¹⁵⁸ Saamelaisneuvosto ehdottikin uudeksi saamelaismääritelmäksi lausunnossaan seuraavaa:

Saamelaiseksi katsotaan henkilö, jonka vanhemmat tai isovanhemmat tai ainakin yksi heistä puhuu tai on puhunut saamea kotikielensä.¹⁵⁹

Saamelaisneuvoston määritelmä muistutti saamelaisasiain komitean kymmenen vuotta aikaisemmin ehdottamaa määritelmää, sillä tämäkin perustui kieleen. Se oli kuitenkin aiempaa määritelmäehdotusta laajempi siinä mielessä, että se otti huomioon myös henkilön isovanhempien kielen eikä henkilön itse tarvinnut puhua saamea.¹⁶⁰ Vuonna 1959 kolmannessa pohjoismaisessa saamelaiskonferenssissa asian käsittelyä jatkettiin, ja asi-

¹⁵³ Heikkinen 2006, 187-188. Ks. myös Lehtola 2015b, 27-28.

¹⁵⁴ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>. Ks. myös Seurujärvi-Kari 2000, 219.

¹⁵⁵ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁵⁶ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>. Ks. myös Valkonen 2017, 179-180.

¹⁵⁷ Valkonen 2017, 180-181.

¹⁵⁸ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>. Ks. myös Seurujärvi-Kari 2000, 219.

¹⁵⁹ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁶⁰ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

asta haluttiin teettää seikkaperäinen tutkimus.¹⁶¹ Lopulta tämänkaltainen tutkimus järjestettiin kuitenkin vain Suomessa. Ruotsissa ja Norjassa sitä ei koskaan päädytty toteuttamaan.¹⁶² Suomessa saamelaisien väestötutkimus toteutettiin vuonna 1962 Saamelaisneuvoston sihteerin Karl Nickulin johdolla.¹⁶³ Väestötutkimuksen¹⁶⁴ perusaineistoa päästiin analysoimaan vuonna 1968 Erkki Nickulin toimesta, ja sen pohjalta Nickul totesi seuraavaa:

Henkilö on saamelainen, jos joko hän itse, hänen isänsä tai äitinsä tai joku hänen isovanhemmistaan on lapsena ensimmäisenä kielenään oppinut saamenkielen.¹⁶⁵

Suomessa vuonna 1973 perustettu saamelaisvaltuuskunta perusti saamelaismääritelmän sekä vaaliluettelon osittain tämän tutkimuksen tietoihin. Määritelmässä korostettiin sitä, että henkilöllä tuli olla yhteys saamenkieliseen kulttuuriin kolmen sukupolven aikana.¹⁶⁶ Saamelaisvaltuuskunnan vaaleissa äänioikeutetuksi määriteltiin henkilö seuraavalla tavalla:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä asetuksessa henkilöä, joka tai jonka vanhemmista tai isovanhemmista ainakin yksi on pohjoismaiden saamelaisneuvoston Suomen jaoston vuonna 1962 suorittaman väestölaskennan mukaan taikka muutoin todetaan oppineen saamen kielen ensimmäisenä kielenään.¹⁶⁷

Seuraavan kerran saamelaismääritelmää muutettiin vuonna 1990, kun saamelaisvaltuuskunnasta annettiin uusi asetus. Tuolloin määritelmään lisättiin itseidentifikaation vaatimus ja poistettiin viittaus vuoden 1962 väestötutkimukseen. Uusi määritelmä kuului:

¹⁶¹ Pohjoismaisissa kokouksissa oli esillä myös muita ehdotuksia pohjoismaiseksi saamelaismääritelmäksi vuosina 1959-1980. Nämä eivät kuitenkaan johtaneet mihinkään lopputulokseen. Väestötieteellisen tutkimuksen taustalla oli puolestaan ajatus, että sen avulla voitaisiin aikaansaada yhteispohjoismainen saamelaisen määrittely yksilötasolla. Taustalla oli yhteispohjoismainen ymmärrys siitä, että saamelaisia koskevan lainsäädännön kehittämisen kannalta olisi merkittävää selvittää, kuinka saamelainen tulisi määritellä. Valkonen 2017, 180-181.

¹⁶² <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁶³ Tämän lisäksi Suomessa toteutettiin myös muita tutkimuksia. Vuonna 1945 Lapin sivistysseura aloitti kattavan sukhistoriallisen tutkimuksen Suomen saamelaisista, jota johti Oulun maakunta-arkiston hoitaja Aslak Outakoski ja joka lopulta ylsi 1700-luvun alkupuolelle saakka. Lisäksi valtion asettama saamelaiskomitea keräsi tietoja seurakunnista ja joka luovutti mietintönsä vuonna 1952. Tämä tarkensi väestötilastoja entisestään. Valkonen 2017, 181.

¹⁶⁴ Tutkimus toteutettiin haastattelututkimuksena. Haastattelijoiden tehtävänä oli haastatella kaikkia seläisiä henkilöitä Enontekiön, Inarin, Utsjoen, Kittilän ja Sodankylän asukasta, jonka vanhemmista tai isovanhemmista joillakin on tai on ollut saamen kieli ensimmäisenä kielenään.

¹⁶⁵ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁶⁶ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁶⁷ Lehtola 2015a, 61.

¹⁶⁸ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>. Ks. myös Valkonen 2017, 185.

Saamelaisella tarkoitetaan tässä asetuksessa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään.¹⁶⁸

Tämä saamelaismääritelmä oli voimassa vuoteen 1996. Vuonna 1995 annettiin laki saamelaiskäräjälaista, jonka yhteydessä saamelaisille myönnettiin kulttuuri-itsehallinto ja samalla uudistettiin saamelaismääritelmä, joka astui voimaan seuraavana vuonna. Käytännössä saamelaiskäräjät korvasivat siis aikaisemman saamelaisvaltuuskunnan, ja samalla sen tehtäviä laajennettiin ja asemaa vakiinnutettiin.¹⁶⁹ Tuolloin määritelmä laajennettiin koskemaan myös ns. verolappalaisia. Uusi saamelaismääritelmä oli seuraavanlainen:

3§ Saamelainen

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenä; tai
- 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä-, tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.¹⁷⁰

Saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskeva laki sai aikaan vastustusta jo sen valmisteluvaiheessa, Seurujärvi-Kari kirjoittaa. Sekä itse lain tarpeellisuutta että lain voimaantumisen jälkeen lain piiriin kuuluvien ryhmää kritisoitiin. Saamelaiskäräjät ei ole puolestaan missään kohtaa hyväksynyt kyseistä saamelaismääritelmää ja sen lappalaispykälää.¹⁷¹ Kiistelystä seurauksena päädyttiin laatimaan useita selvityksiä aiheesta sekä itse saamelaismääritelmästä.¹⁷² Yhteisymmärrykseen asiasta ei ole kuitenkaan päästy, ja tämän selvitystyön sekä kiistelystä voidaan katsoa jatkuvan yhä edelleen, yli kaksikymmentä

¹⁶⁸ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

¹⁶⁹ Saamelaisten asema tunnustettiin perustuslaissa ja ensimmäiset saamelaisia koskevat kattavat lait astuivat voimaan samassa yhteydessä. <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>.

¹⁷⁰ <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

Uusi saamelaismääritelmä ei ollut voimassa vielä vuoden 1995 saamelaiskäräjävaaleissa siirtymäsääntönsä vuoksi. Ensimmäisen kerran se oli käytössä vuoden 1999 vaaleissa. Valkonen 2017, 195.

¹⁷¹ Saamelaiskäräjien kantaa ei myöskään kysytty, kun perustuslakivaliokunta päätti muuttaa saamelaismääritelmää ja tiputtaa rajavuosiluvun 1875 pois. Lehtola 2015a, 61, 65.

¹⁷² Selvityksiä tekivät ja teetättivät useat eri tahot kuten maallikot, ministeriöt ja saamelaiskäräjät. <http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

vuotta lain voimaantulon jälkeen. Tälläkin hetkellä saamelaiskäräjälain ja saamelaismääritelmän uudistaminen on työn alla.¹⁷³ Enää ei niinkään kiistellä siitä, onko saamelaiskäräjälaki tarpeellinen, vaan siitä, millainen saamelaismääritelmän tulisi olla. Oman haasteensa tilanteelle tuo se, että Suomessa päätöksen siitä, kuka on saamelainen, päättää viime kädessä korkein hallinto-oikeus eli KHO, ei saamelainen järjestö. Tämä on myös herättänyt keskustelua ja kritiikkiä.¹⁷⁴

Seuraavaksi paneudun saamelaiskäräjien lausuntoihin ja tarkastelen heidän kantaansa saamelaismääritelmään vuodesta 1996 lähtien. Saamelaismääritelmäkeskustelussa on lausuntojen pohjalta nähtävissä karkeasti kolme eri vaihetta. Ensimmäinen vaihe on saamelaiskäräjälain ja uuden saamelaismääritelmän voimaanastumisesta vuodesta 1996 vuoteen 1999, jolloin uutta saamelaismääritelmää käytettiin ensimmäistä kertaa saamelaiskäräjävaaleissa. Toinen vaihe on vuodesta 1999 vuoteen 2010, jolloin toiminta jatkui uuden saamelaismääritelmän ollessa voimassa. Kolmas vaihe alkoi vuonna 2011, jolloin KHO muutti linjaansa ja alkoi tulkita valituksia ns. kokonaisarvioinnin kautta. Käsittelykappaleeni seuraavatkin tätä jaottelua ja ensiksi tarkastelen lausuntoja vuosilta 1996–1999.

3. Saamelaiskäräjien lausunnot – Saamelaismääritelmän synty ja puuttuva vuosiluku

Saamelaiskäräjien kautta aikain ensimmäinen kokous pidettiin Inarissa 27.1.1996.¹⁷⁵

Uusi saamelaismääritelmä on saamelaiskäräjien toiminnan alusta lähtien ollut esillä käräjien lausunnoissa, ja ensimmäisen kerran saamelaismääritelmä nousi esille jo maaliskuun lausunnossa. Oikeusministeriölle lähetetyssä lausunnossa saamelaiskäräjät otti kantaa uuden saamelaismääritelmän epäkohtiin. Saamelaiskäräjät piti uutta saamelaismääritelmää liian laveana ja koki, että uusi määritelmä laski saamelaisiksi myös sellaisia henkilöitä, joita silloinen saamelaisyhteisö ei tunnistanut tai pitänyt saamelaisina.

¹⁷³ Oikeusministeriö asetti toimikunnan selvittämään asiaa 23.10.2017 alkaen. Toimikunnan työn on määrä olla valmis elokuun loppuun 2018 mennessä. <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>. Lisätietoa hankkeesta saa osoitteesta <http://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM077:00/2017>.

¹⁷⁴ Lausunto 27.4.2012, 6. Ks. myös Heinämäki 2017a, 110-111, 145-146.

¹⁷⁵ Saamelaiskäräjät antoi ensimmäisen kokouksen yhteydessä julkilausuman. Julkilausuma jaettiin silloiselle tasavallan presidentille, eduskunnan puhemiehelle, pääministerille, oikeusministerille, maaherralle, puolueiden eduskuntaryhmille, saamelaisalueen kunnille ja seurakunnille sekä Saamelaisneuvostolle ja saamelaisyhdistyksille. Julkilausuma 27.1.1996.

Käräjät kirjoitti: ”[u]udistuksen yhteydessä saamelaisen käsite kuitenkin muuttui osittain epähuomiossa liian avoimeksi ja sekamuotoiseksi, koska siihen liitettiin käsite lappalainen, joka määräytyy kiinteistöoikeudelliselta eikä pohjimmiltaan lainkaan etniseltä perustalta.”¹⁷⁶ Saamelaiskäräjät kritisoi erityisesti sitä, että vaikka hallituksen esityksessä oli ollut tarkoitus laajentaa saamelaisen käsitettä ajallisesti vain vuoden 1875 lappalaisluetteloihin saakka, lainvalmistelutyössä tämä vuosiluku jäi pois.¹⁷⁷ Mikäli vuosiluku olisi säilynyt, olisivat kieliperuste ja ns. kiinteistöoikeudellinen lappalaisperuste yltäneet ajallisesti suunnilleen yhtä kauas.¹⁷⁸ Kun vuosiluku jäi pois, syntyi määritelmän perusteiden kesken epäsuhdanne, kun tärkeimpänä perusteena pidetty kielellinen peruste ylsikin vain kolmen sukupolven päähän, mutta lappalaisperuste saattoi yltää 1600-luvulle asti.

Rajavuosisiluvun pois jääminen on mietityttänyt myös tutkijoita. Valkonen kirjoittaa, että on selvää, että rajavuosisiluvun pois jättäminen muutti saamelaismääritelmän luonnetta huomattavasti. Rajavuosisiluku olisi taannut, että kriteeri koskisi ensisijaisesti saamelaisten kotiseutualueella lapinveroa maksaneiden henkilöiden jälkeläisiä, jotka suurelta osin olisivat myös kieliperustaisia saamelaisia. Lappalaiskriteerillä haluttiin mahdollisesti ennakoita mahdollisten tulevien saamelaisoikeuksien, kuten kiinteistöoikeudellisten oikeuksien, kytkemistä saamelaisuuteen.¹⁷⁹ Julkisuudessa syyksi vuosiluvun poisjäämiselle esitettiin sitä, että perustuslakivaliokunta olisi jättänyt erityisesti enontekiöläisten vaatimuksesta saamelaisen määritelmään väljyyttä, jotta saamelaisrekisteriin haluaville olisi enemmän mahdollisuuksia osoittaa kelpoisuutensa.¹⁸⁰

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamelaismääritelmän 2-kohdassa perinteistä kieleen pohjautuvaa määritelmää laajennettiin ”yksityisoikeudelliseen suuntaan”, kun saamelaiseksi katsottiin myös lappalaisen jälkeläinen.¹⁸¹ Määritelmän

¹⁷⁶ Lausunto 4.3.1996, 1. Tässä kohtaa saamelaiskäräjät käyttää vielä termiä saamelaiskäsite ja saamelaisen käsite.

¹⁷⁷ Saamelaiskäräjät kirjoitti lausunnossaan: ”[l]akia ei kuitenkaan säädetty tällaiseksi, koska lakiehdotuksen 3.2 §:n 2-kohdasta jäi epähuomiossa pois asetuksenantovaltuutus ”...mistä säädetään tarkemmin asetuksella.” Kun lakitekstiä ei täydennetty eduskunnassakaan asetuksenantovaltuutuksella, jäi vuosiluku 1875 pois ja saamelaisen käsite ”tulkinnanvaraiseksi”. Lausunto 4.3.1996, 2. Ks. myös Scheinin & Dahlgren 2001, 58-59.

¹⁷⁸ Saamelaismääritelmässä käytettiin vuosien 1875-1923 maakirjoja, veronkantoluetteloita sekä henkikirjoja. Vuosi 1875 otettiin lähtökohdaksi sen vuoksi, että vuodesta 1877 lähtien uudistilojen sijoittaminen siirtyi metsähallintoviranomaisille ja lappalaiset menettivät näiltä osin määräysvaltansa lapinkyliensä tiluksiin. Lisäksi kyseisen vuoden maakirja oli laadittu erityisellä huolella. Vuoden 1923 henkikirjat tilittiivät puolestaan viimeisen kerran lapinvero-nimistä maaveroa maksaneet lappalaiset ja tilat. Valkonen 2017, 187-188.

¹⁷⁹ Valkonen 2017, 194. Ks. myös Seurujärvi-Kari 2000, 224.

¹⁸⁰ Heinämäki 2017a, 96-97. Ks. myös Valkonen 2017, 193.

¹⁸¹ Lausunto 4.3.1996, 1-2.

laajennus lappalaispykälällä ”merkitsee muista maista poikkeavan saamelaisten ryhmän muodostumista Suomeen vastoin saamelaisten tahtoa ja neljässä maassa asuvan saamen kansan hajoittamista lainsäädännöllä”, saamelaiskäräjät kirjoitti.¹⁸² Saamelaiskäräjät korosti myös, että saamelaisen käsite on pohjoismaissa vanhastaan ollut kieleen perustuva ”etninen käsite”.¹⁸³ Käräjät piti epäselvänä sitä, sopiko kiinteistöoikeudellinen lappalaiskäsite lainkaan Suomen laissa tarkoitetun etnisen saamelaiskäsitteen yhteyteen, varsinkin kun lappalaisten kiinteistöoikeudellisen aseman selvittäminen oli tuossa kohdassa vielä kesken.¹⁸⁴

Saamelaiskäräjien mukaan tilanne synnytti Suomeen kokonaan oman ”lappisaamelaisten” ryhmän, joka poikkesi muissa Pohjoismaissa tunnustetuista saamelaismäärittelmistä.¹⁸⁵ Samalla käsitteen laajennus merkitsi ”saamelaisvähemmistön miehitämistä pääväestön jäsenillä”, mikä oli ristiriidassa saamelaisten perusoikeuksien kanssa.¹⁸⁶ Saamelaiskäräjät oli lisäksi huolissaan lappalaisperusteen vaikutuksista saamelaisten kokonaisuuteen ja ei-saamelaisten vaikutuksista saamelaiskäräjien toimintaan sekä itse saamelaisuuteen. Saamelaiskäräjien laskelmien mukaan saamelaisten määrä voisi yli kaksinkertaistua uuden saamelaismäärittelmän myötä.¹⁸⁷ Saamelaiskäräjät kirjoitti, että saamelaiskäsitteen laajennus oli jo tuolloin johtanut ”pääväestön puolelta saamelaisvastaiseen liikkeeseen, joka on saavuttanut vastakaikua tiedotusvälineissä sekä kuntien ja valtion hallinnossa.”¹⁸⁸ Saamelaiskäräjien mielestä lappalaiskäsitteellä laajennettu saamelaiskäsite olikin muodostunut varsinaiseksi syyksi saamelaisten kulttuuritsehallintouudistuksen toteuttamisessa esiintyneisiin vaikeuksiin ja uudistuksen käänntymiseen tarkoitustaan vastaan.¹⁸⁹ Käräjät katsoi, että käytännössä uusi saamelaismääri-

¹⁸² Lausunto 4.3.1996, 1. Ruotsin ja Norjan saamelaiskäräjistä annettujen lakien saamelaismäärittelmät eivät tunne käsitettä lappalaisen jälkeläinen. Seurujärvi-Kari 2000, 226.

¹⁸³ Lausunto 4.3.1996, 2.

¹⁸⁴ Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan: ”[p]erustuslain turvaa ajatellen lappalaiskäsitteen alle kuuluvat oikeudet ovat omaisuus oikeuksia”. Lausunto 4.3.1996, 3.

¹⁸⁵ Lausunto 4.3.1996, 5-6.

¹⁸⁶ Lausunto 4.3.1996, 1.

¹⁸⁷ Saamelaiskäräjälain 3.1 §:n 2-kohdassa mainittujen asiakirjojen mukaan olisi voinut löytyä noin 260 sellaista lappalaista, jonka pohjalta saamelaisstatusta olisi ollut mahdollista vaatia uudella saamelaismäärittelmällä. Lappalaisia perheenjäsenineen olisi voinut siis olla noin 1 500- 2 000. Kun koko Suomen väkiluku oli tuohon päivään mennessä kasvanut noin kymmenkertaiseksi, merkitsisi se, että lappalaisten jälkeläisiä voisi suoraan alenevassa polvessa olla yli 15 000. Kun huomioon oli otettava myös sellaiset suvut, joista löytyi yksikin lappalainen, voisi luku olla huomattavasti suurempi tai jopa ”puolet Lapin lääninä”, kuten maaherra Hannele Pokkakin oli julkisuudessa todennut. Lausunto 4.3.1996, 4.

¹⁸⁸ Lausunto 4.3.1996, 1.

¹⁸⁹ Lausunto 4.3.1996, 3.

telmä tarkoitti saamelaisten pakkosulauttamista lain voimalla pääväestöön nimellisen saamelaiskäsitteen turvin.¹⁹⁰

Vuoden 1996 saamelaiskäräjälaki ja sen saamelaismääritelmä onkin herättänyt paljon keskustelua sekä kysymyksiä ja tutkijat ovat ottaneet niihin kantaa useaan otteeseen. Esimerkiksi Heinämäki on kommentoinut kyseistä lakia ja määritelmää. Hänen näkemyksensä mukaan on ongelmallista, että Suomessa säädettiin laki, jota ei alun perin eikä tähän päivään mennessä ole tarkoitettu tulkittavaksi sanamuodon mukaiseksi. Heinämäki jatkaa, että tämä lainsäätäjän harkitsemattomuus ja siihen liittyvä perustuslakivaliokunnan lausunto ovat olleet myös saamelaisen itsehallinnon kehittymisen kannalta ongelmallisia.¹⁹¹ Saamelaismääritelmän lappalaiskriteerikohta on Heinämäen mukaan lisäksi mahdollistanut näkemyksiä, joita voi olla vaikeaa sovittaa enää myöhemmin yhteen.¹⁹² Professori Sari Pietikäinen pitää myös kiinteistöoikeudellisen ja verotustietoihin pohjautuvaa kriteeriä ongelmallisena, sillä nämä eivät hänen mukaansa välttämättä kerro mitään henkilön etnisyydestä, ainoastaan harjoitetuista elinkeinoista.¹⁹³ Myös Sarivaara pitää lappalaiskriteeriä tulkinnaltaan saamelaismääritelmän haasteellisimpana osana.¹⁹⁴

Myös Lehtola pitää lappalaisperusteen lisäämistä saamelaismääritelmään ongelmallisena, varsinkin ilman rajaavaa vuosilukua. Lehtola kirjoittaa, että lakiin tuli huomattava epäsuhta, kun päämääritelmänä toimiva kieli ylsi nyt vain kolmen sukupolven päähän, mutta lappalaisperusteinen sivumäärittely ulottuikin satojen vuosien päähän. Lehtola huomauttaa, ettei tämä laajennus ollut pelkästään ajallinen, vaan myös alueellinen, sillä saamelaisiksi piti nyt hyväksyä kaikkien, nykyisen saamelaisalueen ulkopuolellakin olleiden lapinkylien osakkaiden jälkeläiset.¹⁹⁵ Saamelaisten asuinaluehan on ollut aiemmin huomattavasti laajempi, mutta se on ajan saatossa kutistunut yhä pie-

¹⁹⁰ Lausunto 4.3.1996, 1. Vertailukohdaksi tilanteelle saamelaiskäräjät nosti esille Suomen ja Inkerinsuomalaisen tilanteen. Käräjät kirjoitti, että samanaikaisesti kun Suomi suosi saamelaisten kohdalla lainsäädännössä määritelmän väljentämistä, vaati se itse Inkerin paluumuuttajien kohdalla entistä suppeampaa määritelmää. Siinä missä saamelaismääritelmässä riitti yhden isovanhemman saamenkielisyys, vaadittiin Inkerin suomalaisilta vähintään kahden isovanhemman suomenkielisyys. Tämän lisäksi Suomi päätti kaikilta osin itse, ottaako se paluumuuttajia vai ei, saamelaiskäräjät huomautti. Lausunto 4.3.1996, 5. Ks. myös Lehtola 2015a, 81.

¹⁹¹ Heinämäki 2017b, 12-13.

¹⁹² Heinämäki 2017b, 12-13.

¹⁹³ Pietikäinen 2001, 641.

¹⁹⁴ Sarivaara 2012, 52-53.

¹⁹⁵ Lehtola myös huomauttaa, että saamelaiskäräjät on alusta asti vastustanut nykyistä saamelaismääritelmää. Saamelaiskäräjät katsoi, että suurin osa esim. eteläisemmän Lapin 1600- ja 1700-lukujen lapinkylien osakkaiden jälkeläisistä oli täysin suomenkielisiä eikä heillä ole ollut kosketusta elävään saamelaiskulttuuriin ja saamelaisperintöön enää lukuisiin sukupolviin, jos sitä on joskus ollut. Lehtola 2015a, 65-66.

nemmäksi. Nykyisin saamelaisten kotiseutualueeksi lasketaan Suomessa Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnat sekä Lapin paliskunnan alue Sodankylässä.¹⁹⁶

Heinämäen tavoin myös Lehtola katsoo, että kiista on ollut monin tavoin haitallinen saamelaisten itsehallinnon ja saamelaisten oikeuksien kehittymiselle.¹⁹⁷ Lehtola myös huomauttaa, että saamelaismääritelmän laajentaminen todella johti hakemusten ja vaaliluettelon pyrkivien huomattavaan kasvuun tämän jälkeen.¹⁹⁸ Vuonna 1999, jolloin uusi saamelaismääritelmä oli ensimmäisen kerran käytössä, kaikkiaan 1128 henkilöä haki tällaisilla papereilla saamelaiskäräjien rekisteriin.¹⁹⁹ Lehtolan näkemyksen mukaan tulijoiden määrä olisi merkinnyt täyttä mullistusta saamelaiskäräjien kokoonpanossa, mikäli tällainen määrä hakemuksia olisi hyväksytty.²⁰⁰ Myös Heinämäki on sitä mieltä, että uuteen saamelaismääritelmään sisältyy todellinen riski, sillä jo muuttaman sadan ei-saamelaisen lisäys vaaliluettelon voisi olla omiaan sulauttamaan saamelaiskulttuuria pääväestöön.²⁰¹ Sekä Lehtola että Heinämäki ovat lisäksi yhtä mieltä siitä, että saamelaiskäräjälaki ja siitä syntynyt kiista on ollut muutenkin haitallista saamelaisten itsehallinnon kehittymiselle.²⁰² Tutkija Martin Scheinin näkemys vuoden 1999 saamelaiskäräjävaaleihin ja päätöksiin kohdistuneista valituksista on mielenkiintoinen. Saamelaiskäräjät sai vaaleissa useita satoja valituksia tekemistään päätöksistä, mikä aiheutti käräjille valtavan työmäärän lisäksi runsaasti negatiivista julkisuutta. Scheinin katsookin, että suurelta osin valittajien tarkoituksena oli nimenomaan saamelaiskäräjien julkisen uskottavuuden horjuttaminen.²⁰³ Schein myös korosti, että mikäli saamelaismääritelmää ei saataisi korjattua ennen seuraavia vaaleja, seuraavissa vaaleissa saattaisi

¹⁹⁶ <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

¹⁹⁷ Lehtola lisäksi kirjoittaa, että saamelaisvaltuuskunta sai työskennellä pitkälti rauhassa 1970- ja 1980-luvuilla osittain juuri siitä syystä, ettei sillä ollut juurikaan käytännön poliittista valtaa. Lehtola 2015a, 12-13. Ks. myös Heinämäki 2017b, 12-13.

¹⁹⁸ Lehtola kirjoittaa, että lappalaisliikkeen kannattajat alkoivat valmistautua vuoden 1999 vaaleihin, joissa uusi saamelaismääritelmä olisi ensimmäistä kertaa voimassa. Oulun maakunta-arkistoon tuli niin paljon vierailijoita ja selvityspyyntöjä mahdollisista esi-isistä, että arkisto joutui palkkaamaan lisähenkilökuntaa, johon oikeusministeriö myönsi 10 000 markan avustuksen. Lehtola 2015a, 66-67. Ks. myös Pääkkönen 2008, 94-96.

¹⁹⁹ Saamelaiskäräjät hylkäsi suuren osan näistä hakemuksista, koska se ei pitänyt hakijaa saamelaisena. Myös KHO hylkäsi valtaosan valituksista, koska se hyväksyi saamelaiskäräjien perustelut asiassa. Lehtola 2015a, 67. Ks. myös Pääkkönen 2008, 98 ja Seurujärvi-Kari 2000, 10-11.

²⁰⁰ Lehtola 2015a, 68.

²⁰¹ Heinämäki 2017a, 156. Ks. myös Lehtola 2015a, 66.

²⁰² Heinämäki 2017b, 12-13. Lisäksi Lehtola huomauttaa, että siinä missä Norjassa ILO-sopimuksen ratifioinnin nähdään laajentaneen sekä saamelaisten että norjalaisten paikallisten demokraattisia osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksia, heräsi Suomessa sen sijaan pelkoja suomalaisten paikallisten keskuudessa omien etujen heikentymisestä. Lehtola 2015a, 12-13.

²⁰³ Scheinin & Dahlgren 2001, 60.

olla odotettavissa vastaava valitussuma ja sen käyttäminen saamelaisvastaisten ennakokuluulojen lietsonnassa.²⁰⁴

Lehtolan näkemyksen mukaan saamelaisuus on ennen kaikkea etninen käsite, joka liittyy elävään kulttuuri- ja kieliyhteisöön. Juuri sitä korostaa hänen mukaansa perinteinen kielellinen määrittely, jossa yhteys saamen kieleen tulisi löytyä kolmen sukupolven ajalta. Kieliperustaisen määritelmän onkin nähty olevan selkeimmin sopu-soinnussa saamelaisten sukuyhteisöllisyyttä painottavan itseymmärryksen kanssa.²⁰⁵ Sen lisäksi saamelaisuutta määrittävät omat arvot, kasvatuksen merkitys, yhteisöllisyys, suvun keskeisyys ja monikulttuurisuus. Ne avaavat näkökulman saamelaiseen kulttuuriperintöön, johon kasvetaan ja jota ei voi palauttaa vain tiettyihin yksittäisiin piirteisiin.²⁰⁶ Myös esimerkiksi professori Pekka Sammallahti katsoo, että mikäli henkilöltä puuttuu omakohtainen yhteys saamen kieleen ja kulttuuriin, ei vetoamista historiallisiin esi-isiin voida pitää pätevänä kriteerinä määriteltäessä saamelaisuutta.²⁰⁷ Sammallahti lisäksi katsoo, että uuden saamelaismääritelmän soveltaminen ilman saamelaiskäräjien tahtoa mahdollistaa muidenkin kuin etnisten saamelaisten pääsemisen vaaliluetteloon. Tämä uhkaa sitä kautta saamelaiskäräjien legitimitettä.²⁰⁸

Saamelaiskäräjälaki sisälsi saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan myös muita ongelmallisia kohtia. Käräjät kritisoi lausunnossaan myös sitä, että samalla kun uusi laki saamelaismääritelmästä annettiin, lopullinen päätösvalta siitä, kuka on saamelainen, siirrettiin saamelaisten edustuselimeltä korkeimmalle hallinto-oikeudelle (KHO).²⁰⁹ Käräjien mielestä saamelaisilla itsellään tulisi olla oikeus päättää, keitä saamelaisiin kuuluu. Käräjät myös kyseenalaisti KHO:n kyvykkyyden arvioida henkilön saamelaisuutta: ”[m]ikäli KHO ratkaisua tehdessään joutuu käyttämään harkintaa, sillä tuskin on parempaa tietoa henkilön saamelaisuudesta kuin nykyisillä saamelaisilla itsellään”.²¹⁰ Saamelaiskäräjien mukaan silloiset saamelaiset tiesivät itse, keitä heidän yhteisöihinsä kuului. Käräjät totesi, että saamelaisiksi jouduttaisiin uuden saamelaismääritelmän takia hyväksymään sellaisia henkilöitä, jotka ”yleisen elämäkokemuksen mu-

²⁰⁴ Scheinin & Dahlgren 2001, 60.

²⁰⁵ Valkonen 2017, 177.

²⁰⁶ Lehtola 2015a, 255.

²⁰⁷ Lehtola 2015a, 76-77.

²⁰⁸ Sammallahti kirjoittaa, että jos kulttuuri-itsehallinto vähitellen siirtyy muille kuin saamelaisille, menettää saamelaiskäräjät legitimitettinsä saamelaisten kieltä ja kulttuuria ylläpitävänä ja kehittävä instituutiona. Jos näin kävisi, tulisi se lakkauttaa. Lehtola 2015a, 77-78.

²⁰⁹ Lausunto 4.3.1996, 1, 5.

²¹⁰ Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan Suomesta löytyi tuolla hetkellä vain muutama tutkija, jotka pystyivät lain perusteella selvittämään henkilön ”lappalaisen” alkuperän, joten lain soveltaminen sellaiseen kohtaisi suuria vaikeuksia. Lausunto 4.3.1996, 5.

kaan kuuluvat nykyään pääväestöön eivätkä saamelaisvähemmistöön”.²¹¹ Saamelaiskäräjät vaati tilanteen korjaamista ja käräjät halusi, että saamelaismääritelmä muutettaisiin vastaamaan aikaisempaa saamen kieleen perustuvaa käsitettä muiden Pohjoismaiden tapaan.²¹² Saamelaiskäräjät vetosi myös kansainväliseen oikeuteen huomauttaessaan, että saamelaiskäsitteen avoimuus, tulkinnanvaraisuus ja epäetnisyys lappalaiskäsitteeseen perustuvana olivat vastoin ILO:n alkuperäiskansasopimuksen 169 tulkintaperiaatteita.²¹³

Vaikka käräjät on korostanut kykyä tietää ja tunnistaa ne henkilöt, jotka kuuluvat ja eivät kuulu saamelaisiin, ei asia tutkimustiedon valossa ole aivan näin yksiselitteinen. Heinämäki on kyseenalaistanut saamelaiskäräjien näkemyksen siitä, että saamelaiset todella tuntisivat kaikki saamelaiset. Heinämäki katsoo, että läpikäydyn aineiston perusteella saamelaisten väite siitä, että he tietävät keitä heihin kuuluu, ei välttämättä jokaisessa tapauksessa pidä paikkaansa. Vähäiset resurssit, tiukka aikataulu sekä hakemusten suuri määrä luo tilanteen, jossa Heinämäen mukaan käräjien vaalilautakunta ei jokaisessa tapauksessa voi olla täysin varma henkilön saamelaisuudesta.²¹⁴ Heinämäki kuitenkin katsoo, että saamelaisilla tulisi olla oikeus päättää siitä, keitä ja millä perusteilla henkilöitä hyväksytään saamelaiskäräjien vaaliluettelon.²¹⁵ KHO:n tehtävänä tulisi puolestaan olla sen varmistaminen, että päätökset tehdään oikeudenmukaisesti ja yhdenvertaisesti.²¹⁶ Heinämäen kritiikki on mielestäni aiheellista tässä yhteydessä, ja hänen esittämänsä kehitysehdotukset ovat mielestäni huomioonottamisen arvoisia.

12.9.1996 ulkoasianministeriölle lähetetyssä lausunnossa käräjät otti kantaa uuteen saamelaismääritelmään. Käräjät argumentoi, että laajennuksen takia määritelmästä tuli niin tulkinnanvarainen, että ”useilla saamelaisten kotiseutualueen eisaamelaisilla henkilöillä on syytä uskoa, että he voivat halutessaan hakeutua saamelaiseksi. Samalla he uskovat pääsevänsä määräämään saamelaisten kulttuuritsehallinnosta ja nauttimaan mahdollisesti muistakin saamelaisille kuuluvista oikeuksista ja eduista”.²¹⁷ Lausunnossaan saamelaiskäräjät mainitsi myös Lappalaiskulttuuri ja -

²¹¹ Lausunto 4.3.1996, 4-5.

²¹² Lausunto 4.3.1996, 1.

²¹³ Lausunto 4.3.1996, 3-4.

²¹⁴ Heinämäki myös huomauttaa, että vaalilautakunta ei välttämättä ole aina tietoinen hakijoiden sukulaissuhteista, mikäli he eivät tuo näitä hakemuksissaan esille tai he hakeutuvat vaaliluettelon eri perustein. Tämä voi johtaa valintaprosessissa siihen, että päätöksestä äänestetään, mikä ei Heinämäen mukaan näytä ulospäin hyvältä. Heinämäki 2017a, 146-147.

²¹⁵ Heinämäki 2017a, 158.

²¹⁶ Heinämäki 2017a, 145-146.

²¹⁷ Lausunto 12.9.1996, 5.

perinneyhdistyksen (LKPY) saamelaisvastaisen toiminnan, joka käräjien näkemyksensä mukaan toimi ”järjestelmällisesti saamelaisväestöä ja saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa vastaan”. Käräjät kirjoitti, että ennen lakien voimaantuloa nämä tahot olivat näkyvästi vastustaneet saamelaisia koskevia lakeja sekä uudistuksia, mutta lakien voimaantulon jälkeen he pyrkivätkin yllättäen mukaan vaaliluettelon.²¹⁸ Yhdistys on sittemmin myös pyrkinyt osoittamaan omat jäsenensä oikeiksi alkuperäiskansan edustajiksi ja saamelaiset omaneduntavoittelijoiksi ja huijareiksi.²¹⁹

Saamelaiskäräjät tuo esille lukuisissa lausunnoissa erilaista saamelaisvastaisuutta. Toisinaan käräjät viittaa tähän vain saamelaisvastaisuutena, mutta toisinaan se erottelee tahoja, jotka ovat käräjien mielestä syyllistyneet saamelaisvastaiseen toimintaan. Tällaisia tahoja ovat niin LKPY, media kuin saamelaisten kotiseutualueen kunnatkin. Varsinkin 1990-luvun lausunnoissa käräjät mainitsee nimeltä LKPY:n. Käräjien mielestä tahot, jotka aluksi vastustivat voimakkaasti saamelaisten oikeuksien kasvattamista, alkoivat järjestäytyä ja pyrkiä saamelaiskäräjien vaaliluettelon sen jälkeen, kun lait tulivat hyväksytyiksi. Saamelaiskäräjät ei pidä yhdistystä saamelaisena järjestönä ja käräjät on korostanut, ettei yhdistys ole saamelainen edes omien sääntöjensä puolesta, vaan se on avoin kaikille.²²⁰ Saamelaiskäräjät onkin arvellut, että jäsenten toiminnan taustalla olisi halu turvata omia maa-oikeuksia.²²¹ Myös toinen saamelaisjärjestö, Johti Sápmeláččat ry eli jutaavien saamelaisten yhdistys, on ottanut päättäjille suunnatulla lausunnolla kantaa samaan asiaan.²²² Jutaavien saamelaisten yhdistys nostaa myös esille LKPY:n toimintatavat ja motiivit päästä vaaliluettelon, joita se pitää kyseenalaisina.²²³ Saamelaiskäräjät onkin suhtautuneet LKPY:n toimintaan alusta asti hy-

²¹⁸ Lausunto 12.9.1996, 6.

²¹⁹ Lausunto 12.9.1996, 6. Yhdistys esimerkiksi katsoo, että lappalaisten jälkeläiset ovat Suomen todellista alkuperäiskansaa ja että saamelaiset ovat muualta tulleita siirtolaisia, jotka ovat syrjäyttäneet lappalaiset. Valkonen 2017, 198.

²²⁰ Lausunto 4.3.1996, 2-3.

²²¹ ”Syinä tähän outoon käyttäytymiseen ovat saamelaisille alkuperäiskansana mahdollisesti odotettavissa olevat oikeudet maahan ja elinkeinoon ja Euroopan unionin mahdollinen taloudellinen tuki saamelaisille”. Lausunto 14.12.1998, 2.

²²² Jutaavien saamelaisten yhdistys lähetti vuonna 1998 oikeusministeriölle lausunnon asiaan liittyen. Lausunnossa yhdistys esitti huolensa siitä, että viranomaiset olivat viime vuosina syrjineet saamelaisia lausunnonantajia ja antaneet sen sijaan liikaa painoarvoa LKPY:n kaltaisille yhdistyksille. Jutaavien saamelaisten yhdistys oli yhtä mieltä saamelaiskäräjien kanssa siitä, että LKPY:tä ei voitu virallisesti pitää saamelaisia edustavana yhdistyksenä sen paremmin yhdistyksen omien sääntöjen kuin sen jäsentenkään perusteella. Jutaavien saamelaisten yhdistys korosti myös sitä, että sen sijaan kaikki sen jäsenet olivat saamelaisia, myös virallisesti. Johti Sápmeláččat ry oikeusministeri Kari Häkämiehelle lähettämä lausunto 26.2.1998, 1-3.

²²³ Yhdistys viittasi LKPY:n ennen vaaleja saamelaisten oikeuksia vastustaneeseen toimintaan sekä lakien tultua hyväksytyiksi, toiminnan muuttumiseen. Yhdistys myös huomautti, että lakien tultua hyväksytyiksi ja LKPY:n jäsenten alkaessa pyrkiä vaaliluettelon, alkoivat he vasta tässä kohtaa kutsua itseään ”lappalaisiksi”. Johti Sápmeláččat ry oikeusministeri Kari Häkämiehelle lähettämä lausunto 26.2.1998, 1-2.

vin kriittisesti ja lausunnoissa käräjät on myös pyrkinyt kumoamaan LKPY:n esittämiä väittämiä, joita se ja esimerkiksi Jutaavien saamelaisten yhdistys pitävät virheellisinä.²²⁴

LKPY:n toiminta on herättänyt huomiota myös tutkijoissa ja esimerkiksi Valkonen on ottanut kantaa sen toimintaan. Valkosen mukaan tässä yhteydessä on syytä pohtia, tekeekö rajavuosisiluvun 1875 poisjääminen osaltaan ymmärrettäväksi sen, miksi jotkut samat ihmiset ensin vastustivat lakia, koska se olisi sulkenut heidät lain ulkopuolelle, mutta lain tultua voimaan puolustivat sen muotoa, koska laki määritteli myös heidät saamelaisiksi.²²⁵ Valkonen nostaa esille myös sen, kuinka LKPY:n argumentaatiossa saamelaisuus näyttyy vahvasti poliittisesti määräytyneenä liikkeenä. Esimerkiksi Kiisa-julkaisussa LKPY kirjoittaa: ”[p]ohjoisilla paikkakunnilla saamelaisuus katsotaan aatteeksi, ei kansalaisuudeksi”.²²⁶ Tämä poikkeaa selkeästi esimerkiksi saamelaiskäräjien kannasta. Saamelaisvaltuuskunnan vaaliluetteloon kuuluvat nähtiin puolestaan keinoitekoisena alkuperäiskansana, sillä LKPY:n mukaan lappalaiset ovat alkuperäiskansaa ja saamelaiset sen kielellinen vähemmistö.²²⁷ Myös Lehtola kirjoittaa, että LKPY vastustaa toiminnassaan saamelaiskäräjiä ”henkeen ja vereen”.²²⁸ Lehtonen myös katsoo, että LKPY:n 1990-luvulla aloittama toiminta saamelaiskäräjien vastustamiseksi jatkuu yhä edelleen.²²⁹ Pääkkönen kuvailee ilmiötä vastamobilisaatioksi ja kirjoittaa, että etenkin 1990-luvulla sen keskeisenä pyrkimyksenä oli profiloituminen sekä saamelaisista että pääväestöstä erottuvaksi etniseksi ryhmäksi, ja joka tavoitteli vastaavuutta Lapin historiaa käsittelevän tieteellisen diskurssin kanssa.²³⁰ Pääkkösen näkemyksen mukaan vastamobilisaatio koostuu pohjoisen paikallisväestön osasta, joka on aiemmin kategorisoitu suomalaiseen pääväestöön kuuluvaksi ja se on sellaiseksi myös itse identifioitunut. Pääkkösen mukaan uusi yhteiskunnallinen tilanne sai tämän väestöosan hakemaan itselleen uutta määrittelyä, mutta ei ole siinä onnistunut.²³¹

²²⁴ LKPY:ssä näkyvästi toiminut Niilo Tervo laati näkemystensä tueksi sukuselvityksen ja siihen liittyvän artikkelin, jonka hän lähetti myös oikeusministeriölle. Selvityksessä Tervon kanta oli, että lappalaisten jälkeläiset olivat Suomen todellista alkuperäiskansaa ja että saamelaiset olivat muualta tulleita siirtolaisia, jotka olivat syrjäyttäneet lappalaiset. Useat tahot ovat kuitenkin kritisoineet kyseistä selvitystä, mukaan lukien saamelaiskäräjät sekä Matthias Calonius –seura. Matthias Calonius-seuran lausunnossa selvitystä pidettiin epätieteellisenä, huonosti toteutettuna ja seura katsoi ettei selvitystä voitaisi käyttää yhteiskunnallisten päätösten perustana. Matthias Calonius -seuran Helsingissä 24.2.1998 saamelaiskäräjille lähettämä vastaus, 1-2, 6. Ks. myös Valkonen 2017, 198.

²²⁵ Valkonen 2017, 195. Ks. myös Pietikäinen 2001, 639 ja Pääkkönen 2008, 29-30.

²²⁶ Valkonen 2017, 196-197.

²²⁷ Valkonen 2017, 196-197.

²²⁸ Lehtola 2015a, 40. Ks. myös Scheinin & Dahlgren 2001, 99-100.

²²⁹ Lehtola 2015a, 41.

²³⁰ Pääkkönen 2008, 285.

²³¹ Pääkkönen 2008, 303.

Saamelaiskäräjät kritisoi lausunnoissa myös saamelaisten kotiseutualueen kuntia sekä mediaa. Saamelaiskäräjät kirjoitti, että saamelaisten kotiseutualueen kunnat Enontekiö ja Inari olivat toiminnassaan ”tukeneet pääväestön saamelaisvastaista työtä”.²³² Käräjät mainitsi myös useiden tiedotusvälineiden osallistuneen saamelaisvastaiseen toimintaan välittämällä LKPY:n nimissä ”saamelaisvastaista propagandaa”.²³³ Saamelaiskäräjien ja saamelaisyhdistysten kannanotoista huolimatta LKPY:n kaltaiset tahot saivat mediassa ja eduskunnassa kannatusta näkemyksilleen ja heitä myös kuultiin laajasti eri yhteyksissä.²³⁴ Saamelaiskäräjät onkin paheksunut lausunnoissa toistuvasti sitä, kuinka lakien valmisteluissa monet ministeriöt ja tahot antoivat huomattavan paljon painoarvoa LKPY:n kaltaisille tahoille ja jopa rinnastivat ne saamelaiskäräjiin. Tämä siitä huolimatta, että saamelaisten yhteisö tai edustajisto ei tunnusta LKPY:tä saamelaisten edustajiksi eikä pidä sitä saamelaisena yhdistyksenä.²³⁵

Valkosen huomioiden mukaan on totta, että Enontekiön, Inarin ja Sodankylän kunnat suhtautuivat lakiehdotukseen kielteisesti. Samoin alueella asuvia pääväestön edustajia, joilla oli sukutaustansa puolesta erilaisia yhteyksiä saamelaisiin, suhtautui lakiehdotukseen hyvin kielteisesti. Valkonen kirjoittaa, että keskeisenä pelkona näillä tahoilla oli, että saamelaisten oikeudet kaventaisivat muiden paikallisten oikeuksia maahan ja luonnonkäyttöön.²³⁶ Valkonen pitää myös median roolia tässä yhteydessä mielenkiintoisena. Valkonen huomauttaa, että LKPY ja sen perustamat lapinkyläyhdistykset otettiin pohjoisen tiedotusvälineissä itsestäänselvyyksinä ja selontekoja kaipaamattomiksi ja tilanteita kommentoiviksi toimijoiksi. Valkonen katsookin, että saamelaiskäräjien politiikkaa ja saamelaismäärittelyä vastustaneet tahot ovatkin saaneet tukea sekä pohjoisen lehdistöltä että Enontekiön, Inarin ja Sodankylän kunnilta.²³⁷ Myös toh-

²³² Lausunto 12.9.1996, 6.

²³³ Lausunto 12.9.1996, 6-7.

²³⁴ Lausunto 2.3.1998, 1-2.

²³⁵ Johti Sápmeláččat ry oikeusministeri Kari Häkämiehelle lähettämä lausunto 26.2.1998, 1-2.

²³⁶ Keskeisinä asioina koettiin esimerkiksi poronhoito, metsästys, kalastus sekä yleinen maankäyttö alueella. Lisäksi pelättiin, että kolmen pohjoisimman kunnan asukkaat asettuivat keskenään epätasavertoiseen asemaan esimerkiksi suhteessa ammatinharjoittamiseen. Lain nähtiin olevan myös pienen piirin salassa valmisteleva. Vaikka laki koski kieltä ja kulttuuria, ajateltiin sen tarkoittavan jatkossa myös maa-oikeuksien luovuttamista saamelaisille. Valkonen 2017, 194-195.

²³⁷ Lappalaistaho ja sen perustamat lapinkyläyhdistykset on otettu pohjoisen tiedotusvälineissä itsestäänselvytenä eikä heiltä ole vaadittu selontekoja. Heidät on myös nostettu saamelaiskäräjien rinnalle samanveroisiksi kommentoijiksi. 2010-luvulle tultaessa nämä lapinkyläyhdistykset sekä myöhemmin nk. statuksettomien saamelaisten yhdistykset asiantuntijoinen ovat nousseet keskeisiksi toimijoiksi ja lausunnon antajiksi saamelaisia koskevissa asioissa. Valkonen 2017, 214.

toritutkija Laura Junka-Aikio on sitä mieltä, että media ja kyseiset kunnat ovat tukeneet saamelaisvastaisten tahojen toimintaa.²³⁸

9.9.1997 eduskunnan ulkoasianvaliokunnalle antamassaan lausunnossa käräjät nosti jälleen esille sen, kuinka määritelmä muuttui eduskunnan valmistelutyössä erilaiseksi kuin hallitus oli esityksessään tarkoittanut ja määritelmä tuli eräiltä osin tulkinnanvaraiseksi.²³⁹ Näistä lähtökohdista saamelaiskäräjät esitti saamelaismääritelmän palauttamista ”pelkästään saamen kieleen perustuvaksi”, kuten se oli saamelaisten kieli-
laissa sekä Norjan ja Ruotsin saamelaiskäräjälaissa.²⁴⁰ Käräjät myös viittasi lausunsaan hallituksen tuolloin meneillään olevaan selvitykseen saamelaismääritelmän muu-
tostarpeesta.²⁴¹ Saamelaiskäräjät kirjoitti:

[S]aamelaisten alkuperäiskansaa koskevan määritelmän lainsäädännössä tulee mahdollisimman hyvin vastata kansan tosiasiallista joukkoa sellaisena kuin se on tunnettu jo pitkään. Tällöin alkuperäiskansan jäsenen muodollinen identifioituminen omaan kansaansa (ilmoitus vaaliluetteloon) ja kansan hyväksyminen (merkintä vaaliluetteloon) ovat molemmat luonnollisesti tapahtuvia asioita.²⁴²

Käräjät jatkoi, että kaikissa muissa tapauksissa tehtäisiin väärin joko yksilön tai ryhmän identiteetille.²⁴³ Saamelaiskäräjillä oli huoli siitä, että silloisen tulkinnanvaraisen saamelaismääritelmän pohjalta laadittava saamelaisten vaaliluettelo saattaisi poiketa merkittävästi saamelaisten ”tosiasiallisesta ryhmästä”. Saamelaiskäräjät esittikin, että Suomen tulisi pikaisesti ratifioida puiteyleissopimus²⁴⁴ ja samalla saamelaismääritelmä tulisi palauttaa ”viipymättä objektiivisten perusteidensa osalta täsmälliseksi” ja saamen kieleen perustuvaksi.²⁴⁵

Toisaalta saamelaismääritelmässä voidaan nähdä myös ongelmakohtia. Vaikka saamelaiskäräjät on korostanut kieltä keskeisenä määritelmän perusteena, voidaan pohtia, kuinka tämä kielen asema käytännössä näkyy. Jotain kolmesta saamenkielistä äidinkielenään puhuvia on Suomessa arviolta 2600–2700, mikä vastaa noin kol-

²³⁸ Junka-Aikio 2016, 217. Ks. myös Broderstad 2001, 167.

²³⁹ Lausunto 9.9.1997, 1-2.

²⁴⁰ Lausunto 9.9.1997, 1

²⁴¹ ”Loppuvuodesta 1996 oikeusministeriö antoi Vaasan hovioikeuden presidentti Erkki Rintalan selvitetäväksi saamelaiskäräjälain mukaisen saamelaismääritelmän muutostarpeen kansainvälisen oikeuden kannalta. Selvityksen tuloksena oikeusministeri Kari Häkämies on julkisuudessa ilmoittanut, että ministeriö valmistelee saamelaismääritelmän muuttamista koskevan esityksen annettavaksi eduskunnalle syyskaudella 1997”. Lausunto 9.9.1997, 2.

²⁴² Lausunto 9.9.1997, 2.

²⁴³ Lausunto 9.9.1997, 2.

²⁴⁴ Lausunnossa käsiteltiin kansainvälisten vähemmistöjen suojelua koskevaa puiteyleissopimusta, johon liittyen hallitus oli antanut esityksen ja jota saamelaiskäräjät lausunnossa kommentoi. Lausunto 9.9.1997, 1.

²⁴⁵ Lausunto 9.9.1997, 2.

masosaa kaikista Suomen saamelaisista.²⁴⁶ Kun lisäksi huomioidaan saamelaismääritelmän kolmas kohta, jossa saamelaiseksi määritellään sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty vaaliluetteloon, voidaan huomata, ettei saamelaismääritelmä edellytä tulevilta sukupolvilta kielen säilymistä. Kieliyhteys voi siis hyvin hävitä suurimmalta osalta saamelaisista tulevien sukupolvien myötä joka tapauksessa, vaikka he virallisen määritelmän mukaan olisivatkin saamelaisia. Yhteys kulttuuriinhan voi säilyä kielestä huolimatta näillä tulevilla sukupolvilla, mutta saamelaiskäräjien korostama kielellinen yhteys voi yhtä hyvin tällöin puuttua. Toisaalta käräjät on korostanut kulttuuriyhteyden säilymistä muutenkin. Käräjien näkemyksen mukaan kieli vain on erityisen toimiva osoitus tästä kulttuuriyhteyden säilymisestä. Mutta tässä kohtaa voidaan pohtia, onko se sitä myös jatkossa.

Saamelaiskäräjävaaleja edeltänyt vuosi 1998 oli kiireinen, ja saamelaismääritelmän muutospainne näkyi myös kyseisen vuoden lausunnoissa. Saamelaiskäräjät pyrki kiireellisesti saamaan muutosta aikaan silloiseen saamelaismääritelmään, jotta se olisi ehditty muuttaa ennen seuraavan vuoden saamelaiskäräjävaaleja eikä se näin olisi kerennyt olla kertaakaan käytössä vaaleissa.

2.3.1998 Saamelaiskäräjien puheenjohtaja antoi oikeusministeriölle muistion koskien oikeusministeriön luonnosta saamelaiskäräjälain muuttamisesta. Muistiossa saamelaiskäräjien silloinen puheenjohtaja Pekka Aikio paitsi oikaisi ja korjasi lukuisia virheellisenä pitämiään väittämiä, joita luonnoksessa oli, myös nosti esille saamelaiskäräjien kantaa asiaan. Aikio kuvaili luonnosta asenteelliseksi ja harhaanjohtavaksi. Aikio kritisoi mm. luonnoksessa esitettyä lähtökohtaa, jonka mukaan Suomessa olisi saamelaisien lisäksi erillinen ”lappalaisten ryhmä”, jonka oikeutettuja etuja ”alkuperäiskansana” ei olisi otettu huomioon saamelaiskäräjien toiminnassa ja kokoonpanossa. Luonnoksessa ehdotettiin toimia kyseisen lappalaisryhmän tilanteen parantamiseksi, mutta Aikion mielestä nämä toimet ”yllyttäisivät pääväestöä saamelaisvastaiseen toimintaan”, heikentäisivät saamelaisien kielellistä ja kulttuurista asemaa alkuperäiskansana ja lisääisivät saamen kansan ”holhoamista viranomaistoiminnassa”.²⁴⁷ Aikio kirjoitti, että saamelaiskäsitteen tulkinnanvaraisuuteen nojautuen LKPY on muun toiminnan lisäksi

²⁴⁶ <https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>.

²⁴⁷ Saamelaiskäräjien puheenjohtajan muistio oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissaselle oikeusministeriössä 2.3.1998, 1.

aloittanut ”käsitevaltauksen” väittäen jäsenistönsä edustavan ”lappalaisia tai lappalais-
ten perillisiä” ja siinä ominaisuudessa saamelaisia.²⁴⁸ Lopuksi Aikio vielä toisti saame-
laiskäräjien aiempia kannanottoja liittyen saamelaiskäräjälain ja saamelaismääritelmän
korjaamiseen. Aikio korosti, että saamelaismääritelmän tulisi lainsäädännössä ”mahdol-
lisimman hyvin vastata saamen kansan tosiasiallista joukkoa sellaisena, kun se on tun-
nettu jo pitkään”. Olennaista oli paitsi yksilön itseidentifioituminen, myös ryhmähyväk-
syntä. Aikio kirjoitti, että määritelmän tulisi olla täsmällinen ja saamen kieleen perustu-
va, jotta ”pääväestö ei vaikeuttaisi saamelaisten oloja”.²⁴⁹ Aikio lisäksi huomautti, että
lopullinen päätösvalta siitä, kuka on saamelainen, tulisi palauttaa saamelaiskäräjille.²⁵⁰

Käsitteiden uudenlainen käyttö ja uudenlaisten merkitysten antaminen
näille käsitteille onkin yksi keskeinen osa saamelaisuudesta ja saamelaismääritelmästä
käytävää keskustelua. Ihmisryhmien nimeäminen on usein hyvin poliittista ja ideologis-
ta, eikä saamelaismääritelmän ympärillä käytävä keskustelu ja termien käyttö ole poik-
keus.²⁵¹ Esimerkiksi Valkonen nostaa esille tämän kaltaisen termien käytön tutkimuk-
sessaan. Hänen mukaansa lappalaisen käsitettä ei vielä 1990-luvun alussa käytetty juu-
rikaan sen aiemmasta käyttötavasta poikkeavalla tavalla. Valkonen kirjoittaa, että perin-
teisesti lappalaisella on viitattu yleisesti historiallisen kiinteistöoikeudellisen aseman
lisäksi valtaväestöjen julkisuudessa nimenomaan etnisiin saamelaisiin ja joissain yh-
teyksissä termillä on voinut olla myös halventavia merkityksiä. Kuitenkin vuoden 1995
jälkeen lappalainen vakiintui käsitteenä saamelaismääritelmää vastustavan tahon julki-
sen itsemäärittelyn tavaksi.²⁵² Myös Lehtola on tästä samaa mieltä.²⁵³ Lisäksi Pääkkö-
nen on omassa tutkimuksessaan todennut, että nämä tahot ovat pyrkinet antamaan pe-
rinteisille käsitteille uudenlaisia ja aiemmasta käytöstä jyrkästi poikkeavia merkityksiä.
Pääkkönen jatkaa, että lappalaiskiista on osoittautunut pitkälti kamppailuksi historian

²⁴⁸ Saamelaiskäräjien puheenjohtajan muistio oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissaselle oi-
keusministeriössä 2.3.1998, 2. Ks. myös Pääkkönen 2008, 47-48.

²⁴⁹ Saamelaiskäräjien puheenjohtajan muistio oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissaselle oi-
keusministeriössä 2.3.1998, 5-6.

²⁵⁰ Saamelaiskäräjien puheenjohtajan muistio oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissaselle oi-
keusministeriössä 2.3.1998, 5-6.

²⁵¹ Pietikäinen 2001, 642.

²⁵² Valkonen 2017, 196-197.

²⁵³ Lehtola kirjoittaa, että aiemmin lappalainen ja saamelainen merkitsivät samaa asiaa: lappalainen oli
muiden antama nimitys saamelaisille, saamelainen puolestaan ryhmän itsensä käyttämä nimitys. Saame-
laiset kokivat lappalainen-sanan sisältävän kuitenkin liikaa kielteisiä merkityksiä, mikä osaltaan vaikutti
siihen, että saamelaiset hylkäsivät termin käytön. Lehtola jatkaa, että saamelaisien hylättyä termin, valta-
sivat saamelaisvastaiset tahot sen 1990-luvun kuluessa. Hän kuitenkin huomauttaa, että ennen lappalais-
termin omaksumista, samat tahot kutsuivat itseään lyhyen aikaa myös lantalaisiksi eli suomalaisiksi. Leh-
tola 2015a, 98. Ks. myös Pietikäinen 2001, 642.

tulkinnoista, joissa lappalaisilla on perinteisestä historiankirjoituksesta poikkeavia käsitteitä.²⁵⁴

Lehtori Maritta Stoor-Lehtonen puhuu tässä yhteydessä käsitteenvaltauksesta puhuessaan vastaliikkeen tavasta omia itselleen sana lappalainen ja kieltäessään saamelaisten oikeuden tähän termiin. Tässä tapauksessa käsitteen alaa ensin hämärretään, minkä jälkeen sille annetaan uutta merkityssisältöä.²⁵⁵ Sammallahten näkemyksen mukaan täsmällisempää olisi puhua terminvaltauksesta, ei käsitteenvaltauksesta, koska kyseessä oli täysin uusi käsite.²⁵⁶ Myöhemmin myös metsälappalainen ja metsäsaamelainen saivat uudenlaisia ja samansuuntaisia merkityssisältöjä, kuin lappalainen oli aiemmin saanut.²⁵⁷ Samalla tavoin Lehtolan mukaan nämä tahot valtasivat terminä myös vanhan lapinkyläjärjestelmän.²⁵⁸ Lehtola katsoo, että myös tässä haluttiin käsitteiden valtauksen kautta korostaa metsälappalaiskulttuurin jatkuvuutta, jossa nämä tahot katsoivat edustavansa todellisia lappalaissukuja.²⁵⁹ Pietikäinen kutsuu tätä toimintaa diskursiiviseksi strategiaksi, jonka avulla termiä lappalainen on pyritty laajentamaan niin, että se kattaisi myös lappilaisen.²⁶⁰ Pietikäisen mukaan tätä toimintaa voidaan kutsua mikrotason kielelliseksi kolonisaatioksi.²⁶¹ Saamentutkimuksessa näistä tahoista on alettu puhua termeillä uuslappalainen ja uusmetsäsaamelainen.²⁶²

Lehtolan mukaan tämän toiminnan tarkoituksena on luoda käsityksiä kahdesta eri ryhmästä, joilla molemmilla olisi perusteltuja oikeuksia esimerkiksi alkupe räiskansastatukseen sekä maa- ja vesioikeuksiin. Käsitevaltauksset sekä vaihtoehtoisten historiatulkintojen luominen voidaan nähdä keinona pyrkiä ajamaan omia näkemyksiä

²⁵⁴ Pääkkönen 2008, 303-304.

²⁵⁵ Lehtola 2015a, 97-98.

²⁵⁶ Sammallahten mukaan käsitteenä uusi saamelainen ei eronnut vanhasta lappalaisesta kuin vähemmistöpoliittisen konnotaationsa kautta, kun taas molempien nimitysten denotaatio oli sama, eli tietty kansanryhmä. Kansanomaisena terminä lappalainen säilyi lähes 2000-luvulle, esimerkiksi perinteisten ei-poliittisesti ajattelevien saamelaisten puhussa suomea. Ennen saamelainen-termin yleistymistä lappalainen-termillä ei tarkoitettu niitä ihmisiä, jotka nykyään kutsuvat itseään lappalaisiksi, vaikka monilla ei-lappalaisilla (eli Suomessa lantalaisilla) oli hyvin tiedossa olevia lappalaisia esi-isiä ja/tai -äitejä, tosin niin, että nykyisten lappalaisiksi itseään kutsuvien lantalaisten vanhemmista tai isovanhemmista ei kukaan kuulunut valtion pitämään viralliseen lappalaisrekisteriin. Lehtola 2015a, 97-98.

²⁵⁷ Lehtola 2015a, 98-99.

²⁵⁸ Lehtola 2015a, 99.

²⁵⁹ Lehtola 2015a, 99. Ks. myös Pietikäinen 2001, 641.

²⁶⁰ Lappilainen on termi, joka kuvaa lapissa asuvaa suomalaista. Pietikäinen 2001, 642-643.

²⁶¹ Pietikäinen 2001, 642-643.

²⁶² Metsäsaamelainen on vanhassa kansatieteellisessä tutkimuksessa kehitetty yleiskäsite, joka on tarkoitettu kaikkia metsäalueella asuvia saamelaisryhmiä. Näihin ovat kuuluneet myös inarinsaamelaiset ja kolttasaamelaiset. Lehtola 2015a, 41, 99.

sekä tekemään niistä vakuuttavamman oloisia.²⁶³ Lehtola huomauttaa, että tämä termien uudelleenkäyttö saattoikin ulkopuolisen silmin näyttää sekavalta ja vaikeuttaa saamelaisasioiden ymmärtämistä ja hahmottamista.²⁶⁴ Esimerkiksi Pääkkönen on kirjoittanut, että lappalaiset pyrkivät hakemaan yhteiskunnan hyväksyntää tällä toiminnallaan. Mauno Hiltunen kirjoittaa, että itseidentifioituminen omaksi ryhmäksi, lappalaisiksi, vaati oman historian, kulttuurisen kertomuksen, ja tähän uuslappalaiset valikoivat käsityksiään tukevaa ainesta.²⁶⁵ Hiltusen mukaan näiden tahojen historiankirjoituksessa on löydettävissä lisäksi populistisia piirteitä.²⁶⁶ Myös Lehtola on suhtautunut kriittisesti lappalaisten selvityksiin ja vaihtoehtoihin historiantulkintoihin.²⁶⁷ Vaihtoehtona lappalaisten toiminnalle Lehtola on esittänyt oman identiteetin rakentamista sekä oman historian tutkimista sen sijaan, että he pyrkivät omimaan muiden historioita ja muokkaamaan niitä.²⁶⁸

Samanaikaisesti Lehtola pitää saamelaiskäräjien linjaa olla lähtemättä mukaan julkisuuskamppailuun nk. uuslappalaisten kanssa virheenä. Lehtolan mukaan saamelaiskäräjät pitivät näiden tahojen väittämiä niin naurettavina, ettei käräjät uskonut väitteiden saavan kannatusta. Lehtola myös katsoo, ettei saamelaiskäräjät halunnut nostaa näitä lappalaistahoja osapuoliksi, joiden kanssa olisi pitänyt käydä minkäänlaisia neuvotteluja.²⁶⁹ Tätä vaikenemisen politiikkaa onkin myöhemmin arvosteltu.²⁷⁰ Junkka-Aikio kirjoittaa, että ilman historiallista tietoutta ja ymmärrystä laajemmasta poliittises-

²⁶³ Lehtola 2015a, 97-101. Ks. myös Pääkkönen 2008, 47-48.

²⁶⁴ Käytössä oli siis lappalainen, metsäsaamelainen ja statukseton saamelainen. Lehtola 2015a, 100.

²⁶⁵ Lehtola 2015a, 101.

²⁶⁶ Lappalaiset luovat asioista mustavalkoista kuvaa ja tuottavat ”mielivaltaista” historiallista argumentaatiota. Se käyttää lisäksi taustasta irrotettuja dokumentteja kiistattomina todisteina omasta kannastaan. Tämän lisäksi se torjuu täysin rakentavamman lähdekriittisen otteen ja keskustelun. Lappalaiset ovat myös toistaneet väitettä, jonka mukaan lukuisat historianantajat ovat tutkimuksissaan vääristäneet menneisyyttä. Tämän he väittävät johtuvan siitä, että tutkijat haluavat osallistua saamelaisten ”laittoman” alkuperäiskansastatuksen turvaamiseen. Lehtola 2015a, 110-111.

²⁶⁷ Lehtola on ottanut kantaa esimerkiksi uuslappalaisten näkemykseen siitä, että uuslappalaiset ovat olleet vaiettu ja melko salassa elänyt alkuperäisryhmä, jonka olemassaolosta ei ole juuri tiedetty. Lehtola kirjoittaa, että jo ihan verottaja on pitänyt huolen siitä, ettei tällaisia salaperäisiä ja unohdettuja kansanryhmiä löydy. Hän myös huomauttaa, että metsäsaamelaisten ja Lapin historiaa on tutkittu kattavasti, joten tutkimustuloksetkaan eivät puhu tämän käsityksen puolesta. Lehtola 2015a, 104.

²⁶⁸ Lehtola katsoo, että rajamaan/peräpohjolan kulttuuri ja väestöryhmä on kehittynyt suomalaisuuden ja saamelaisuuden rajamaastossa ja että se ei ole enää suomalaisuutta eikä saamelaisuutta. Lehtola katsookin lappalaisten olevan tämän väestöryhmän jälkeläisiä. Lehtola 2015a, 120-122. Ks. myös Pietikäinen 2001, 643 ja Pääkkönen 2008, 298-301.

²⁶⁹ Lehtola 2015a, 225-226.

²⁷⁰ Lehtola 2015a, 225-226.

ta kontekstista, saamelaismääritelmään ja saamelaisasioihin liittyviä tapahtumia onkin hankala ymmärtää ja se on myös näkynyt asioiden käsittelyssä.²⁷¹

Oikeusministeriön luonnoksen ehdotus sisälsi myös muutosehdotuksia saamelaismääritelmän kieliperusteeseen. Luonnoksessa esitettiin saamelaismääritelmän kieliperusteen muuttamista ensiksi opitusta kielestä kotikielipohjaiseksi. Kotikieliperusteista saamelaismääritelmää perusteltiin mm. sillä, että ensiksi opittuun kieleen perustuva määritelmä jättäisi esityksen mukaan ulkopuolelle ”kaikki ne saamelaisen identiteetin omaavat henkilöt”, joiden kieliperuste on isovanhempia kauempana.²⁷² Aikio kuitenkin vastusti tätä esitystä, sillä hänen näkemyksensä mukaan määritelmä muuttuisi nykyistä ”merkittävästä epämääräisemmäksi” kotikieli-käsitteen ja sen todennäköisen näytön myötä. Aikio arvioi, että tämän uudistuksen myötä saamelaismääritelmän 1-kohdan mukaan muodostuisi ”varmojen saamelaisten” ryhmä ja 2-kohdan mukaisesti ”todennäköisten saamelaisten” ryhmä. Aikion mukaan pykälä tulisi myös lisäämään saamelaisvastaista toimintaa.²⁷³

Saamelaiskäräjien lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärinen kirjoitti, että väite siitä, että määritelmä olisi jättänyt mahdollisia saamelaisia ulkopuolelle, ei ollut tosi. Hyvärinen perusteli näkökulmaansa sillä, että silloinen kolmanteen sukupolveen yltävä kieliperuste ylsi jopa 1800-luvun alkupuolella syntyneeseen isovanhempaan asti. Lisäksi hän kirjoitti, että mitään ”varteenotettavaan näkökohtiin liittyvää näyttöä saamelaisen identiteetin omaavista henkilöistä ei luonnoksessa osoiteta”.²⁷⁴ Hyvärinen ei muutenkaan kannattanut kotikieli-perusteista määritelmää. Hän kirjoitti, ettei käsitteellä kotikieli ole Suomen oikeudessa täsmällistä sisältöä, joten henkilön kotikielen määrittely jäisi valituselimen tulkittavaksi ja lopullisesti päätettäväksi. Hyvärisen näkemyksen mukaan lopputulos ei olisi ollut tuossa vaiheessa millään tavalla tiedossa.²⁷⁵ Hyvärinen myös kritisoi kotikieli-perustetta siitä, että uuden määritelmän mukainen ”kieliperusteinen ryhmä” olisi voinut olla silloista saamelaisryhmää laajempi. Hyvärinen kirjoitti: ”[k]otikieli yhdistettynä saamelaiseen syntyperään ja kulttuuritaustaan tuo määritelmään kieleen, syntyperään ja elinkeinoihin liittyviä ulottuvuuksia, jotka näyttökysymys mu-

²⁷¹ Junka-Aikio 2016, 224.

²⁷² Muistio Lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärisen muistio EOL:n kokouksessa 2/1998 13.3.1998, 3.

²⁷³ Saamelaiskäräjien puheenjohtajan muistio oikeusministeriön kansliapäällikkö Kirsti Rissaselle oikeusministeriössä 2.3.1998, 5-6.

²⁷⁴ Muistio Lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärisen muistio EOL:n kokouksessa 2/1998 13.3.1998, 3.

²⁷⁵ Valituselin olisi ollut tuossa tapauksessa Lapin läänioikeus. Muistio Lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärisen muistio EOL:n kokouksessa 2/1998 13.3.1998, 3.

kaan lukien tekevät määritelmästä huomattavasti epämääräisemmän kuin nykyinen saamelaismääritelmän lappalaisperusteinen 2-kohta.”²⁷⁶ 13.3.1998 laatimassaan muistiossa Hyvärinen kokoaa vielä yhteen saamelaiskäräjien antamia kannanottoja asiaan liittyen.²⁷⁷

Mielestäni on mielenkiintoista, että sekä saamelaiskäräjät että Hyvärinen ovat kannoissaan niin selkeästi kotikieli-käsitettä vastaan. Kotikieli sisältyy kuitenkin sekä Norjan että Ruotsin saamelaismääritelmiin. Saamelaiskäräjät on lisäksi toistuvasti vedonnut Norjan ja Ruotsin malliin muissa kohdin ja painottaneet sitä, että saamelaiset ovat yksi kansa neljän maan alueella.²⁷⁸ Koska saamelaismääritelmä ja sen tulkinta olivat tuossa kohtaa jo valmiiksi kiisteltyjä, ei saamelaiskäräjät mahdollisesti halunnut lisätä saamelaismääritelmän tulkinnanvaraisuutta tai laajuutta yhtään enempää ja tästä syystä vastusti myös täysin uuden aspektin lisäämistä määritelmään. Saamelaiskäräjät on kuitenkin johdonmukaisesti kannattanut nimenomaan kieliperusteista määritelmää. Tässä tapauksessa käräjät kannatti kuitenkin mieluummin Suomessa jo entuudestaan käytössä ollutta kolmanteen sukupolven yltevää kieliperustetta, kuin uutta kotikielikäsitettä, vaikka tämä olisi samalla yhtenäistänyt saamelaismääritelmiä Norjan ja Ruotsin kanssa.

3.4.1998 oikeusministeriölle lähetetyssä lausunnossa jatkuu saamelaiskäräjälaista annetun luonnoksen käsittely. Saamelaiskäräjät esitti lausunnossaan, että tuolloin valmisteilla olevasta luonnoksesta ”poistetaan saamelaismääritelmän lappalaisperusteinen osa ja muu tulkinnanvaraisuus”.²⁷⁹ Saamelaiskäräjät toisti vaatimuksensa, että määritelmää tulee muuttaa niin, että se vastaa ”saamelaisten tosiasiallista joukkoa, on täsmällinen ja perustuu saamen kieleen ensiksi opittuna kielenä”.²⁸⁰ Saamelaiskäräjät jatkoi, että saamelaismääritelmän mukaista yksilön identifioitumista saamelaiseksi vastasi saamen kansan hyväksyminen, joten lopullinen päätösvalta siitä, kuka on saamelai-

²⁷⁶ Hyvärinen laski silloisen lappalaisperusteen eduksi suhteessa kotikieleen sen, että lappalaisperusteinen määritelmän kohta perustui valtion viranomaisten asiakirjoihin ja oli siten täsmällisempi, vaikkakin siitä puuttui tuolloin rajoittava vuosiluku 1875. Muistio Lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärisen muistio EOL:n kokouksessa 2/1998 13.3.1998, 4.

²⁷⁷ Muistiossa käytiin läpi mm. niitä haasteita, joita saamelaiskäräjät oli viime vuosina kohdannut, nostettiin esille luonnoksessa esiintyviä epäkohtia ja suoranaisia virheitä sekä toistettiin saamelaiskäräjien oma kanta saamelaismääritelmään. Muistio Lakimiessihteeri Heikki J. Hyvärisen muistio EOL:n kokouksessa 2/1998 13.3.1998, 2.

²⁷⁸ Ks. esim. lausunto 9.9.1997, 1 ja Kokko 2010, 73-74.

²⁷⁹ Lausunto 3.4.1998, 1.

²⁸⁰ Lausunto 3.4.1998, 1.

nen, tulisi palauttaa saamelaiskäräjille.²⁸¹ Tämän lisäksi saamelaiskäräjät halusi lausunnossa painottaa sitä, että saamelaiset ovat ”yksi yhtenäinen alkuperäiskansa”, mistä syystä saamelaisen määritelmä tuli laatia samansuuntaiseksi kaikissa neljässä maassa, joita saamelaiset asuttavat. Käräjien näkemyksen mukaan ”tällaiselta yhtenäiseltä perustalta” saamelaisia voitaisiin kohdella yhtenä kansana myös kansainvälisessä toiminnassa.²⁸² Lausunnon lopussa saamelaiskäräjät antoi vielä oman ehdotuksensa saamelaismääritelmästä:

3 §. Saamelainen. Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai

2) että hän on saamelaisvaltuuskunnan tai Saamelaiskäräjälain vaalissa vaaliluetteloon merkityn henkilön jälkeläinen.²⁸³

Tässä kohtaa on syytä lyhyesti tarkastella saamelaiskäräjien kantaa saamelaismääritelmien yhtenäistämiseen. Kuten aiemmasta lausunnosta käy ilmi, saamelaiskäräjät ei ollut kotikieli-käsitteen kannalla, vaikka sekin olisi yhtenäistännyt saamelaismääritelmiä. Tässä kohtaa käräjät kuitenkin vetoavat saamelaismääritelmien yhtenäistämisen puolesta sekä Norjan ja Ruotsin kieliperusteisiin saamelaismääritelmiin. Tämä on sinänsä ymmärrettävää, että Norjassa ja Ruotsissa saamelaismääritelmä perustuu vain ja ainoastaan kieleen ja pelkästään Suomessa saamelaismääritelmään kuuluu yhtenä osana myös kiinteistöoikeudellinen lappalaisperuste. Lähtökohtaisesti saamelaiskäräjien voidaan siis nähdä olevan nimenomaan kieliperusteisen saamelaismääritelmän kannalla. Käräjät myös kannattaa saamelaismääritelmien yhtenäistämistä, mutta ei siinä tapauksessa, että se lisäisi saamelaismääritelmän tulkinnanvaraisuutta ja kasvattaisi siten mahdollisesti saamelaisiksi katsottujen joukkoa vastoin saamelaisten tahtoa. Tässä tutkimuksessa käytössä olevan tutkimusmateriaalin pohjalta on kuitenkin vaikeaa muodostaa yksiselitteistä käsitystä saamelaiskäräjien kannasta kyseisessä asiassa ja asia vaatisikin lisäselvitystä sekä laajempaa aineistoa.

Samaisessa lausunnossa saamelaiskäräjät otti lisäksi kantaa KHO:n asemaan valitusten käsittelijänä. Merkilläpantavaa on, että tässä lausunnossa käräjät muutti

²⁸¹ Lausunto 3.4.1998, 1-2.

²⁸² Lausunto 3.4.1998, 2.

²⁸³ Lausunto 3.4.1998, 2-3.

aiempaa kielteistä kantaansa suhteessa KHO:n ja sen asemaan valitusten viimeisenä käsittelijänä. Käräjät kirjoitti, että mikäli saamelaiskäräjien lopullinen päätösvalta näyttäisi valtiosäännön vastaiselta järjestelyltä, saamelaiskäräjät esittäisi valitusviranomaiseksi KHO:ta.²⁸⁴ Mitä ilmeisimmin tähän vaikutti se, että keskusteluissa ja esityksissä oltiin ehdotettu myös Lapin lääninoikeutta viimeiseksi valitusten käsittelijäksi.²⁸⁵ Saamelaiskäräjät piti mitä todennäköisimmän KHO:ta kyvykkäämpänä kuin paikallista, ja mahdollisesti puolueellista, Lapin lääninhallitusta, joten tästä syystä he olivat todennäköisesti tarvittaessa valmiita puoltamaan KHO:ta mahdollisena valitusviranomaisena. Ensisijaisesti saamelaiskäräjät kuitenkin katsoi, että viime kädessä käräjien itse tulisi olla se taho, joka päättää henkilöiden pääsystä vaaliluettelon, mutta se oli kuitenkin valmis hyväksymään tässä yhteydessä myös KHO:n.

Saamelaiskäräjälain uudistustyö jatkui kevään mittaan, ja 29.4.1998 päivätyssä lausunnossa saamelaiskäräjät otti kantaa luonnoksen uuteen versioon. Tässä luonnoksessa saamelaismääritelmän kieliperusteista kohtaa oltiin muutettu muotoon ”saamen kielen taito”.²⁸⁶ Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan pelkkä sanonta saamen kielen taito antoi väärän kuvan saamelaiskäsitteen perusteesta.²⁸⁷ Saamen kielen taito ei käräjien mielestä riittänyt osoitukseksi saamelaisuudesta. Sen sijaan sitä, että henkilö oli oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään, voitiin pitää vahvana todistuksena siitä, että henkilö vanhempineen kuuluu ”saamelaiseen kansanryhmään”.²⁸⁸ Käräjät jatkoi, että kieliperusteen taustalla oli ajatus, että saamen kielen oppiminen äidinkielenä osoitti lapsen polveutuvan saamelaisten omankielisestä kansanryhmästä.²⁸⁹

Kesällä 1998 hallitus antoi kuitenkin yllättäen tiedon, ettei se aiokaan käsitellä kuluvana vuonna saamelaiskäräjiä koskevaa lainmuutosta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että saamelaismääritelmää ei tultaisi muuttamaan ennen vuoden 1999 saamelaiskäräjävaaleja. Kyseisissä vaaleissa uusi saamelaismääritelmä, jota saamelaiskäräjät oli ankarasti kritisoinut, oli ensimmäisen kerran voimassa. Vielä loppuvuodesta 1998 saamelaiskäräjät esitti huolensa tilanteeseen liittyen kirjoittamalla, että tulevaisuudessa vaaleis-

²⁸⁴ Lausunto 3.4.1998, 3.

²⁸⁵ Saamelaiskäräjät kirjoitti lausunnossa, että koska saamelaismääritelmä oli epämääräinen ”eikä näyttöä juurikaan tarvita”, oli kyseenalaista mihin lääninoikeus pystyisi perustamaan päätöksensä ratkaisuja tehdessään. Lausunto 2.3.1998, 6.

²⁸⁶ Lausunto 29.4.1998, 1.

²⁸⁷ Lausunto 29.4.1998, 1.

²⁸⁸ Lausunto 29.4.1998, 1.

²⁸⁹ Lausunto 29.4.1998, 1.

sa saamelaiskäräjien vaaliluetteloon oli pyrkimässä satoja suomalaisiksi katsottavia henkilöitä.²⁹⁰

Vuosina 1996-1999 saamelaiskäräjät kritisoi toistuvasti uutta saamelaiskäräjälakia ja pyrki aktiivisesti muuttamaan sitä ennen tulevia vaaleja. Tässä kohtaa käräjät käytti vielä termiä saamelaisen käsite, kun se myöhemmin muuttui muotoon saamelaismääritelmä. Käräjät painotti lausunnoissa sitä, että lain valmistelutyössä ratkaiseva vuosiluku oli jäänyt pois, mikä muutti saamelaismääritelmän luonnetta hyvin merkittäväällä tavalla. Siinä missä kieliperusteinen kohta ylsi kolmanteen sukupolveen, saattoi lappalaisperusteinen kohta yltää satojen vuosien taakse. Käräjät kritisoi tätä ankarasti, koska sekä Suomessa että Pohjoismaissa kieliperuste oli perinteisesti ollut keskeisin määrittelyn peruste. Käräjät katsoi, että uuden määritelmän myötä saamelaiskäräjille saattoi nyt hakeutua suuri määrä ei-saamelaisia henkilöitä. Tämä puolestaan olisi käräjien mielestä uhannut saamelaisten asemaa ja itsemääräämisoikeutta, sillä käräjät piti näiden tahojen toimia ja motiiveja saamelaisvastaisina ja saamelaisille haitallisina. Käräjät myös epäili, että vaaliluetteloon hakeutumisen taustalla olisi ollut myös mahdollisten tulevien maa- ja metsäoikeuksien turvaaminen, ei niinkään käsitys itsestä saamelaisena tai halu edistää saamelaisten asiaa.

Mielenkiintoista on, että tässä vaiheessa käräjät vielä toi ilmi epäilyksensä saamelaisvastaisten tahojen maa- ja metsäoikeudellisista motiiveista. Myöhemmin näitä huomioita ei juurikaan enää tullut. Samoin käräjät mainitsi tässä kohtaa vielä nimeltä LKPY:n, kun se myöhemmin tyytyi kirjoittamaan saamelaisvastaista tahoista yleisellä tasolla. Käytössä olevan alkuperäisaineiston ja tutkimuskirjallisuuden pohjalta ei pystytä varmasti sanomaan, mistä tämä muutos johtuu. On kuitenkin mahdollista, että kun maa- ja metsäoikeuskysymyksiä alettiin seuraavina vuosina selvittää kiihtyvällä tahdilla, eikä yksimielistä kantaa omistusoikeuksista tai menneistä tapahtumista ollut, käräjille oli mahdollisesti helpompaa ja yksinkertaisempaa olla esittämättä vastaavanlaisia väittämiä. Se, miksi LKPY:tä ei myöhemmin vuosina mainita enää nimeltä, voi johtua monista erisyyksistä. Yhdistyksen jäseniä saattoi alkaa aktiivisemmin toimimaan muissa yhdistyksissä, kuten lapinkyläyhdistyksissä, jolloin LKPY:n riveissä tapahtunut toiminta saattoi vähentyä. Toisaalta saamelaisvastaisuutta alkoi myöhemmin ilmetä hyvin monilta eri tahoilta, jolloin käräjille saattoi olla helpompaa puhua yleisesti vain saamelaisvastaisuudesta.

²⁹⁰ Lausunto 14.12.1998, 2. Lausunnossa saamelaiskäräjät katsoi mahdollisiksi syiksi kyseiselle toiminnalle saamelaisille alkuperäiskansana mahdollisesti odotettavissa olevat oikeudet maahan ja elinkeinon, sekä Euroopan unionin mahdollisen taloudellisen tuen saamelaisille. Ks. myös Toivanen 2001, 303-304.

desta. Toisaalta käräjien tyyli lausunnoissa ylipäätään on puhua asioista ja ilmiöistä yleisellä tasolla. Kuitenkin esimerkiksi Lehtola on arvellut, että käräjät saattoi pyrkiä välttelemään saamelaisvastaisten tahojen esille tuomista, sillä se pyrki toimimaan niin, ettei toista osapuolta olisi nostettu varteenotettavaksi ja tunnustetuksi keskusteluosapuo- leksi laisinkaan.²⁹¹

Seuraavaksi tarkastelen vuosia 1999-2010. Tänä aikana uusi saamelais- määritelmä ehti olla voimassa vuosien 2003, 2007 ja 2011 vaaleissa. Vaikka saamelais- käräjät jatkoi toimiaan saamelaiskäräjälain ja saamelaismääritelmän muuttamiseksi, on tällä ajanjaksolla myös vuosia, jolloin aihe nousi lausunnoissa esille vain harvakseltaan.

4. Ensimmäiset vaalit uudella saamelaismääritelmällä sekä sitä seurannut aika

Vuosien 1999–2001 lausunnoissa saamelaismääritelmään liittyvää keskustelua tai kan- nanottoja esiintyy hämmästyttävän vähän. Vuonna 2002 mainintoja on edelleen vain muutamia, mutta vuodesta 2003 niitä alkaa olla jälleen runsaammin. Mahdollisia syitä tälle ovat, että Suomen hallitus oli pitkällisen selvitys- ja valmistelutyön jälkeen päättä- nyt lykätä saamelaiskäräjälain uudistamistyötä kesällä 1998. Lisäksi saamelaiskäräjä- vaalit pidettiin vuonna 1999, Suomen perustuslaki uudistettiin vuonna 2000 ja esimer- kiksi Saamelainen parlamentaarinen neuvosto perustettiin vuonna 2000.²⁹² Saamelaiskä- räjien kannalta nämä ovat todennäköisesti olleet hyvin kiireisiä vuosia, mikä voi selittää sen, että saamelaismääritelmä jäi lausunnoissa vähemmälle huomiolle kyseisinä vuosi- na. Saamelaiskäräjät halusi mahdollisesti myös seurata, kuinka vuoden 1999 saamelais- käräjävaaleissa näkyisi uuden saamelaismääritelmän vaikutus ja toimia vasta tämän jälkeen. Toisaalta on hyvä pitää mielessä, että hallituksella ja saamelaiskäräjillä oli tuol- loinkin meneillään selvityksiä saamelaisten oikeuksiin liittyen, joten vaikka saamelais- määritelmä ei lausunnoissa aktiivisesti esiinnykään, jatkui asian käsittely ja selvittely muissa yhteyksissä.²⁹³

²⁹¹ Lehtola 2015a, 225-226.

²⁹² <https://www.samediggi.fi/parlamentaarinen-neuvosto/>.

²⁹³ Oikeusministeriö oli antanut hallintoneuvos Pekka Vihervuorelle 25.5.1999 tehtäväksi selvittää maa- oikeuskysymystä saamelaisten kotiseutualueella. Selvitys tähtäsi ILO-sopimuksen ratifiointiin esteiden poistamiseen. Lisäksi oikeusministeriö oli pyytänyt tohtori Juhani Wirilanderilta 30.4.2001 mennessä oi- keudellista arviota maanomistusoikeuksista saamelaisten kotiseutualueella. Tämän ohella saamelaiskärä-

Vuonna 2001 saamelaismääritelmä nousee esiin näkyvämmiin ainoastaan yhdessä asiakirjassa. 31.5.2001 lakimiessihteerin katsauksessa kritisoitiin jälleen liian avointa saamelaismääritelmää. Silloisen määritelmän katsottiin olevan ristiriidassa saamelaiden perusoikeuksien toteutumisen kanssa, ja saamelaiskäräjät olivat useissa eri yhteyksissä esittänyt saamelaismääritelmän muuttamista saamen kieleen perustuvaksi. Asiakirjassa myös mainitaan, kuinka silloinen tasavallan presidentti Tarja Halonen oli ottanut asiaan kantaa juhlapuheessaan saamelaiskäräjien avajaisissa vuonna 2000 todettaessaan, että saamelaisia koskeva lainsäädäntö oli ollut jo pitkään saamelaisia pääväestöön sulauttavaa.²⁹⁴ Asiakirjan lopussa mainitaan, että saamelaiden oikeuksia pyrittiin noihin aikoihin edistämään oikeusministeriön vuonna 2001 asettaman toimikunnan avulla.²⁹⁵

Vuonna 2002 saamelaiskäräjät otti lausunnoissa jälleen näkyvämmiin kantaa saamelaiskäräjälakiin ja saamelaismääritelmään. Saamelaismääritelmän lisäksi huomiota sai erityisesti vaalien järjestäminen ja niihin liittyvät kehitysehdotukset.²⁹⁶ Ympäristöministeriölle ja ulkoasianministeriölle lähetetyssä lausunnossa saamelaiskäräjät kritisoivat jälleen saamelaismääritelmän avoimuutta. Käräjien näkemyksen mukaan saamelaisen määritelmä oli niin avoin, että sen mukaiseen alkuperäiskansaan voisi kuulua yhtä hyvin silloiset 7 500 saamelaista kuin 100 000 ”saamelaista”.²⁹⁷ Käräjät jatkoivat, ettei ollut Suomen valtiosäännön mukaista ylläpitää laissa määritelmää niin avoimena, että ”alkuperäiskansaan” voi kuulua ”puolet Lapin läänin väestöstä”.²⁹⁸ Käräjät lisäsivät, että myös Euroopan neuvoston ministerikomitea on kiinnittänyt asiaan huomiota.²⁹⁹

Käräjät myös kritisoivat maa- ja metsätalousministeriötä (MMM), joka ei käräjien näkemyksen ja ministeriön omien kannanottojen perusteella vaikuttanut pitävän

jät valmisteli omaa maanomistusselvitystä, jonka tuli olla valmis 30.7.2011 mennessä. Saamelaiskäräjien kertomus vuodelta 2000 15.3.2001, 2-3.

²⁹⁴ Lakimiessihteerin katsaus saamelaisia koskevaan lainsäädäntöön ja sopimukseen 31.5.2001, 6.

²⁹⁵ Toimikuntaa kutsuttiin sen vetäjän Hannele Pokan mukaan nk. Pokan toimikunnaksi. Lakimiessihteerin katsaus saamelaisia koskevaan lainsäädäntöön ja sopimukseen 31.5.2001, 6.

²⁹⁶ Saamelaiskäräjät kirjoitti, että vuonna 1999 toimitettujen saamelaiskäräjien vaaleista saatujen kokemusten perusteella saamelaiskäräjät piti esitettyjä muutoksia välttämättöminä. Käräjien mielestä esimerkiksi monivaiheista oikaisuvaatimus- ja muutoksenhakumenettelyä tuli yksinkertaistaa ja nopeuttaa. Saamelaiskäräjät huomautti, että vuonna 1999 saamelaiskäräjien vaalilautakunnalle oli tullut yli tuhat hakemusta vaaliluetteloon ottamiseksi. Jotta tarpeettomalta kiireeltä hakemusten käsittelyssä vältyttäisiin, muutoksenhakumenettelyä oli esitetty yksinkertaistettavaksi. Lausunto 14.11.2002, 1.

²⁹⁷ Lausunto 25.11.2002, 2.

²⁹⁸ Lausunto 25.11.2002, 2.

²⁹⁹ Ministerikomitea oli kiinnittänyt huomiota kyseiseen lainsäädännölliseen epäkohtaan ja todennut vähemmistöpuitesopimuksesta antamassaan päätöslauselmassa saamelaisen määritelmän aiheuttaneen riitoja (pätöslauselma ResCMN(2001)3 31.10.2001). Lausunto 25.11.2001, 2.

saamelaisia alkuperäiskansana eikä ylipäätään kansana ja jonka näkemyksen mukaan jako saamelaisiin ja suomalaisiin saamelaisten kotiseutualueella oli keinotekoinen.³⁰⁰ Käräjät on jatkanut MMM:n kritisointia myöhemminkin, ja käräjät on kertonut pitävänsä MMM:n toimintaa kaiken kaikkiaan saamelaisia syrjivänä ja saamelaisten asemaa ja toimintaa heikentävänä.³⁰¹ Myös esimerkiksi Junka-Aikio näkee MMM:n saamelaisiin kohdistuvassa politiikassa epäkohtia.³⁰²

Käräjät on lausunnoissaan myös laajemmin kritisoinut valtion tahoja ja toimijoita. Käräjät on kritisoinut mm. Suomen hallituksen ja sen edustajien tietämättömyyttä asioissa, asioiden heikkoa tiedottamista, kuulemiskäytänteitä sekä esimerkiksi joidenkin toimijoiden asenteellisuutta heidän työssään.³⁰³ Käräjät on kritisoinut hallitusta myös holhoamisesta ja siitä, ettei suomalainen yhteiskunta noudata oman oikeusjärjestyksensä perusteita saamelaisten osalta.³⁰⁴ Käräjien näkemyksen mukaan Suomen hallitus edistää toimillaan pikemminkin saamelaisten sulauttamista pääväestöön, kuin suojelee sitä lakien ja velvoitteiden mukaisesti.³⁰⁵ Myös Lehtola on kiinnittänyt tutkimuksissaan huomiota siihen, että päättäjien ja virkamiesten tieto on edelleen valitettavan puutteellista.³⁰⁶ Lehtola pitää mielenkiintoisena myös mm. valiokuntien tapaa valita kuultavat tahot, joissa mukana on ollut mm. hyvin saamelaiskäräjävastaisia tahoja.³⁰⁷ Myös Suomen poliittista laitosta ja järjestelmää on arvosteltu siitä, ettei se ota kunnolla huomioon vähemmistöjä ja että tästä koituu haittaa esimerkiksi juuri saamelaisille.³⁰⁸

3.3.2003 kirjatussa lausunnossa, jossa käsiteltiin saamelaiskäräjien kertomusta vuodelta 2002, käsiteltiin jälleen myös saamelaismääritelmää, ja saamelaiskäräjät jatkoi voimassa olevan saamelaismääritelmän kritisoinnista. Saamelaiskäräjät piti saamelaismääritelmää niin avoimena, että ”sen perustalta ei ole määriteltävissä ketä kuulu-

³⁰⁰ Lausunto 25.11.2002, 2.

³⁰¹ Ks. esim. lausunto 7.6.2006, 3, lausunto 15.12.1998, 2, lausunto 11.4.2001, 1. Ks. myös Heikkinen 2006, 189-190 ja Valkonen 2017, 178.

³⁰² Junka-Aikio 2016, 217. Ks. myös Scheinin & Dahlgren 2001, 150-151.

³⁰³ Ks. esim. lausunto 18.12.2001, 1, lausunto 7.6.2006, 7, lausunto 11.12.2014, 3, lausunto 26.1.2015, 2, 12, lausunto 2.10.1997, 7, lausunto 24.6.2014, 2, lausunto 14.12.1998, 11-12, lausunto 4.4.2003, 8 ja lausunto 26.1.2015, 2. Ks. myös Henriksen 2008, 31-32.

³⁰⁴ Lausunto 2.3.1998, 1. Ks. myös lausunto 2.3.1998, 1.

³⁰⁵ Lausunto 2.3.1998, 1. Ks. myös lausunto 14.12.1998, 4.

³⁰⁶ Lehtola 2015a, 18.

³⁰⁷ Lehtola 2015a, 210-211.

³⁰⁸ Koutouki & Farget 2012, 427-428, 450-451. Lisäksi esimerkiksi naisten asema erityisesti poronhoidossa on muuttunut Suomen yhteiskunnan rakenteiden ja säädösten myötä. Naiset ovat perinteisesti olleet tasa-arvoisia miesten kanssa saamelaisyhteisössä, mutta esimerkiksi nykyporonhoito ei ota tätä huomioon ja poronhoitokäytänteet ovatkin muuttuneet naisten kannalta epäedulliseen suuntaan. Kuokkanen 2009, 500-501. Ks. myös Heikkinen 2006, 188-189 ja Kuokkanen 2011, 42-43.

vat perustuslain mukaiseen saamelaisten alkuperäiskansaan”. Saamelaiskäräjät vetosi Euroopan neuvoston ministerikomitean päätelmiin ja kehotuksiin lausunnossaan.³⁰⁹ Lausunnossa saamelaiskäräjät esitti, että saamelaiskäräjälain saamelaismääritelmä muutettaisiin saamen kieleen perustuvaksi ja vastaamaan silloista saamelaisten ryhmää.³¹⁰

4.4.2003 ulkoasianministeriölle lähetetyssä lausunnossa saamelaiskäräjät kirjoitti, kuinka vuonna 1995 saamelaismääritelmästä tuli saamelaisvaltuuskunnan kannan vastaisesti niin avoin, että sen perustalta ei ole määriteltävissä ryhmää, jolle saamelaisten alkuperäiskansan oikeudet kuuluvat.³¹¹ Käräjät jatkoi, että säännöksen tulkinnasta riippuen ”saamelaisten ryhmään” voi kuulua siihen tuolloin kuuluvasta 7 500 saamelaisesta aina 100 000 henkeen saakka. Saamelaiskäräjät huomautti, että oikeusministeriöllä oli ollut tarkoitus täsmentää määritelmää vuonna 1998, mutta ”valtaväestön vaatimuksesta uudistusta ei ole annettu eduskunnan käsiteltäväksi”.³¹²

30.9.2003 ulkoasianministeriölle annetussa lausunnossa saamelaismääritelmä esiintyy jälleen. Saamelaiskäräjät kirjoitti lausunnossa, että ”Suomi ei kohtelee – perustuslaistaan huolimatta – saamelaisia alkuperäiskansana, vaan kielellisenä vähemmistönä”.³¹³ Myöhemmin lausunnossa käräjät jatkoi, että Suomen hallitus ei ole vuodesta 1998 lähtien ”tehnyt mitään” saamelaismääritelmän muuttamiseksi saamelaiskäräjien tietojen mukaan.³¹⁴ Käräjät kommentoi myös KHO:n toimintaa. Käräjien näkemyksen mukaan KHO oli ratkaisuisaan selventänyt saamelaismääritelmän tulkintaa myös kansainvälisten ihmisoikeussopimusten perustalta.³¹⁵ Käräjien voidaan siis katsoa pitäneen KHO:n toimintaa tältä osin positiivisena, sillä käräjät katsoi KHO:n selventäneen saamelaismääritelmän tulkintaa tekemillään ratkaisuilla. Kaiken kaikkiaan saamelaiskäräjät kuitenkin katsoi, että avoin saamelaismääritelmä ja saamelaisten maa- ja elinkeino-oikeuksien järjestämättömyys edistivät saamelaisten ”vastentahtoista sulauttamista pää-

³⁰⁹ Lausunnossaan saamelaiskäräjät kirjoitti, että ministerikomitea oli todennut saamelaismääritelmään liittyvien ”vaikeuksien lisännen ilmapiirin jännittymistä Pohjois-Suomessa ja suositteli, että Suomen hallitus edelleen paneutuu kysymykseen tavoitteenaan oikeudenmukainen ratkaisu, joka auttaa saamelaisia ylläpitämään ja kehittämään kulttuuriaan sekä säilyttämään identiteettinsä peruselementtejä pitäen mielessä, että saamelaiset ovat alkuperäiskansa”. Käräjät jatkoi, että kommenttien mukaan kyseisessä prosessissa hallituksen tulisi ottaa huomioon etenkin saamelaiskäräjien näkemykset. Lausunto 3.3.2003, 2.

³¹⁰ Lausunto 3.3.2003, 2.

³¹¹ Lausunto 4.4.2003, 3.

³¹² Lausunto 4.4.2003, 3.

³¹³ Lausunto 30.9.2003, 4.

³¹⁴ Lausunto 4.4.2003, 4.

³¹⁵ Lausunto 4.4.2003, 4-5.

väestöön”.³¹⁶ Saamelaiskäräjät katsoi, että koska silloisen hallituksen ohjelmaan ei sisällynyt saamelaismääritelmän muuttamista koskevaa asiaa, saattoi siitä päätellä, ettei hallituksella ollut tarkoitustakaan muuttaa määritelmää.³¹⁷

Myös tutkija Sari Pietikäinen on ottanut kantaa asiaan. Pietikäisen näkemyksen mukaan Suomen valtion suhtautuminen on ollut ristiriitaista suhteessa saamelaisiin. Vaikka Suomen valtio on toisaalta ollut valmis turvaamaan saamelaisten kulttuurisia oikeuksia, ei se toisaalta ole ollut valmis ratkaisemaan maa- ja vesioikeuksia.³¹⁸ Tämän voidaan nähdä laajemminkin vaikeuttaneen asioiden eteenpäin viemistä ja ratkaisua. Maa- ja vesioikeudet ovatkin olleet yhtenä kipupisteenä saamelaisten oikeuksia ratkottaessa. Käräjien näkemyksen mukaan ratkaisemattomat maa- ja vesioikeudet ovat hankaloittaneet asioiden ratkaisemista. Tämä johtuu käräjien näkemyksen mukaan erityisesti siitä, että lakien ja oikeuksien toteutumista ja toimimista ei seurata riittävän tarkasti.³¹⁹ Käräjät myös huomauttaa, että saamelaisten oikeudet maahan, veteen, omiin perinteisiin elinkeinoihin ja omaan kieleen ovat pitkään olleet turvaamatta lainsäädännössä. Toisaalta valtiolta on ”jokseenkin suorasukaisesti myöntänyt, että saamelaisilla on olemassa olevia oikeuksia, jotka eivät toteudu”.³²⁰ Lehtola kirjoittaa, että maa-oikeuskiistaan ja sitä kautta myös saamelaiskiistaan, liittyy erimielisyys siitä, omistivatko lapinkylät maat ja vedet eli onko saamelaisilla ikimuistoisia oikeuksia historiallisiin alueisiinsa.³²¹

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan mainittu ristiriita on johtanut siihen, että eräät pääväestön edustajat haluavat päästä osallisiksi saamelaisten taloudellisista oikeuksista ja siinä tarkoituksessa pyrkivät ”syrjäyttämään saamelaiset oikeuksistaan ja asemastaan” saamelaisten kulttuuri-itsehallinnossa.³²² Käräjät jatkoi, että toisin sanoen eräät henkilöt siis pyrkivät luomaan saamelaisten tilalle toisen kansan, jolle saamen kansan oikeudet ja asema voitaisiin helpommin turvata, koska valtiolta on ollut haluton turvaamaan taloudellisia oikeuksia saamen kansalle.³²³ Junka-Aikio kirjoittaa, että osalle saamelaisista lappalaisten ja muiden vastaavien tahojen toimet ovat

³¹⁶ Lausunto 4.4.2003, 5.

³¹⁷ Lausunto 4.4.2003, 5.

³¹⁸ Pietikäinen 2001, 639. Ks. myös Fitzmaurice 2009, 114.

³¹⁹ Lausunto 9.9.1997, 2. Ks. myös Pietikäinen 2001, 637.

³²⁰ Lausunto 9.9.1997, 1-2.

³²¹ Lehtola jatkaa, että saamelaiskäräjät on tässä yhteydessä korostanut, että todistustaakka on valtiolla, joka ei ole pystynyt osoittamaan omaa omistusoikeuttaan. Lehtola 2015a, 26-27. Ks. myös Eide 2001, 137, 146 ja Fitzmaurice 2009, 114.

³²² Lausunto 9.9.1997, 2.

³²³ Lausunto 9.9.1997, 2.

olleet suoranainen loukkaus ja toiminta näyttäyty poliittisesti motivoituneena opportu-
nismina ja suoranaisena huijauksena.³²⁴ Näiden tahojen retoriikassa voidaan Junka-
Aikion mukaan nähdä myös uskolonialistisia piirteitä.³²⁵ Myös Pietikäinen kirjoittaa,
että uuslappalaisten tahojen tekojen taustalla on todennäköisesti juuri mahdollisten
maaoikeuksien tavoittelu.³²⁶

Lehtola kirjoittaa, että vaikka nykypäivän saamelaisuus ei ole enää sitou-
tunut perinteisiin elinkeinoihin tai elämänmuotoon yhtä vahvasti kuin ennen, on saame-
laisalueen maankäyttö tärkeä tekijä koko saamelaiskulttuurin perustana. Lehtola myös
huomauttaa, että esimerkiksi ILO-sopimuksen mukaan alkuperäiskansojen omaleimai-
nen elämäntapa, kulttuuri ja identiteetti ovat alkuperäiskansan perinteisten maa-alueiden
ja luonnonvarojen muovaamia ja alkuperäiskansat ovatkin läheisesti sidoksissa niihin.
Juuri tästä syystä maankäyttöön ja ympäristöön liittyvät oikeudet ovat alkuperäiskan-
soille ja esimerkiksi saamelaisille niin keskeisiä.³²⁷ Lehtolan mukaan kiistat saamelai-
suuden määrittelemisestä ja ILO-sopimuksesta liittyvät juuri maankäyttöön ja saame-
laisten itsemääräämisoikeuteen ja sen laajuuteen.³²⁸ Valtion ja saamelaiskäräjien lukui-
sista selvityksistä huolimatta maaoikeuskysymystä ei vielä ole saatu ratkaistua.³²⁹ Leh-
tola on kritisoinut myös saamelaiskäräjiä saamelaismääritelmän sitomisesta ILO-
sopimuksen ratifiointiin. Tämä hankaloitti Lehtolan näkemyksen mukaan tilanteen rat-
kaisemista entisestään.³³⁰ Lehtola kuitenkin lisäksi katsoo, että vaikka saamelaisuuden
identiteetin määrittely voikin olla hankalaa lakien näkökulmasta, saamelaisuus itsessään
ei ole satunnaista tai umpimähkäistä. Saamelaisuuden ytimessä on kuuluminen yhtei-
söön, perinteisiin ja kulttuuriin, joka yltää vuosisatojen päähän.³³¹ Maa- ja vesioikeudet
liittyvät siis monin tavoin myös saamelaismääritelmästä ja ILO-sopimuksesta käytyyn
keskusteluun.

Vuonna 2004 kannanotot saamelaismääritelmästä jatkuivat. Saamelaiskä-
räjien vuoden 2003 kertomuksessa, joka julkaistiin alkuvuodesta 2004, saamelaismääri-

³²⁴ Junka-Aikio 2016, 220-221.

³²⁵ Junka-Aikio 2016, 221.

³²⁶ Pietikäinen 2001, 641.

³²⁷ Lehtola 2015a, 28.

³²⁸ Lehtola 2015a, 29.

³²⁹ Selvityksiä ovat tehneet mm. Kaisa Korpijaakko-Labba, Pekka Vihervuori, Juhani Wirilander, Heikki J. Hyvärinen sekä Veikko O. Hyvönen. Lehtola 2015a, 41-43. Ks. myös Eide 2001, 146.

³³⁰ Saamelaisvaltuuskunta harkitsi aikoinaan niin ikään saamelaislakien ja maaoikeuksien ratkaisemista yhtä aikaa, mutta luopui tästä, koska maaoikeuskysymykset osoittautuivat niin monimutkaisiksi. Lehtola 2015a, 58-59, 253-254. Ks. myös Junka-Aikio 2016, 216.

³³¹ Pietikäinen 2001, 641-642.

telmä nostettiin jälleen näkyvästi esille. Lausunnossa todettiin, että määritelmä oli liian avoin, jotta sen perusteella olisi voitu määritellä, ketkä kuuluivat perustuslain mukaiseen saamelaisten alkuperäiskansaan.³³² Saamelaiskäräjät nosti esille myös KHO:n, joka oli ”sittemmin ratkaisussaan vuonna 1999 määrittänyt perusteet, joiden mukaan saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetut saamelaiset on merkitty vaaliluetteloon”.³³³ Saamelaiskäräjät toisti esityksensä, jonka mukaan ”saamelaiskäräjälain saamelaismääritelmä muutetaan saamen kieleen perustuvaksi ja vastaamaan nykyistä saamelaisten ryhmää”.³³⁴ Nämä asiat toistuivat myös saamelaiskäräjien vuoden 2004 kertomuksessa.³³⁵

Vuosina 2005–2011 saamelaismääritelmää käsiteltiin tai sivuttiin vain harvakseltaan. Vuonna 2005 julkaistiin luonnos pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi, mitä käsiteltiin useissa lausunnoissa. Samoin esillä oli ILO-sopimuksen mahdollinen ratifioiminen. Molemmat olivat ja ovat yhä edelleen hyvin isoja aiheita saamelaisten ja saamelaiskäräjien kannalta, joten on mahdollista, että saamelaismääritelmä oli tässä yhteydessä jäänyt ainakin lausunnoissa vähemmälle huomiolle saamelaiskäräjien keskityessä lausunnoissaan muihin ajankohtaisiin asioihin.

Vuoden 2006 lausunnossa, jossa käsiteltiin luonnosta pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi, saamelaisuus ja saamelaismääritelmä nousivat keskeisesti esille.³³⁶ Lausunnossa saamelaiskäräjät toisti esityksensä siitä, että saamelaismääritelmä tulisi muuttaa saamen kieleen perustuvaksi ja vastaamaan silloista saamelaisten ryhmää.³³⁷ Sopimusluonnoksen määritelmä vastasi saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan heidän omaa esitystään. Saamelaiskäräjät kuitenkin huomioi, että sopimusluonnoksessa oli käytetty sanaa ”kotikieli” määritelmän yhteydessä. Saamelaiskäräjien mukaan kotikieli-käsite kuvasti toisaalta Norjan ja Ruotsin ja toisaalta Suomen oikeusjärjestyksen välisiä sanallisia eroja eikä sillä artiklan yksityiskohtaiset perustelut huomioon ottaen ollut tarkoitus muuttaa tuolloin voimassa olevaan saamelaismääritelmään liittyvää ”ensimmäiseksi opitun kielen” -käsitettä.³³⁸

Kuten aiemmin tuli todettua, saamelaiskäräjien kanta kotikieleen oli ollut kielteinen. Käräjät kannatti saamelaismääritelmien yhtenäistämistä, mutta vastusti toi-

³³² Lausunto 4.4.2003, 2.

³³³ Lausunto 4.4.2003, 2.

³³⁴ Lausunto 4.4.2003, 2.

³³⁵ Lausunto 29.3.2005, 1-2.

³³⁶ Lausunto 25.6.2006, 1-3.

³³⁷ Lausunto 25.6.2006, 3.

³³⁸ Lausunto 25.6.2006, 3.

mia, joka olisivat voineet entisestään lisätä saamelaismääritelmän tulkinnanvaraisuutta ja epämääräisyyttä. Pohjoismaisen saamelaissopimuksen saamelaismääritelmän käräjät oli kuitenkin valmis tässä yhteydessä hyväksymään. Käräjät korosti, että sopimuksessa on kyse lähinnä oikeusjärjestysten välisistä sanallisista eroista. Käräjät myös korosti, että sopimuksen hyväksyminen ei tarkoittaisi kieliperusteen muuttamista Suomessa, vaan Suomen saamelaismääritelmässä pysyisi edelleen käsite ensimmäiseksi opitusta kielestä. Käräjät oli siis valmis hyväksymään saamelaissopimuksen ja sopimuksen yhteisen saamelaismääritelmän, mutta pitäytyi silti Suomen tapauksissa vanhassa saamelaismääritelmässä, joka korosti ensimmäiseksi opittua kieltä kotikielen sijaan. Käräjien voidaan nähdä samanaikaisesti pyrkivän edistämään yhteispohjoismaista saamelaisyhteistyötä ja saamelaismääritelmää, mutta samalla se pyrkii toimimaan niin, ettei Suomessa käytössä ollut saamelaismääritelmä tai sen tulkinta, monimutkaistuisi enää yhtään enempää. Saamelaiskäräjillä voidaankin nähdä olevan keskenään osittain ristiriidassa olevia intressejä tässä asiassa.

5.1.2010 lausunnossa käräjät käsitteli pohjoismaista saamelaissopimusluonnosta sekä Suomen työryhmän näkemyksiä siihen liittyen.³³⁹ Lausunnossa nostettiin myös esille sopimusluonnoksen 4. artikla, joka käsitteli henkilöitä, joita sopimus koski:

Sopimus koskee Suomessa, Norjassa tai Ruotsissa asuvia henkilöitä, jotka pitävät itseään saamelaisina, ja:

1. joilla on saamen kieli kotikielenä tai joilla on vähintään yksi vanhempi tai isovanhempi, jonka kotikieli on tai on ollut saamen kieli, tai
2. joilla on oikeus harjoittaa saamelaista poronhoitoa Norjassa tai Ruotsissa, tai
3. jotka täyttävät äänioikeuden edellytykset saamelaiskäräjien vaaleissa Suomessa, Norjassa tai Ruotsissa, tai
4. joka on 1,2 tai 3 kohdassa tarkoitetun henkilön lapsi.³⁴⁰

Kyseisessä saamelaismääritelmässä voi nähdä vaikutteita kaikkien maiden saamelaismääritelmistä ja se voidaankin nähdä ikään kuin koontina tai kattomääritelmänä maiden omille saamelaismääritelmille. Tässäkin määritelmässä keskeistä on kieli, joka yhdistää kaikkia saamelaismääritelmiä. Määritelmän haasteena on kuitenkin pidetty sen monimutkaisuutta. Esimerkiksi tutkija Matti Niemivuo on todennut, että määritelmän suurin

³³⁹ Luonnos pohjoismaiseksi saamelaissopimukseksi valmistui, julkaistiin ja luovutettiin Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaisasioiden ministereille 27.10.2005. Tämän jälkeen sopimusluonnosta käsiteltiin kunkin maan omissa työryhmissä. Lausunto 5.1.2010, 1.

³⁴⁰ Artikla on myös ymmärretty yhteispohjoismaiseksi saamelaisen määritelmäksi. Lausunto 5.1.2010, 6.

ongelma on sen monimutkaisuus, vaikka samalla hän toteaa, että toimivan määritelmän laatiminen on hyvin haastavaa. Niemivuon mukaan lopullisessa sopimuksessa tulisi kuitenkin olla yhteispohjoismainen saamelaismääritelmä, jonka ei välttämättä tarvitsisi olla kovin tiukka.³⁴¹ Toisaalta esimerkiksi tutkija Reetta Toivanen on pitänyt koko saamelais sopimusta ja erityisesti eteenpäin vientiä eri maissa haastavana prosessina. Toivanen kirjoittaa, että vaikka sopimusluonnos valmistui vuonna 2005, jäi se sen jälkeen vuosiksi eri maiden käsittelyprosessiin eikä sitä ole vielä saatu pantua käytäntöön.³⁴²

Saamelaiskäräjät käsitteli siis työssään saamelaismääritelmää kahdella eri rintamalla, yhteispohjoismaisesti että kotimaassa. Yhteispohjoismaisessa toiminnassa käräjät oli valmis hyväksymään Suomen tapauksesta poikkeavan määritelmän, mutta Suomessa se pyrki ajamaan tiukasti omaa näkemystään saamelaismääritelmästä. Tilanne saamelaismääritelmän suhteen muuttui kuitenkin jälleen yllättäen, kun KHO alkoi vuodesta 2011 eteenpäin soveltaa ratkaisuisaan saamelaismääritelmän kohtia eri tavalla kuin mitä se tähän asti oli tehnyt. Tämä kiristi saamelaiskäräjien linjaa entisestään ja lisäsi painetta saamelaismääritelmän muuttamiseksi, sillä saamelaiskäräjät koki KHO:n linjamuutoksen suurena uhkana.

Vuosina 2000-2010 saamelaiskäräjät jatkoi saamelaismääritelmän kritisoimista sen laajuuden ja epätarkkuuden vuoksi. Käräjät saattoi nostaa esittämiensä huolien ja uhkien taustaksi ja tueksi nyt myös käytännön esimerkkejä vuoden 1999 vaalien pohjalta, sekä myöhemmin vuosien 2003 ja 2007 vaalien pohjalta. Käräjät oli laatinut myös laskelmia saamelaisten määrän mahdollisesta kasvusta, jotka osoittivat käräjien huolen aiheelliseksi. Käräjien retoriikka jossain määrin kuitenkin myös muuttui kyseisenä ajanjaksona. Saamelaismääritelmä vakiintui aiemman saamelaisen käsitteen tilalle lausunnoissa. Lisäksi maa- ja metsätalouden tavoittelun sijaan käräjät alkoi enemmän viitata taloudellisen edun tavoitteluun viitatessaan ei-saamelaisten hakeutumiseen käräjien vaaliluetteluun. Käräjät myös selkeämmin ja laajemmin kritisoi Suomen valtiota ja sen edustuslaitoksia, kuntia ja yksittäisiä toimijoita siitä, ettei saamelaismääritelmää oltu onnistuttu muuttamaan. Käräjät alkoi myös selkeämmin ja useammin vedota erilaisiin kansainvälisiin toimijoihin ja sopimuksiin argumentoidessaan saamelaismääritelmän muuttamisen puolesta. Vaikka käräjät aiemmin oli vaatinut, että lopullinen päätösvalta

³⁴¹ Kokko 2010, 86.

³⁴² Virtanen et al. 2013, 47-48.

siitä, kuka on saamelainen, tulisi palauttaa saamelaiskäräjille, hyväksyi se kuitenkin tarvittaessa KHO:n päätösten tekijänä. KHO oli nimittäin selkeyttänyt saamelaismääritelmän tulkintaa päätöksillään ja pysynyt melko samalla kannalla päätöksissä saamelaiskäräjien kanssa.

Kaiken kaikkiaan käräjien vaatimukset ja perustelut pysyivät sisällöllisesti ja tyyllisesti kuitenkin hyvin samankaltaisina, kuin vuosina 1996-1999. Tämä ajanjakso voidaan nähdä eräänlaisena suvantovaiheena. Saamelaismääritelmä nousee esille verrattain harvoin ottaen huomioon kuinka pitkältä ajanjaksosta on kyse ja että tähän ajanjaksoon mahtui kuitenkin useammat saamelaiskäräjävaalit. Vaikka käräjät piti silloista saamelaismääritelmää virheellisenä ja samalla potentiaalisena uhkana, eivät sen pahimmat huolenaiheet olleet kuitenkaan vielä toteutuneet. Käräjien huolet saamelaismääritelmän puutteista realisoituivat kuitenkin vuonna 2011, kun KHO muutti yllättäen toimintaansa. Keskitynkin seuraavaksi tähän ja vuosiin 2011-2018.

5. KHO:n linjamuutos vuonna 2011

Vuoteen 2010 asti KHO:n päätöksien voidaan nähdä olevan melko hyvin linjassa saamelaiskäräjien kanssa. Kuitenkin vuonna 2011 KHO muutti merkittäväällä tavalla aiempaa linjaansa ja se alkoi hyväksyä henkilöitä saamelaisiksi paitsi huomattavasti aiempaa suurempia määriä ja vastoin saamelaiskäräjien tahtoa, myös vastoin sen omaa aiempaa linjaansa. Tämä on herättänyt runsaasti kritiikkiä saamelaiskäräjien taholta, mikä näkyy selkeästi myös KHO:n linjamuutoksen jälkeisissä lausunnoissa. Seuraavaksi tarkastelenkin kyseisen ajanjakson lausuntoja ja KHO:n linjamuutosta tarkemmin, sekä sitä, mistä KHO:n linjamuutos mahdollisesti johtui.

Vuonna 2011 keskustelu saamelaismääritelmästä sai aivan uuden käänteen KHO:n toiminnan seurauksena. KHO otti tällöin käyttöön päätöksiä tehdessään nk. kokonaisuarkinnan. Vastoin tuomioistuimen aiempaa käytäntöä, KHO alkoi perustaa päätöksensä kokonaisarvioon, jossa saamelaiskäräjälain 3 §:n kohtia käytetään ennemminkin punnitsemaan henkilön saamelaisuutta kuin suoraan määrittelemään sitä. Punninnassa painottui nyt henkilön itseidentifikaatio sekä sitä tukeva argumentaatio.³⁴³ Käytännössä KHO:n linjamuutos tarkoitti sitä, että nyt KHO alkoi määritellä, kuka Suomessa oli saamelainen sen sijaan, että se olisi tarkastellut saamelaiskäräjien tekemiä päätök-

³⁴³ Heinämäki 2017a, 107.

siä ja niiden oikeudellisuutta.³⁴⁴ Tämä oli huomattava muutos aiempiin lain tulkinnan käytänteisiin verrattuna. Tämä näkyi selvästi myös saamelaiskäräjien sitä seuranneissa lausunnoissa.

Vuonna 2012 ensimmäinen maininta saamelaismääritelmästä on 2.4.2012 lausunnossa, jossa käsiteltiin ILO-sopimuksen ratifiointiedellytyksiä. Lausunnossa saamelaiskäräjät toi esille näkemyksensä siitä, että vaikka Suomi on ratifioinut useita alkuperäiskansojen oikeuksia tukevia kansainvälisiä sopimuksia, saamelaisten kulttuurin, perinteisten elinkeinojen ja saamen kielen asema ei ollut riittävän turvattu.³⁴⁵ Saamelaiskäräjät nosti lisäksi lausunnossa esille saamelaismääritelmän ja siihen liittyvät epäkohdat. Saamelaiskäräjät huomautti, että Suomessa saamelaismääritelmän tulkinnasta vastaa KHO, mikä on ”ristiriidassa saamelaisten itsemääräämisoikeuden ja ILO 169-sopimuksen 1 artiklan velvoitteiden kanssa”.³⁴⁶ Käräjien mielestä saamelaiskäräjälakia tulisi tässä yhteydessä uudistaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta tukevaan suuntaan. Lisäksi saamelaismääritelmä tulisi tarkistaa ILO-sopimuksen ratifioinnin yhteydessä sopimuksen edellytysten mukaisesti siten, että ”saamelaiseksi määritetään vain sellaiset henkilöt, joilla on läheinen yhteys saamen kieleen ja kulttuuriin sekä saamelainen identiteetti”.³⁴⁷ Käräjät jatkoi, että ”historiallisia verotustietoja” ei voida pitää perusteena saamelaisuuden määrittämisessä vaan saamelaismääritelmän tulisi ”pohjautua elävään saamelaiskulttuuriin”.³⁴⁸ Saamelaiskäräjät huomautti, ILO-sopimuksessa kieltä ei ole erikseen mainittu sopimuksen alkuperäiskansamääritelmässä. Saamelaiskäräjien mielestä oli kuitenkin selvää, että oma kieli on kansan edellytys ja oma kieli on myös alkuperäiskansan omien sosiaalisten, taloudellisten, kulttuuristen ja poliittisten instituutioiden edellytys.³⁴⁹

KHO:n linjamuutos ja se, että sen myötä KHO alkoi määritellä, kuka on saamelainen, on ollut tutkijoidenkin silmissä ongelmallinen. Heinämäki näkee KHO:n linjamuutoksessa ja sen jälkeen tehdyissä ratkaisupäätösten perusteluissa lukuisia ongelmallisia piirteitä. KHO on ensinnäkin hyväksynyt huomattavasti varhaisempia asia-

³⁴⁴ Heinämäki 2017a, 107, 114.

³⁴⁵ Saamelaiskäräjät nosti esille kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan KP-sopimuksen, taloudellisia, sivistyksellisiä ja sosiaalisia oikeuksia koskevan TSS-yleissopimuksen, biodiversiteettisopimuksen, Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen sekä Euroopan neuvoston alueellisia ja vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan. Lausunto 2.4.2012, 2.

³⁴⁶ Lausunto 2.4.2012, 7.

³⁴⁷ Lausunto 2.4.2012, 7.

³⁴⁸ Lausunto 2.4.2012, 7.

³⁴⁹ Lausunto 2.4.2012, 7.

kirjoja, kuin vuoden 1875 asiakirjat.³⁵⁰ Tämä siis siitä huolimatta, että KHO on aikaisemmin painottanut, että muut perusteet eivät voi ylittää pääperusteena toimivaa kieli-perustetta ajallisesti.³⁵¹ Heinämäki kyseenalaistaakin tässä yhteydessä KHO:n perustelut. Heinämäki kysyy, että jos lähtökohtaisesti voidaan ottaa huomioon vanhemmatkin viranomaisluettelot kuin neljänteen sukupolveen menevät, mutta automaattisesti saamelaiseksi ei tule katsoa kaikkia tällaisten esivanhempien jälkeläisiä, jotka pitävät itseään saamelaisina, vaan ne, joiden itseidentifikaatiolle on riittävä, objektiivinen peruste, voidaan kysyä mikä tällöin on tämä objektiivinen peruste. Objektiivinen perustehan on nimenomaan saamelaiskärjälain 3 §:n 1 momentin 1, 2 tai 3 kohta, Heinämäki kirjoittaa.³⁵² Vielä ongelmallisemmaksi tämän perustelun tekee Heinämäen mukaan se, ettei KHO kuitenkaan mitenkään tutki tai pohdi henkilön itseidentifikaation aitoutta, vaan ottaa sen täysin annettuna. Toisaalta Heinämäki ei edes oleta, että KHO pystyisi tähän, sillä KHO:lla ei ole tarvittavaa saamelaiskulttuurin tuntemusta eikä tämänkään takia sillä ole kykyä arvioida henkilön saamelaisuutta itseidentifikaation näkökulmasta.³⁵³

Heinämäki ei siis lähtökohtaisestikaan pidä KHO:ta kykeneväisenä määrittelemään saamelaisuutta. Heinämäki lisäksi huomauttaa, että KHO on itsekin todennut, että mikäli alkuperäiskansan omalle käsitykselle alkuperäiskansan määrittämisessä ei anneta riittävää painoarvoa, asiassa voitaisiin nähdä pyrkimystä sulauttaa alkuperäiskansa pääväestöön.³⁵⁴ Heinämäki katsoo, että saamelaismääritelmää ja valintaprosessia tulisikin vastaisuudessa kehittää, sillä nykyisellään systeemi ei ole kaikilta osin aukoton. Valintaprosessista tulisi tehdä toimivampi ja toiminnaltaan läpinäkyvämpi ja esimerkiksi vaalilautakunnan laajentamista olisi syytä harkita. KHO:n tehtävänä tulisi olla päätösten lainmukaisuuden valvominen, ei päätösten tekeminen siitä, kuka Suomessa on saamelainen. Lisäksi saamelaiskärjälakia tulisi muuttaa siten, että se ei mahdollistaisi alun alkaenkaan näin monitulkintaisia päätöksiä.³⁵⁵ Heinämäki lisäksi korostaa, että olipa

³⁵⁰ Heinämäki 2017a, 110-111.

³⁵¹ KHO oli aiemmin todennut, että mikäli asiakirjoissa mentäisiin ajallisesti tätä kauemmas, saattaisivat näyttövaikeudet lisääntyä kohtuuttomasti ja hakijan tosiasiallinen yhteys saamen kansaan saattaisi olla kyseenalainen. Lisäksi KHO oli todennut, että asiakirjamerkintöjen ajankohtaa ei voitu ulottaa kuinka kauaksi tahansa eikä ainakaan pidemmälle kuin saamelaismäärittelyn pääperusteena oleva kieliperuste ulottuu. Muutoin KHO:n näkemyksen mukaan saamelaisille alkuperäiskansana turvattava omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva kulttuuri-itsehallinnon toteutuminen saattaisi vaarantua. Heinämäki 2017a, 96-97.

³⁵² Heinämäki 2017a, 110-111.

³⁵³ Heinämäki 2017a, 110-111.

³⁵⁴ Heinämäki 2017a, 97.

³⁵⁵ Heinämäki 2017a, 118-119. Heinämäki kuitenkin huomauttaa, että läpikäydyn aineiston pohjalta ei ole mahdollista tukea julkisuudessa esitettyjä väitteitä saamelaiskäräjien päätösten johdonmukaisesta syrjimisestä tai mielivallasta. Näissä tapauksissa on mahdollista, että väitteiden yhteydessä ei kenties tarkisteta tai tuoda esille kaikkia asioiden puolia, vaan epämääräisiltä näyttävät tapaukset leimataan suoraan syrjin-

saamelaismääritelmä millainen hyvänsä, siinä on otettava huomioon ryhmänäkökulma ja sillä on oltava saamelaiskäräjien tuki.³⁵⁶

Mahdollisina syinä KHO:n linjamuutokselle on pidetty kansainvälisiä suosituksia sekä saamelaiskäräjien omia ratkaisukäytänteitä. Heinämäki huomauttaa, että KHO tuo 2011 vuoden ratkaisuisa aiempaa vahvemmin esiin kansainväliset ihmisoikeussopimukset.³⁵⁷ Myös Lehtola arvelee tämän vaikuttaneen KHO:n toimintaan.³⁵⁸ Heinämäki nostaa esille rotusyrjintäkomitean kehotuksen, jossa rotusyrjintäkomitea on ottanut kantaa Suomen saamelaisten tilanteeseen ja kehottanut Suomea laajentamaan saamelaismääritelmää tai sen tulkintaa.³⁵⁹ Toisaalta, vaikka KHO sai myöhemmin rotusyrjintäkomitealta vuonna 2012 uudenlaisia suosituksia, joissa nimenomaan painotetaan ryhmäidentifikaatiota, ei KHO muuta linjaansa ratkaisuisaan, vaan jatkaa kokonaisarviointiaan.³⁶⁰ Lehtolan näkemyksen mukaan linjamuutokseen vaikutti osaltaan myös saamelaiskäräjien oma toiminta. Saamelaiskäräjät oli nimittäin aiemmin perustellut huolellisesti valitusten hylkäämisen syyt sekä korjannut hakemusten virheellisiä väittämiä. Lehtola näkee, että KHO:lle annetut lausunnot jäivät puutteellisiksi, sillä saamelaiskäräjät ilmeisesti luottivat aiemman KHO:n linjan jatkumiseen ilman tarvetta erityisiin kannanottoihin.³⁶¹

Heinämäen mukaan on merkillepantavaa, ettei KHO vaikuta antavan harkinnoissaan kuitenkaan painoarvoa saamelaiskäräjien antamille arvioinneille ja perusteluille siitä, miksi kyseisen henkilön hakemus on hylätty. Sen sijaan KHO keskittyy valituksessa esitettyihin perusteluihin ja väittämiin sekä omaan kokonaisarviointiin.³⁶² Kui-

täpäätöksiksi. Hakijoita on voinut hakeutua esimerkiksi puutteellisilla tiedoilla tai osa hakemuksista ei täytä muotokriteereitä. Jos osa samasta perheestä hakeutuu esimerkiksi vaaliluetteloon eri kohtien perusteella, vain oikeaan kohtaan vetoava tulee hyväksytyksi. Heinämäki 2017a, 118-119, 145-147.

³⁵⁶ Heinämäki 2017a, 158.

³⁵⁷ Esimerkiksi YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus, YK:n kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva yleissopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus sekä syrjinnän kieltämistä koskeva lisäpöytäkirja ja ILO:n sopimus 169. Heinämäki 2017a, 111-112.

³⁵⁸ Lehtola 2015a, 70.

³⁵⁹ Heinämäki kirjoittaa, että rotusyrjintäkomitean tietoon oli tullut, että Suomessa oli henkilöitä, jotka pitivät itseään saamelaisina, mutta joita ei kuitenkaan oltu hyväksytty vaaliluetteloon. Tämän takia rotusyrjintäkomitea antoi Suomelle suosituksen joko laventaa saamelaismääritelmää tai sen tulkintaa. KHO ei kuitenkaan suoraan tuonut esille perusteluissaan, että se olisi nojautunut päätöksissään suoraan näihin kannanottoihin, Heinämäki huomauttaa. Heinämäki 2017a, 112-113.

³⁶⁰ Rotusyrjintäkomitean kannanotto oli melkein päinvastainen suhteessa aiempiin kannanottoihin, toteaa Heinämäki. Tässä suosituksessa tuotiin esille huoli siitä, että ryhmähyväksyntäaspekti vaikutti unohtuneen KHO:n vuoden 2011 päätöksissä. Tämä ei ollut linjassa alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden kanssa. Heinämäki 2017a, 122-123.

³⁶¹ Lehtola 2015a, 70.

³⁶² Heinämäki 2017a, 112-113.

tenkin esimerkiksi Hyvärinen on katsonut, että valituksissa on historiallisen tutkimuksen valossa lukuisia virheitä ja väittämiä, jotka eivät pidä paikkaansa.³⁶³

KHO:n linjamuutoksen myötä myös ryhmähyväksynnän merkitys saamelaismääritelmän suhteen muuttui. Kuten Heinämäki tuo esille, vielä vuonna 1999 KHO on korostanut, että ryhmän näkemykselle on annettava riittävää painoarvoa. Vuodesta 2011 lähtien KHO on alkanut kuitenkin korostamaan entistä enemmän myös yksilöiden näkemystä asiassa. Heinämäki korostaa, että tässä tapauksessa ongelmaksi on muodostunut se, että sen sijaan että KHO varmistaisi, että saamelaiskäräjät toimii ratkaisuisaan johdonmukaisesti ja määritelmän puitteissa, on KHO kuitenkin alkanut itse määritellä saamelaisuutta Suomessa.³⁶⁴ Tässäkin yhteydessä Heinämäki nostaa esille kysymyksen, että miten tuomioistuin, jolla ei ole saamelaisuuden tai paikan tuntemusta, voisi onnistua tehtävässään tilanteessa, jossa sen päätökset eivät nojautu yksiselitteiseen lain tulkintaan.³⁶⁵ Valkonen puolestaan kirjoittaa, että mikäli alkuperäiskansaisuus nähtäisiin polveutumisen kautta periytyvänä ominaisuutena ja oikeusasemana, jäisi saamelaisten oma itsemäärittely sekä yhteisön rakentamisen tavat, jotka ovat mahdollistaneet saamelaisuuden säilymisen omanlaisena etnisyytenään assimilaatiopaineista huolimatta, niin ikään huomiotta.³⁶⁶

Toisaalta KHO:n päätökseen on voinut vaikuttaa myös saamelaiskäräjien tapaus, jossa saamelaiskäräjät on ensin hyväksynyt vaaliluetteloon 10 saamelaista, mutta myöhemmin uusi saamelaiskäräjien hallitus on pyrkinyt kumoamaan päätöksen, mikä ei kuitenkaan onnistunut.³⁶⁷ Toinen epäselvä tilanne on vuodelta 2015, jossa kieliperustetta punnittiin eri tavalla vuosina 1999 ja 2015.³⁶⁸ Kuten Heinämäki huomauttaa, nämä

³⁶³ Hyvärinen toi myös esille sen, että erään tällaisen valituksen laatinut hakija oli aktiivisesti vastustanut saamelaiskäräjiä ja saamelaista itsehallintoa ja toiminut LKPY:n keulahahmona. Lisäksi Heinämäki huomauttaa, että on mielenkiintoista ja pohdintaa herättävää, että lappalaiseksi itseään kutsuvat ovat useissa yhteyksissä nähneet itsensä omaksi, saamelaisista erilliseksi alkuperäiskansaksi, mutta ovat tästä huolimatta pyrkineet saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Heinämäki 2017a, 112-113.

³⁶⁴ Heinämäki 2017a, 114.

³⁶⁵ Heinämäki kirjoittaa, että tulkinnanvarainen saamelaiskäräjälain 3 §:n 2 kohta sekä se, millaisia asiakirjoja kieliperusteen todistukseksi hyväksytään, muodostavat tilanteen, jossa KHO joutuu arvioimaan henkilön saamelaisuutta lähinnä sen varassa, kuinka hyvin tuomioistuimen näkemyksen mukaan valittaja pystyy argumentoimaan itseidentifikaationsa. Toisaalta KHO:lla on ratkaistavana huomattavan suuri määrä valituksia verrattain lyhyessä ajassa, joten tämäkin saattaa Heinämäen mukaan näkyä päätöksissä. Heinämäki 2017a, 114.

³⁶⁶ Valkonen 2017, 198-199.

³⁶⁷ Heinämäki 2017a, 117-119.

³⁶⁸ Tässä tapauksessa hakija ei päässyt vuonna 2015 vaaliluetteloon, vaikka hänen sisarensa on hyväksytty vaaliluetteloon vuonna 1999. KHO:n päätöksestä käy ilmi, että hakijoiden perustelut olivat hyvin samantyyppiset ja kyse oli saman vanhemman kieliperusteen punninnasta. Myös hyväksytyin siskon veli ja serkku olivat jääneet ulkopuolelle ja tulivat KHO:n toimesta hyväksytyiksi. Kieliperustetta oli punnittu eri tavalla

päätökset vaikuttavat epäjohdonmukaisilta ja vaikka muissa saamelaiskäräjien päätöksistä ei huomautettavaa löydy, lisäävät nämä yksittäistapaukset kuitenkin epäluottamusta saamelaiskäräjiä ja sen valintaprosessia kohtaan.³⁶⁹ Myös Lehtola pitää todennäköisenä, että saamelaiskäräjien oma epäjohdonmukaisuus ratkaisuisa vaikutti KHO:n omiin ratkaisuihin.³⁷⁰

27.4.2012 lausunnossa saamelaiskäräjät otti hyvin kattavasti ja seikkape- räisesti kantaa hallituksen uusimpaan esitykseen saamelaiskäräjälain ja saamelaismääri- telmän muuttamisesta. Lausunnossa myös nostettiin esille KHO:n vuonna 2011 antamat ratkaisut koskien saamelaismääritelmää.³⁷¹ Lausunnossa saamelaiskäräjät esitti omia muutosesityksiä saamelaismääritelmästä ja antoi sille myös perusteluja. Tässä kohtaa saamelaismääritelmä oli seuraavanlainen:

3§ Saamelainen

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa; taikka
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä ää- nioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.³⁷²

Saamelaiskäräjät esitti alustavana muutosesityksenä seuraavanlaista saamelaismääritelmää:

3§ Saamelainen

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

vuonna 2015 kuin vuonna 1999. Tällaista voi Heinämäen mukaan sattua, koska kyseessä oli eri vaalilau- takunta. Yksilöiden oikeusturvan kannalta on kuitenkin ongelmallista, mikäli lain tulkinta vaihtelee eri vuosina. Heinämäki 2017a, 145-146.

³⁶⁹ Kyseisessä tapauksessa saamelaiskäräjien hallituksessa oli asiasta eriäviä mielipiteitä ja päätöksestä äänestettiin. Tässä tapauksessa osa saamelaiskäräjien hallituksen jäsenistä olisi halunnut hyväksyä henki- löt saamelaismääritelmän 2 kohdan mukaan, mutta perusteena olisivat olleet vuotta 1875 vanhemmat asiakirjat, mikä on poikkeuksellista. Heinämäki huomauttaa, että vain päätöksenteossa mukana olleilla henkilöillä on tarkka tieto tapauksesta, mutta että ulospäin kyseiset päätökset näyttäytyvät epäjohdonmu- kaisilta sekä yhdenvertaisuusperiaatteen ja syrjimättömyysperiaatteen vastaisina. Tämä johtuu erityisesti siitä, ettei ketään muita ole hyväksytty kyseisen kohdan perusteella, mikäli kyseessä on vuotta 1875 van- hemmat luettelot. Heinämäki 2017a, 117-119, 121.

³⁷⁰ Lehtola 2015a, 70.

³⁷¹ Lausunto 27.4.2012, 1.

³⁷² Lausunto 27.4.2012, 2.

1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai

2) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.³⁷³

Saamelaiskäräjät viittasi perusteluissaan antamaansa lausuntoon koskien ILO-sopimuksen ratifiointiedellytyksiä. Saamelaiskäräjät nosti lisäksi esille sen, että saamelaisparlamentaarikkojen konferenssi oli vuoden 2011 marraskuussa julistanut, että saamelaisten tulisi itse määrittellä ketkä ovat saamelaisia ja päättää myös siitä. Lisäksi Barentsin alkuperäiskansakonferenssi 2012 tammikuussa oli julistanut samansuuntaisesti.³⁷⁴

Saamelaiskäräjät esitti myös valituskäytännön muuttamista. Saamelaiskäräjät esitti, että viimeisenä valitusviranomaisena vaaliluettelosta tulisi KHO:n sijaan olla saamelaiskäräjien hallitus.³⁷⁵ Tätä käräjät perusteli sillä, että nykyinen käytäntö, jossa KHO päättää viime kädessä siitä, kuka on saamelainen, oli saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan KP-sopimuksen 1 artiklan ja alkuperäiskansajulistuksen vastainen. Käytäntö loukkaa saamelaisten itsemääräämisoikeutta ja asemaa alkuperäiskansana. Käräjät jatkoi, että mm. Norjassa saamelaiskäräjät on ylintä päätösvaltaa käyttävä elin saamelaiskäräjävaalien yhteydessä. Lausunnossa saamelaiskäräjät ehdotti myös selvityksen tekoa siitä, voisiko saamelaiskäräjävaalien ajankohtaa yhtenäistää Norjan, Ruotsin ja Suomen kesken niin, että saamelaiskäräjävaalit käytäisiin kaikissa maissa yhtä aikaa.³⁷⁶

24.5.2013 lausunnossa ulkoasianministeriölle koskien rotusyrjintäkomitean määräaikaisraporttia saamelaiskäräjät toi jälleen esiin kantaansa saamelaismäärittelyn suhteen. Saamelaiskäräjät ”pitää välttämättömänä, että saamelaismäärittelmää muutetaan ennen seuraavia saamelaiskäräjävaaleja”.³⁷⁷ Saamelaiskäräjät jatkoi: ”[m]ikäli KHO:n saamelaismäärittelmä ja KHO:n tulkintakäytäntö saamelaismäärittelmästä pysyy voimassa sivuuttaen saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon ja ryhmäidentifikaation, on odotettavissa lappalaisperustein saamelaisuutta hakevien joukkohakeutuminen saamelaiskäräjien vaaliluetteloon johtaen KHO:n määrittämien saamelaisten määrän eksponentiaaliseen kasvuun ja saamelaisuuden assimiloitumiseen”.³⁷⁸ Käräjät huomautti,

³⁷³ Lausunto 27.4.2012, 2.

³⁷⁴ Lausunto 27.4.2012, 2.

³⁷⁵ Lausunto 27.4.2012, 6.

³⁷⁶ Käräjien näkemyksen mukaan tätä tukisi pohjoismaisen saamelaissopimuksen eräs keskeinen tarkoitus: harmonisoida saamelaisia koskevaa lainsäädäntöä yhdenmukaiseksi. Lausunto 27.4.2012, 6.

³⁷⁷ Lausunto 24.5.2013, 3.

³⁷⁸ Lausunto 24.5.2013, 3.

että saamelaisvaltuuskunnan vaaleissa saamelaismääritelmä perustui kielitaitoon ja itseidentifikaatioon ja että kritisoitu saamelaismääritelmän 2 kohta, ”ns. verolappalaiskriteeri”, otettiin saamelasimääritelmään saamelaiskäräjälakia säädettäessä. Käräjät jatkoi, KHO:n aiemmassa ratkaisukäytännössä lappalaiskriteeriä ja itseidentifikaatiota ei ole pidetty yksistään riittävinä, mutta nyt KHO:n linjaan oli tullut muutos.³⁷⁹

Samassa yhteydessä saamelaiskäräjät argumentoi, että kansainvälinen toimintaympäristö on muuttunut alkuperäiskansakysymyksessä ja että alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeutta on vahvistettu ja ryhmäidentifikaatiota on korostettu. Saamelaiskäräjät nosti esille sen, että YK hyväksyi vuonna 2007 pitkään valmistellun alkuperäiskansajulistuksen. Esimerkiksi julistuksen 33 artiklassa turvataan alkuperäiskansoille oikeus päättää omasta identiteetistään ja jäsenistään, samoin kuin omasta organisaatiostaan ja omien toimielintensä jäsenistä.³⁸⁰

Saamelaiskäräjät tarttui lausunnossa tarkemmin myös verolappalaiskriteeriin ja sen mahdollisiin vaikutuksiin saamelaisten määrässä. Saamelaiskäräjät kertoi tilanneensa matemaattisen mallinnuksen, jonka mukaan, mikäli KHO:n tulkintakäytäntö säilyisi voimassa ja polveutumisen ulotettaisiin neljänteen sukupolveen, saamelaisten määrä voisi kasvaa varovaistenkin arvioiden mukaan 14 525–24 633 henkilöön.³⁸¹ Kuitenkin hallituksen esityksessä, jossa verolappalaiskriteeri otettiin mukaan saamelaismääritelmään, todettiin määritelmän väljennyksen yhteydessä, että ”saamelaisiksi katsottavien henkilöiden määrä saattaisi jonkin verran lisääntyä”.³⁸² Nk. verolappalaisperusteen mukainen saamelaismääritelmä kasvattaisi täten saamelaisten määrää 47–147%, mitä käräjien mukaan ei voida pitää lainsäätäjän tarkoittamana ”saamelaisten määrän vähäisenä kasvuna”. Saamelaiskäräjien mielestä verolappalaiskriteerin ottaminen saamelaiskäräjälakiin on perustunut virheelliseen vaikutustenarviointiin.³⁸³ Osion lopussa saamelaiskäräjät totesi: ”[m]ikäli saamelaismääritelmää ei muuteta, saamelaiset ovat vaarassa pakkosulautua suomalaiskulttuuriin, saamelaiskäräjät voi suomalaistua ja hy-

³⁷⁹ Lausunto 24.5.2013, 3.

³⁸⁰ Lausunto 24.5.2013, 3.

³⁸¹ Käräjät jatkoi, että varovaistenkin arvioiden mukaan verolappalaisten jälkeläisiä eli Suomessa 512 000 henkilöä. Lausunto 24.5.2013, 3.

³⁸² Lausunto 24.5.2013, 3.

³⁸³ Saamelaiskäräjät kirjoitti samassa kappaleessa: ”[v]erolappalaiskriteeri tarkoittaa henkilöä, jonka esisä oli merkitty verotustietoihin lappalaiselinkeinoja eli poronhoitoa, kalastusta tai metsästystä harjoittaneeksi. Kyseessä ei ollut kuitenkaan etninen veroluettelo, eikä verotustietojen eikä harjoitetun elinkeinon perusteella voi tehdä johtopäätöksiä kenenkään etnisyydestä. Lainsäätäjien tuolloinen arvio ei perustunut maakirjojen perusteella tehtyihin väestönkasvuarvioihin.” Lausunto 24.5.2013, 3-4.

vin nopeassa ajassa aito saamelaiskulttuuri katoaa Suomesta”.³⁸⁴ Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että esimerkiksi Lehtola ja Heinämäki ovat arvioineet, että jo muutaman sadan ei-saamelaisen hyväksyminen vaaliluetteloon voisi olla haitallista ja että se voisi olla omiaan sulauttamaan saamelaisia pääväestöön.³⁸⁵

Vuonna 2014 saamelaismääritelmä nousi näkyvästi esille varsinkin loppuvuoden lausunnoissa, joissa sitä käsiteltiin yksityiskohtaisesti ja kattavasti. 6.10.2014 saamelaiskäräjät oli antanut lausunnon hallituksen esityksestä koskien saamelaiskäräjälain muuttamista. Lausunnossa saamelaiskäräjät kertoi kannattavansa hallituksen kyseistä esitysluonnosta ja sen saamelaismääritelmää. Käräjät näki esityksessä paljon hyvää ja heidän näkemyksensä mukaan ”esitys turvaisi saamelaiskulttuurin säilymisen”.³⁸⁶ Saamelaiskäräjät korosti, että tärkein saamelaiskäräjälain säädös saamelaisille ja saamelaiskäräjille koski juuri saamelaisen määritelmän tarkistamista. Esityksen saamelaismääritelmä ”on nyt perusteluineen saamelaisyhteisön hyväksymä”, käräjät jatkoi.³⁸⁷ Käräjät kuitenkin huomautti, että vaikka käräjät piti voimassa olevaa saamelaiskäräjälakia virheellisenä lappalaiskriteerin osalta, piti käräjät ”yleisen oikeustajun ja saamelaisten oikeusturvan kannalta” tärkeänä, että hallituksen esityksen mukaisesti määritelmä koskisi vain uusia vaaliluetteloon hakeutuvia.³⁸⁸ Saamelaiskäräjät pitikin esityksen saamelaismääritelmää kompromissina, sillä ”saamelaisyhteisön ensisijainen tavoite on ollut, että laissa ei viitattaisi hallituksen esityksen viittaamalla tavalla vanhoihin vero- ja henkikirjoihin luotettavina todisteina henkilöiden saamelaisuudesta”.³⁸⁹

Samaisessa lausunnossa saamelaiskäräjät kävi läpi myös saamelaismääritelmän kehitystä ja siinä tapahtuneita muutoksia ja otti niihin kantaa. Samalla saamelaiskäräjät toi esille sitä, miksi saamelaismääritelmän muuttaminen oli ehdottoman tär-

³⁸⁴ Lausunto 24.5.2013, 4.

³⁸⁵ Heinämäki 2017a, 156 ja Lehtola 2015a, 66.

³⁸⁶ Saamelaiskäräjät katsoi, että esitys myös kehittäisi saamelaiskäräjien toimintaa parlamentaarisemmaksi, selkiyttäisi saamelaiskäräjien ja viranomaisten välistä yhteistyötä, kehittäisi saamelaiskulttuurin suojaa, toimeenpanisi Suomen saamia keskeisiä suosituksia kansainvälisten sopimusvelvoitteiden toimeenpanemiseksi ja loisi myös edellytyksiä ILO-sopimuksen ratifioinnille. Lausunto 6.10.2014, 1.

³⁸⁷ Käräjät korosti, että lakiesityksellä oli vahva saamelaisyhteisön tuki ja esimerkiksi kolttien kyläkous, lukuisat saamelaisyhdistykset sekä lukuisat inarinsaamelaiset yksityishenkilöt olivat tukeneet esitystä adresseillaan. Lausunto 6.10.2014, 1-2.

³⁸⁸ Lausunto 6.10.2014, 1-2, 7.

³⁸⁹ Saamelaiskäräjät myös totesi, että hyväksyminen vaaliluetteloon antoi oikeuden asettua ehdolle ja äänestää saamelaiskäräjävaaleissa sekä tulla valituksi saamelaiskäräjien toimielimiin, mutta määritelmä ei vaikuttanut elinkeino- eikä nautintaoikeuksiin, koska niistä on säädetty erityislainsäädännössä. Lausunto 6.10.2014, 1-2.

keää ja ajankohtaista. Saamelaiskäräjät kirjoitti lausunnossa, että kun saamelaiskäräjälaista säädettiin ensimmäisen kerran, silloinen saamelaisvaltuuskunta ei hyväksynyt lakiin kirjattua saamelaisen määritelmää eikä se ollut saamelaisyhteisön tukema.³⁹⁰ Saamelaisvaltuuskunnasta annetun asetuksen saamelaismääritelmässä ei lappalaiskriteeriä ollut, vaan määritelmä perustui kieleen.³⁹¹ Käräjät jatkoi, että määritelmään otettu 2 kohta, nk. lappalaiskriteeri, aiheutti epäselvän tilanteen siitä, kuka on oikeutettu hakemaan saamelaiskäräjien vaaliluetteloon. Käräjät lisäksi korosti, että lappalaiskriteeriä ei ole sovellettu saamelaiskäräjien eikä KHO:n ratkaisukäytännöissä yksistään ennen vuotta 2011, vaan edellytyksenä oli itseidentifioituminen ja pykälän 1 tai 3 kohta.³⁹²

Vuonna 2011 KHO kuitenkin muutti kantaansa tulkita saamelaismääritelmää. Käräjät kirjoitti lausunnossa: ”KHO sovelsi lappalaiskriteeriä ja itseidentifioitumista riittävänä perusteena osoittamaan saamelaisuuden ratkaisuisaan”. Käräjät huomautti, että lappalaiskriteeri tuli tuolloin sovellettavaksi saamelaisuutta määriteltäessä ensimmäisen kerran historiassa.³⁹³ Saamelaiskäräjät katsoi, että kyseinen KHO:n ennakkotapaus kumosi aikaisemman ratkaisukäytännön johtaen tarpeeseen uudistaa saamelaiskäräjälakia. Kyseisessä ennakkotapauksessa KHO hyväksyi vaaliluetteloon henkilön, joka johti vaatimuksensa vuodelta 1825 olevasta rekisterimerkinnästä ja joka KHO:n perustelujen mukaan näytti pitävän itseään ”lappalaisena” eikä niinkään saamelaisena.³⁹⁴ Samassa yhteydessä henkilö vaati KHO:ta ”muuttamaan” saamelaismääritelmää uuden tulkintaratkaisun kautta. Tämän myötä saamelaiskäräjät katsoi menettäneensä ensisijaisen tulkintavaltansa äänioikeuden rajoista. Samanaikaisesti saamelaismääritelmästä oli muodostunut ennakoimattoman laaja ja sisällöltään epämääräinen. Käräjät jatkoi, että aikanaan täydentäväksi kriteeriksi tarkoitettu määritelmän 2 kohta eli lappalaiskriteeri, voisi uuden tulkintatavan mukaan luoda ihmisjoukon, joka tältä perustalta vaatii vaaliluetteloon hyväksymistä ja joka ”moninkertaisesti ylittää pääasiallisen eli 1 kohdan kieliperusteen nojalla äänioikeutettujen määrän”.³⁹⁵

Käräjät oli huolissaan saamelaisten määrän kasvusta uuden määritelmän myötä. Käräjät katsoi, että ”[p]ienikin epäluonnollinen väestönlisäys” vaaliluetteloon

³⁹⁰ Lausunto 6.10.2014, 5.

³⁹¹ Saamelaiseksi katsottiin henkilö, joka piti itseään saamelaisena edellyttäen, että ainakin hän itse tai yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään (§ 1, 2 mom. 988/1990). Lausunto 6.10.2014, 5.

³⁹² Lausunto 6.10.2014, 5-6.

³⁹³ Lausunto 6.10.2014, 5.

³⁹⁴ Lausunto 6.10.2014, 6.

³⁹⁵ Lausunto 6.10.2014, 6.

voisi merkittäväällä tavalla vaikuttaa saamelaiskäräjävaaleihin.³⁹⁶ Käräjät jatkoi, että mikäli lappalaiskriteeri otettaisiin lakiin voimassa olevan saamelaiskäräjälain mukaisena, niin eteen voisi tulla tilanne ”ettei saamelaiskäräjille valittaisi yhtään saamelaista, jolla olisi yhteys saamen kieleen ja kulttuuriin”.³⁹⁷

Saamelaismääritelmää koskevan osion lopussa saamelaiskäräjät vielä painotti saamelaisten omaa tietämystä asiassa. Saamelaiskäräjät kirjoitti, että saamelaisilla itsellään on vahvin asiantuntemus ja tieto omasta kulttuuristaan. Käräjät jatkoi, että saamelaiset tuntevat toisensa ja vaikka eivät aina henkilökohtaisesti, niin ”jokainen tuntee jonkin suvun jäsenen ja tätä kautta suvun taustan”. Käräjät korosti sitä, että saamelaiset tuntevat saamelaissuvut ja niiden historian hyvinkin kaukaa ja tietävät, ketkä ovat saamelaisia.³⁹⁸ Käräjien mielestä tämä oli hyvin ratkaisevaa saamelaismääritelmän kannalta. Käräjät kirjoitti, että ”saamelaisyhteisön tulevaisuuden ja kulttuurin kannalta olisi kestävätilanne”, jos vaaliluettelossa ja saamelaiskäräjillä olisi sellaisia henkilöitä, joita saamelaisyhteisö ei historiallisen, kulttuurisen, kielellisen ja sukuihin liittyvät tiedon perusteella pidä saamelaisina.³⁹⁹ Saamelaismääritelmän muuttaminen olisi tarpeen saamen kansan tulevaisuuden turvaamiseksi ja mikäli määritelmää ei muutettaisi, voimassa olevan saamelaiskäräjälain ja KHO:n tulkintakäytännön perusteella uhkana olisi saamelaisten assimiloituminen valtakulttuuriin ja etnisten suomalaisten pääsy vaaliluetteloon.⁴⁰⁰

Hallituksen esityksen saamelaismääritelmä vastasi kuitenkin saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamelaisten ”omaa käsitystä saamelaisuudesta” ja se oli saanut myös saamelaisyhteisön tuen. Käräjät kuitenkin huomautti, että mikäli saamelaismääritelmää tai sen perusteluita muutettaisiin eduskuntakäsittelyssä, kyseessä ei olisi enää ”saamelaisyhteisön hyväksymä saamelaismääritelmä, vaan valtion yksipuolisesti

³⁹⁶ Käräjät huomautti, että edellisessä saamelaiskäräjävaalissa annettiin 2720 ääntä ja pienin annettu äänimäärä, jolla oli päässyt saamelaiskäräjille, oli 54 ääntä. Samalla käräjät huomautti, että vuonna 1999 saamelaiskäräjille hakeutui noin 1200 henkilöä, joita ei hyväksytty vaaliluetteloon KHO:n päätöksillä. Lausunto 6.10.2014, 6.

³⁹⁷ Käräjät antoi esimerkin, että mikäli vaaliluettelo kasvaisi esimerkiksi 4000 ei-saamelaisella henkilöllä, he ”voisivat käytännössä valita kaikki edustajat saamelaiskäräjille niin halutessaan”. Lausunto 6.10.2014, 6.

³⁹⁸ Saamelaiskäräjät kirjoitti asiaan liittyen, että saamelaiskulttuurissa ja saamen kielessä erotetaan viisi eri sukupolvea ja saamen kielessä on hyvin tarkka sukulaisuusterminologia. Saamelaiskulttuurissa suvun käsite on myös laajempi, lähi- ja kaukaista sukua ei arvoteta, vaan myös kaukaisemmat sukulaiset ovat tärkeitä. Käräjät korostivatkin, että saamelaiset tietävät hyvin tarkkaan, ketkä ovat saamelaisia ja ketkä eivät ole. Lausunto 6.10.2014, 8.

³⁹⁹ Lausunto 6.10.2014, 8.

⁴⁰⁰ Lausunto 6.10.2014, 8.

päättämä määritelmä”. Käräjät jatkoi, että sellainen määritelmä olisi lisäksi vastoin Suomen kansainvälisiä sitoumuksia loukaten saamelaisten itsemääräämisoikeutta.⁴⁰¹

10.12.2014 lausunnossa saamelaiskäräjät vastasi perustuslakivaliokunnan muutosehdotuksiin saamelaiskäräjälakiin liittyen. Lausunnon alussa käräjät korosti, että saamelaiskäräjillä oli tuossa vaiheessa mahdollista hyväksyä ainoastaan pienet muutokset lakiin ja siirtymäsäännökseen.⁴⁰² Saamelaiskäräjät painotti esityksen saamelaismääritelmän olevan kompromissi ja lausunnossa käräjät esitteli sitä, miten saamelaismääritelmää oli muokattu Suomen valtioneuvoston ja saamelaiskäräjien välisessä yhteistointamenettelyssä. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan hallituksen esityksessä todettu kompromissiesitys oli ”viimeinen kompromissi, jota ei ole mahdollista muuttaa”.⁴⁰³

Työryhmän alkuperäinen esitys saamelaismääritelmäksi oli seuraavanlainen:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on sukuyhteisössään oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on omaksunut sukuyhteisössään saamelaiskulttuurin ja ylläpitänyt yhteyttä siihen; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu tämän lain mukaan merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.

Saamelaiskäräjät käsittelee hakemukset saamelaisten ottamiseksi vaaliluetteloon ja ilmoitukset vaaliluettelosta poistamiseksi.⁴⁰⁴

Saamelaiskäräjien lausunnossa 18.12.2013 saamelaiskäräjät kertoi määritelmän vastaa-
van saamelaiskäräjien näkemystä. 15.4.2014 saamelaisasioiden ministerityöryhmän
esityksen saamelaismääritelmä oli seuraavanlainen:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

⁴⁰¹ Käräjät jatkoi, että saamelaisyhteisön hyväksymä saamelaismääritelmä oli samalla edellytys sille, että Suomi voisi ratifioida ILO-sopimuksen, sillä käräjät piti saamelaismääritelmää ratkaisevana. Lausunto 6.10.2014, 1-2.

⁴⁰² Lausunnossa käräjät korosti sitä, että saamelaiskäräjien hallituksella tai puheenjohtajistolla ei ollut valtuuksia hyväksyä päätöksiä vastoin saamelaiskäräjien yleiskokouksen päätöstä. Saamelaiskäräjien kokous hyväksyi hallituksen esityksen saamelaiskäräjälaki 28.6.2014. Saamelaiskäräjät jatkoi, että saamelaismääritelmän ja sen perustelujen osalta saamelaiskäräjät ei voi hyväksyä minkäänlaisia asiasältöisiä muutoksia, ainoastaan pieniä ja teknisluonteisia muutoksia. Lausunto 10.12.2014, 1.

⁴⁰³ Lausunto 10.12.2014, 1.

⁴⁰⁴ Lausunto 10.12.2014, 1-2.

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on sukuyhteisössään oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa, sekä omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja ylläpitänyt yhteyttä siihen; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu tämän lain mukaan merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴⁰⁵

Tämän pohjalta saamelaiskäräjät antoivat kompromissiesityksen 27.5.2014. Siinä saamelaismääritelmä kuului seuraavasti:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on sukuyhteisössään oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on merkitty verotusta tai kiinteistömääritystä ja väestökirjanpitoa varten laadittuun viranomaisasiakirjaan lappalaiseksi, sekä omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja ylläpitänyt yhteyttä siihen; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu tämän lain mukaan merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴⁰⁶

26.6.2014 hallitus puolestaan antoi esityksen, jonka myös saamelaiskäräjät hyväksyivät. Sen mukainen saamelaismääritelmä oli:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on sukuyhteisössään oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja ylläpitänyt yhteyttä siihen ja on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty verotusta tai väestökirjanpitoa varten laadittuun viranomaisasiakirjaan lappalaiseksi; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu tämän lain mukaan merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴⁰⁷

Perustuslakivaliokunta antoi näiden jälkeen omat esityksensä saamelaismääritelmästä 9.12.2014. Saamelaiskäräjät kritisoi perustuslakitoimikunnan tapaa antaa saamelaiskärä-

⁴⁰⁵ Lausunto 10.12.2014, 1-2.

⁴⁰⁶ Lausunto 10.12.2014, 1-2.

⁴⁰⁷ Lausunto 10.12.2014, 1-2.

jille vain vajaan vuorokauden aikaa ottaa kantaa esitettyihin pykälämuutoksiin sekä sitä, että esityksestä puuttuivat perustelut esitetyille muutoksille sekä mahdolliset vaikutustenarvioinnit.⁴⁰⁸ Käräjien näkemyksen mukaan perustuslakivaliokunnan esitykset kumoaisivat toteutuessaan vaalikauden aikana tehdyn työn saamelaisien aseman edistämiseksi ja saamelaiskäräjälain uudistamiseksi. Perustuslakivaliokunnan esityksessä saamelaismääritelmälle annettiin kaksi vaihtoehtoa.

Vaihtoehto 1:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on sukuyhteisössään oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja ylläpitää yhteyttä siihen ja on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty verotusta tai väestökirjanpitoa varten laadittuun viranomaisasiakirjaan lappalaisena; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu tämän lain mukaan merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴⁰⁹

Vaihtoehto 2:

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on sukuyhteisössään oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja vaalii ja elvyttää sitä ja on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty verotusta tai väestökirjanpitoa varten laadittuun viranomaisasiakirjaan lappalaisena; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi voitu tämän lain mukaan merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴¹⁰

Saamelaiskäräjät kritisoi molempia esitettyjä vaihtoehtoja. Käräjien näkemyksen mukaan ensimmäisen vaihtoehdon 2 kohdan muutettu sanamuoto kulttuurin ylläpitämisestä tarkoittaisi sitä, että henkilön täytyisi hakuhetkellä ylläpitää yhteyttä kulttuuriin, mutta ”yhteyden ei täytyisi olla jatkuvaa, toisin sanoen lapsuudesta aikuisuuteen kestävää yhteydenpitoa”.⁴¹¹ Saamelaiskäräjät löysi samoja puutteita myös toisen vaihtoehdon 2

⁴⁰⁸ Käräjät kritisoi lausunnossa myös sitä, että perustuslakivaliokunnan esityksestä ei myöskään ilmennyt, mitkä perustuslailliset syyt edellyttivät kyseisten muutosten tekemistä. Lausunto 10.12.2014, 4-6.

⁴⁰⁹ Lausunto 10.12.2014, 5-6.

⁴¹⁰ Lausunto 10.12.2014, 5-6.

⁴¹¹ Käräjät huomautti, että kohdan sanamuoto erosi myös muista momenteista, koska muut kohdat olivat imperfektissä. Lakiteknisesti tämä oli käräjien mielestä ongelmallista. Käräjät ja KHO voisivat hakutilan-

momentista, joka niin ikään sitoi toiminnan nykyhetkeen. Saamelaiskäräjät lisäksi huomautti, että tähän oli lisätty edellytykseksi saamelaiskulttuurin vaaliminen, mikä piti sisällään arvottamista ja arvostamista ja toisaalta elvyttämisen, eli antoi oletuksen siitä, että kulttuuri ja kieli ovatkin joskus sammuneet ja yhteys saamelaiskulttuuriin oli todellisuudessa voinut katketa.⁴¹² Käräjät totesi, että muutosehdotus ei ollut hyväksyttävä, minkä lisäksi se oli hankalasti validoitavissa.⁴¹³

Käräjät kirjoitti lausunnossaan, että perustuslakivaliokunnan ehdotuksissa saamelaisen määritelmä jäisi edelleen ”hyvin tulkinnanvaraiseksi ja keinotekoiseksi”. Jotta saamelaiskulttuuri voisi säilyä Suomessa, on saamelaisilla oltava yhteys saamelaiskulttuuriin. Saamelaiskäräjien mielestä tätä ei perustuslakivaliokunnan ehdotuksissa tarvitsisi edes olla, koska nykypolven ”saamelaiskulttuurin harrastuneisuus”, saamen kielen ja kulttuurin oppiminen kirjoista sekä esimerkiksi kerhotoimintaan osallistuminen riittäisi todistamaan henkilön saamelaiseksi.⁴¹⁴ Käräjät korosti lausunnossa sitä, että saamelaiset tuntevat saamelaiset ja saamelaissuvut ja että he tietävät, ”mitä kuuluu saamelaiskulttuuriin ja mitä ei ja miten saamelaiskulttuuria siirretään sukupolvelta toiselle ja miten kulttuuria ylläpidetään”.⁴¹⁵ Saamelaista elämäntapaa perinteisten elinkeinojen harjoittamisineen, sosiaalisia suhteita, eri kulttuurimuotojen piirteitä, yhteisöjärjestelmää ja saamelaisten keskinäistä vuorovaikutusta ei voi oppia kirjoista lukemalla tai kursseihin osallistumalla.⁴¹⁶ Saamelaisuus on elämäntapa ja maailmankatsomus, johon siihen kasvetaan koko elämän ajan sukuyhteisössä, käräjät korosti.⁴¹⁷

Käräjät tiedosti lausunnossa sen, että saamen kieliä ja kulttuureita on ajan saatossa sammunut ja saamelaiskulttuuri on ”kadonnut monia sukupolvia sitten joissakin suvuissa”. Käräjät kuitenkin jatkoi, että silloinen ja seuraavat saamelaissukupolvet eivät saa kärsiä Suomen valtion ja sen edeltäjien tai omien esivanhempiansa tekemistä virheistä tai päätöksistä. Kulttuuri ei säily muuten kuin elämällä kulttuurissa, harjoitta-

teessa arvioida vain hakuhetken tapahtunutta kulttuurin ylläpitoa eikä kyseisillä tahoilla olisi mahdollisuuksia arvioida, jatkuisiko kulttuurin ylläpitäminen myös tulevaisuudessa. Kyseinen muotoilu aiheuttaisi ongelmia, koska kulttuurin ylläpidoksi voisi riittää vain hetkellinen tapahtuma, esimerkiksi kouluttautuminen, käräjät jatkoi. Tämä muotoilu olisi käräjien mielestä mahdollistanut sen, että yhteys saamelaiskulttuuriin olisi voinut katketa jopa sukupolviksi. Lausunto 10.12.2014, 5-6.

⁴¹² Saamelaiskäräjät myös huomautti samassa yhteydessä, että momentin ensimmäisessä kohdassa oli edellytys sille, että henkilön piti tuntea itsensä saamelaiseksi, eli tämä määritelmä itsessään piti mukanaan saamelaiskulttuurin arvostamisen. Lausunto 10.12.2014, 5-6.

⁴¹³ Lausunto 10.12.2014, 5-6.

⁴¹⁴ Lausunto 10.12.2014, 7.

⁴¹⁵ Lausunto 10.12.2014, 7.

⁴¹⁶ Lausunto 10.12.2014, 7-8.

⁴¹⁷ Lausunto 10.12.2014, 7-8.

malla kulttuuria sekä sen elinkeinoja ja oppimalla perinteitä, kieltä ja tapoja osana yhteisöä.⁴¹⁸ ”Kulttuuri ei elä eikä siirry asiakirjalähteissä tai verenperintönä”, saamelaiskäräjät kirjoitti.⁴¹⁹ Käräjät toisti kantansa, että perustuslakivaliokunnan ehdotukset eivät olleet hyväksyttävissä ja saamelaiskäräjät saattoivat hyväksyä vain hallituksen esityksen mukaisen saamelaismääritelmän perusteluineen.⁴²⁰

Samojen asioiden käsittely jatkui alkuvuodesta 2015, kun 26.1.2015 päivätyssä lausunnossa saamelaiskäräjät otti kantaa hallituksen esitykseen ILO-sopimuksen ratifioimiseksi. Käräjät korosti näkemystään siitä, että saamelaiskäräjälain uudistus ja ILO-sopimuksen ratifiointi olivat yhteydessä toisiinsa ja ”erottamattomat” saamelaismääritelmän ja yhteistoimintavelvoitteen osalta.⁴²¹ Käräjät myös huomautti, että se oli hyväksynyt ILO-sopimuksen ratifioinnin ja siihen liittyvän selityksen.⁴²² Saamelaiskäräjät kertoi myös päässeensä yhteisymmärryksen valtioneuvoston kanssa saamelaismääritelmästä.⁴²³ Jotta ILO-sopimus voitaisiin ratifioida, myös eduskunnan tuli hyväksyä käräjien ja valtion kompromissi saamelaismääritelmäksi.⁴²⁴

Käräjät avasi myös kantaansa siitä, miksi saamelaismääritelmä oli niin keskeinen ILO-sopimuksen ratifioinnin kannalta. Käräjät kirjoitti, että sopimuksen ratifioinnin kannalta ”olisi mahdotonta, jos Suomi liittyisi sopimukseen sellaisella saamelaismääritelmällä, mitä saamelaiskäräjät eivät hyväksy”.⁴²⁵ Lisäksi sopimuksen tavoitteiden kannalta olisi mahdotonta, että saamelaismääritelmää laventamalla sopimuksen takaamat kollektiiviset oikeudet ulotettaisiin myös henkilöihin, ”jotka eivät ole saamelaisia ja joita saamelaisyhteisö ei identifioi saamelaisiksi”.⁴²⁶ Käräjät korosti, että sopi-

⁴¹⁸ Lausunto 10.12.2014, 8.

⁴¹⁹ Saamelaiskäräjät huomautti, että lappalaisveron maksamista ei voinut sellaisenaan pitää kriteerinä saamelaisuudesta, koska veroa olivat maksaneet myös ”valtakulttuurin edustajat”. Mikäli lappalaisveroa maksaneiden saamelaisten jälkeläiset olivat ylläpitäneet saamen kieltään ja saamelaiskulttuuriaan, he olivat päässeet vaaliluetteloon voimassaolevan lain nojalla. Lausunto 10.12.2014, 8.

⁴²⁰ Tässä yhteydessä saamelaiskäräjät nosti esille myös Inkerinsuomalaiset vertailukohdaksi. Lausunto 10.12.2014, 8-9.

⁴²¹ Käräjät kirjoitti, että mikäli saamelaismääritelmää muutettaisiin lain eduskuntakäsittelyssä tai uutta saamelaismääritelmää ei sovellettaisi seuraavissa syksyllä 2015 järjestettävissä saamelaiskäräjävaaleissa, ei ILO-sopimuksen ratifioinnille ollut edellytyksiä. Lausunto 26.1.2015, 1.

⁴²² Myös kolttien kyläkokous tuki sopimuksen ratifiointia. Lausunto 26.1.2015, 2.

⁴²³ Saamelaiskäräjät huomautti määritelmän olevan kuitenkin kompromissi, eikä se vastannut kaikilta osin ”saamelaisten omaa kulttuurinsisäistä käsitystä saamelaisuudesta.” (HE 167/2014 vp). Lausunto 26.1.2015, 3, 10-11.

⁴²⁴ Lausunto 26.1.2015, 300.

⁴²⁵ Lausunto 26.1.2015, 10.

⁴²⁶ Lausunto 26.1.2015, 10.

muksen tavoitteena on turvata alkuperäiskansakulttuurin tulevaisuus ja oikeudet kehittää omia elinkeinojaan ja tämä tavoite kävisi mahdottomaksi, mikäli saamelaismääritelmä olisi ”saamelaiskäräjien tahdon (ryhmäidentifikaatio)” vastainen.⁴²⁷ Saamelaismääritelmän tulisivatkin olla saamelaisten itsensä hyväksymä, jotta se on sopimuksen kannalta hyväksyttävä.⁴²⁸ Saamelaiskäräjät myös toisti kantansa ja huolensa siitä, että mikäli saamelaismääritelmää ei muutettaisi, vaarana olisi, että saamelaiset assimiloituvat suomalaiskulttuuriin.⁴²⁹ Esimerkiksi Lehtola on tutkimuksissaan sitä mieltä, että yhteisön tulee itse arvioida, keitä sen piiriin kuuluu ja että itseidentifikaatio ja ryhmäidentifikaatio ovat molemmat perusedellytyksiä tälle. Myös kansainvälinen oikeus tukee tätä käsitystä.⁴³⁰

Maaliskuussa 2015 asian käsittely jatkui saamelaiskäräjien perustuslakivalioliokunnalle antamassaan lausunnossa, jossa käräjät kommentoi perustuslakivaliokunnan tekemiä pykälämuutosehdotuksia. Saamelaiskäräjät toi useissa kohdin esille aikaisempia perusteluitaan asiaan liittyen ja toisti kantaansa.⁴³¹ Käräjät painotti, että se ei syrji saamelaisia eikä mitään muutakaan etnistä ryhmää, vaan saamelaiset tuntevat ”kaikki Suomen saamelaiset ja saamelaissuvut, niiden historian, kulttuurin ja tuntevat niihin yhteenkuuluvuutta”. Käräjät myös korosti toimivansa virkavastuulla, kuulevansa saamelaisia hyvin laajasti ja että sen kannalla oli saamelaisyhteisön tuki.⁴³² Käräjät myös korosti tekevänsä kaikkensa, että saamelaiskäräjälaki voitaisiin hyväksyä. Käräjät ei kuitenkaan voisi hyväksyä sellaisia ratkaisuja, jotka voisivat vaarantaa saamelaisten alkuperäiskansa-aseman ollen vastoin saamelaiskäräjien kokouksen kantaa.⁴³³

Lausunnossa esiteltiin hallituksen esitys saamelaismääritelmäksi, jonka saamelaiskäräjätkin on hyväksynyt. Samalla lausunnossa esiteltiin perustuslakivalio-

⁴²⁷ Käräjät katsoi, että sopimuksen perimmäinen tavoite eli alkuperäiskansakulttuurien säilymisen turvaaminen ei kyseisellä tavalla toteutuisi. Lausunto 26.1.2015, 10.

⁴²⁸ Lausunto 26.1.2015, 10.

⁴²⁹ Käräjät oli huolissaan myös siitä, että saamelaisten kollektiivisista oikeuksista olisivat saattaneet lopulta päättää etnisesti suomalaiset, joilla ei olisi kulttuurista eikä kielellistä yhteyttä saamelaiskulttuuriin. Käräjät nosti myös esille YK:n rotusyrjintäkomitean suositukset Suomelle tähän liittyen. Komitea oli kehottanut Suomea takaamaan saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumisen määritettäessä heidän statussaan, määritettäessä ketkä kuuluvat saamelaisiin ja taata, ettei heitä pakoteta assimilaatioon (CERD/C/FIN/CO/20-22). Lausunto 26.1.2015, 10.

⁴³⁰ Lehtola 2015a, 25.

⁴³¹ Käräjät esimerkiksi kirjoitti, että saamelaiskäräjät tai puheenjohtajisto ei enää tuossa kohdassa voinut hyväksyä asiasisältöisiä muutoksia, joita perustuslakivaliokunnan kyseisessä ehdotuksessa oli, vaan saamelaiskäräjät saattoi hyväksyä enää pieniä teknisiä ja tarkentavia muutoksia lakitekstiin. Käräjät myös huomautti, että käräjien hyväksymä saamelaismääritelmä oli jo sellaisenaan kompromissi, vaikka esitys ei vastannut käräjien alkuperäisiä tavoitteita. Lausunto 5.3.2015, 1-2.

⁴³² Lausunto 26.1.2015, 2.

⁴³³ Lausunto 26.1.2015, 2-3.

kunnan 4.3.2015 muutosesitykset määritelmään, sekä saamelaiskäräjien kommentit perustuslakivaliokunnan muutosesityksiin. Hallituksen esityksessä saamelaismääritelmä oli seuraavanlainen:

3§ Saamelainen

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja ylläpitänyt yhteyttä siihen ja on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty verotusta tai väestökirjanpitoa varten laadittuun viranomaisasiakirjaan lappalaiseksi; tai
- 3) että ainakin yksi hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi tämän lain mukaan voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴³⁴

Perustuslakivaliokunnan muutokset hallituksen esitykseen olivat seuraavanlaisia:

3§ *Saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutettu saamelainen*

Saamelaisella tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, joka pitää itseään saamelaisena, edellyttäen:

- 1) että hän itse tai ainakin yksi hänen vanhemmistaan tai isovanhemmistaan on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään; tai
- 2) että hän on omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja *ylläpitää* yhteyttä siihen ja on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty verotusta tai väestökirjanpitoa varten laadittuun viranomaisasiakirjaan lappalaiseksi; tai
- 3) että ainakin toinen hänen vanhemmistaan on merkitty tai olisi *tämän lain mukaan* voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa.⁴³⁵

Saamelaiskäräjien kanta perustuslakivaliokunnan esityksiin oli hyvin kriittinen. Käräjät kirjoitti, että otsikkomuutos ei ollut hyväksyttävissä. Pykälää kaksi oli käräjien mielestä mahdollista muuttaa, mikäli siihen nähtäisiin tarvetta siten, että se olisi seuraavanlainen: ” 2) että hän on omaksunut sukusiteittensä kautta saamelaiskulttuurin ja *on ylläpitänyt ja ylläpitää* yhteyttä siihen ja on sellaisen henkilön jälkeläinen, joka – ”.⁴³⁶ Saamelaiskäräjät korosti, että ”ylläpitää/on ylläpitänyt” eivät olleet vaihtoehtoisia vaan ne tuli sisällyttää samaan lauseeseen. Kolmannen kohdan muutosesitys ei niinkään ollut käräjien näkemyksen mukaan hyväksyttävissä. Käräjät kirjoitti, että asia olisi

⁴³⁴ Lausunto 26.1.2015, 3-4.

⁴³⁵ Muutokset on merkitty kursivilla tai ylivivauksella siten, kuin ne on merkitty lausuntoon. Lausunto 26.1.2015, 3-4.

⁴³⁶ Lausunto 26.1.2015, 3-4.

mahdollista muotoilla uudelleen, mikäli pykälässä on epäselvyyttä, seuraavalla tavalla: ” – että ainakin toinen hänen vanhemmistaan on merkitty äänioikeutetuksi saamelaisvaltuuskunnan tai saamelaiskäräjien vaaleissa *tai olisi tämän lain mukaan voitu merkitä äänioikeutetuksi saamelaiskäräjien tai saamelaisvaltuuskunna vaaleissa*”.⁴³⁷

Tämän jälkeen käräjät perusteli tarkemmin omaa kantaansa. Esityksen otsikko olisi käräjien näkemyksen mukaan ollut ristiriidassa perustuslain kanssa ja luonut Suomeen ”hyvin epäselvän tilanteen”. Jotta saamelaiset voivat nauttia perustuslain suojasta, oli saamelainen määriteltävä. Käräjät kirjoitti tässä yhteydessä, että tuohon asti määritelmä oli löytynyt saamelaiskäräjälaista. Valiokunnan esittämä muutos olisi käräjien mielestä tarkoittanut sitä, että saamelaista ei olisi määritelty laissa, vaan laissa olisi määritelty ainoastaan saamelainen äänioikeutettu. Käräjien mielestä se olisi ollut ”hyvin iso ja periaatteellinen” muutosesitys, jonka vaikutukset koko saamen kansaan ja saamelaiskäräjien legitimitettiin olisivat arvaamattomat.⁴³⁸ Saamelaiskäräjät myös korosti, että saamelaismääritelmän tarkoitus on suojata saamelaisia assimilaatiolta. Saamelaismääritelmässä ei ole kyse valtakulttuurin edustajien oikeuksista tai siitä, että ihmiset eivät saisi identifioitua saamelaisiksi. Käräjät jatkoi, että ”[j]okainen saa identifioitua saamelaiseksi, mutta se ei tee kenestäkään saamelaista, ellei hänellä ole yhteyttä saamen kieleen ja kulttuuriin eikä saamelaisten ryhmähyväksyntää”.⁴³⁹

Kohdan kaksi osalta käräjät piti välttämättömänä, että siinä käytettäisiin termiä ”on ylläpitänyt”. Käräjien näkemyksen mukaan yhteyden saamelaiskulttuuriin on täytynyt olla jatkuvaa ja se oli myös ”pystyttävä validisti osoittamaan”.⁴⁴⁰ Kohtaan kolme esitetyt muutokset eivät niin ikään olleet hyväksyttäviä. Lakiteknisesti tämä olisi tuonut oletuksen, että samanaikaisesti olisi voinut olla voimassa sekä nykyinen saamelaiskäräjälaki että uusi perustuslakivaliokunnan määritelmä. Käräjät piti tätä kestämättömänä tilanteena. Saamelaiskäräjät ei myöskään voinut hyväksyä esitettyä poistoa, koska se olisi jättänyt käräjien näkemyksen mukaan tulkinnanvaraa korkeimmalle hal-

⁴³⁷ Lausunto 26.1.2015, 3-4.

⁴³⁸ Käräjät jatkoi samassa yhteydessä, ettei saamelaismääritelmää ei voinut tarkastella vain suhteessa vaaleihin ja saamelaisten alkuperäiskansa-asemaan, vaan asiassa piti huomioida myös saamelaiskäräjien tehtävät. Saamelaiskäräjien tehtävänä oli edustaa saamelaisia tehtävissään ja edistää saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutumista Suomessa sekä hoitaa saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevat asiat. Esitys olisi lisäksi ollut ristiriidassa perustuslain 121 § 4 momentin kanssa, jonka mukaan saamelaisilla on kotiseutualueellaan kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto. Jos lain tasolla ei enää säädettäisi saamelaisesta, esitys olisi toteutuessaan ristiriidassa perustuslain kanssa eikä täten toteuttamiskelpoinen, käräjät totesi. Lausunto 26.1.2015, 4.

⁴³⁹ Lausunto 26.1.2015, 5.

⁴⁴⁰ Lausunto 26.1.2015, 5.

linto-oikeudelle.⁴⁴¹ Lausunnon lopussa saamelaiskäräjät kirjoitti, että mikäli perustuslakivaliokunta muuttaisi asiasisältöisesti saamelaiskäräjälakia ”vastoin hallituksen esitystä ja saamelaiskäräjien kantaa, sillä on kansallisesti ja kansainvälisesti pitkäkantoisia, kielteisiä ja suuria vaikutuksia”.⁴⁴²

Suunniteltu saamelaismääritelmän uudistus ei kuitenkaan käräjien harmiksi toteutunut, vaan se kariutui vuoden 2015 aikana. Saamelaismääritelmä ei vuoden 2015 jälkeen noussut juuri enää esille saamelaiskäräjien lausunnoissa vuosina 2016, 2017 eikä alkuvuodesta 2018. Saamelaiskäräjälain uudistusta on kuitenkin pyritty valmistelemaan tämän jälkeekin asiaa valmistelevan toimikunnan johdolla. Oikeusministeriö asetti päätöksellään 23.10.2017 kuusihenkeisen toimikunnan, jonka tehtävänä on valmistella saamelaiskäräjälain uudistamista. Toimikuntaan kuuluu jäseniä saamelaiskäräjiltä, hallituspuolueilta ja oikeusministeriöltä. Toimikunnan puheenjohtajana toimii oikeustieteen tohtori Pekka Hallberg. Toimikunnan oli tarkoitus saada alun perin esitys valmiiksi huhtikuun loppuun mennessä, mutta määräaika jatkettiin toukokuulle. Kun ratkaisua ei saatu tehtyä vielä tähänkään mennessä, päätti oikeusministeriö jatkaa toimikunnan määräaika elokuun loppuun 2018.⁴⁴³ Oikeusministeriö antoi kesäkuussa tiedotteen, että toimikunta oli saanut esityksen valmiiksi, joka lähti seuraavaksi lausuntakierrokselle. Aikaa lausuntojen antamiselle oli heinäkuun loppuun asti, minkä jälkeen asian käsittelyn olisi tarkoitus jatkua.⁴⁴⁴ Tutkielman tekohetkellä asian käsittely on siis vielä kesken.

Tarkasteltaessa vuosien 2011–2018 lausuntoja, korostuvat niissä ennen kaikkea ILO-sopimus sekä saamelaismääritelmä. Käräjät piti saamelaismääritelmän muuttamista edellytyksenä ILO-sopimuksen ratifioimiselle. Koska ratkaisua asiasta ei kuitenkaan saatu tehtyä, kariutuivat myös ILO-sopimuksen ratifioimissuunnitelmat sillä erää. ILO-sopimuksen ohella käräjien lausunnoissa korostuu erityisesti sen kritiikki KHO:n muuttanutta toimintaa kohtaan. Käräjät koki, että voimassa oleva saamelaismääritelmä yhdessä KHO:n uuden linjan kanssa laski saamelaisiksi sellaisia henkilöitä, joita saamelaiset itse eivät pitäneet saamelaisina. Käräjät oli hyvin huolissaan KHO:n muut-

⁴⁴¹ Käräjät korosti, että asian käsittelyssä oli huomioitava se, että KHO oli viimeinen päättävä elin päätetäessä siitä, kuka oli saamelainen. Lausunto 26.1.2015, 5.

⁴⁴² Lausunto 26.1.2015, 5.

⁴⁴³ <https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>. Lisätietoa hankkeesta saa osoitteessa <http://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM077:00/2017>.

⁴⁴⁴ https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/saamelaiskarajalakitoimikunnan-esitysluonnos-lausunnolle.

tuneesta linjasta ja siitä, kuinka paljon KHO oli alkanut hyväksyä käräjien jo hylkäämiä hakemuksia. Käräjät korostikin saamelaismääritelmän muutoksen kiireellisyyttä toistuvasti ja se katsoi, että saamelaisille oli elintärkeää muuttaa määritelmä ennen vuoden 2019 vaaleja. Käräjät vetosi tässä yhteydessä paitsi ILO-sopimukseen, myös kansainvälisiin sopimuksiin, sillä niissä korostuivat alkuperäiskansan oma oikeus päättää siitä, keitä alkuperäiskansaan kuului.

Käräjien kannalta viime vuodet ovat siis olleet hankalia. Toisaalta useiden vuosien valmistelutyö ei tuottanut tulosta, kun saamelaismääritelmän uudistus kariutui jälleen kerran ja samalla myös ILO-sopimuksen ratifiointiin tähtäävä toiminta keskeytyi. Lisäksi seuraavat vaalit lähestyvät kovaa vauhtia ja aika saamelaismääritelmän muuttamiseksi hupenee. Toisaalta saamelaiskäräjät on saanut tuotua esille kantaansa siinä määrin, että oikeusministeriö päätyi perustamaan erillisen toimikunnan asian ratkaisemiseksi. Asian käsittely siis jatkuu ja on vielä mahdollista, että saamelaiskäräjälaki saadaan uudistettua ennen seuraavia vaaleja. Mutta kuten menneet vuosikymmenet ovat osoittaneet, kyseessä on äärimmäisen haastava tapaus ratkaistavaksi.

6. Lopuksi

Lausuntojen pohjalta voidaan sanoa, että saamelaismääritelmä on ollut saamelaiskäräjille hyvin keskeinen teema aivan saamelaiskäräjien toiminnan alusta lähtien. Aihe on ollut toistuvasti esillä käräjien lausunnoissa ja erityisesti se on noussut esille silloin, kun käräjät on kokenut liian lavean saamelaismääritelmän vakavasti uhkaavan saamelaiskäräjien itsemääräämisoikeutta ja käräjien toimintaa. Näin on ollut erityisesti vuosina 1996-1999, kun uusi saamelaismääritelmä astui voimaan ja ensimmäiset vaalit olivat lähestymässä, sekä vuodesta 2011 lähtien, kun KHO muutti yllättäen tulkintaperiaatteitaan ja alkoi saamelaiskäräjien pelkojen mukaisesti hyväksyä ennennäkemättömän runsaasti sellaisia hakemuksia, jotka saamelaiskäräjät oli hylännyt.

Saamelaiskäräjät onkin pyrkinyt koko sen toiminnan ajan muuttamaan vuonna 1996 voimaan tullutta saamelaismääritelmää ja saamelaiskäräjälakia. Käräjien perustelut ovat pysyneet lähes samanlaisina läpi tuon ajan, vaikka jonkin verran perusteissa näkyy myös laajempi yhteiskunnallinen keskustelu, jota aiheesta on käyty. Saamelaiskäräjille keskeistä saamelaismääritelmässä on ollut se, että sen tulisi vastata saamelaisien omaa käsitystä saamelaisista ja että siinä korostuisi elävän kulttuuriyhteyden

merkitys ja sen säilyminen. Olennaista on ollut se, että henkilö on kasvanut saamelaisuuteen, sen tapoihin, kulttuuriin ja elämäntapaan sukuyhteisössään. Saamelaiskäräjät on tuonut tätä myös esille korostamalla kielen merkitystä saamelaismääritelmässä. Käräjien näkemyksen mukaan joko oma, tai vanhemmilta tai isovanhemmilta takautuva kielitaito on merkinä tästä säilyneestä sukuyhteydestä. Henkilön tulisikin paitsi itse identifioitua saamelaiseksi, myös tulla ryhmän hyväksymäksi. Tässä yhteydessä käräjät on vedonnut toistuvasti mm. ILO-sopimukseen ja muihin Suomea koskeviin kansainvälisiin velvoitteisiin.

Saamelaiskäräjät on perustamisestaan lähtien ollut hyvin selkeä linjassaan ja korostanut nimenomaan kieltä saamelaismääritelmässä. Vaikka saamelaiskäräjien virallinen linja on siis pysynyt lausunnoissa samana läpi sen toiminnan, ja se myös jatkaa tässä saamelaisvaltuuskunnan linjaa, on asiasta silti luonnollisesti myös erilaisia mielipiteitä ja näkökulmia. Kaiken kaikkiaan saamelaisten näkemykset ovat kuitenkin verrattain yhteneväiset ja näkemykset saamelaismääritelmästä ovat pysyneet samankaltaisina. Saamelaiskäräjien entinen puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi on tiivistänyt käsityksen saamelaisuudesta ja sen voidaan nähdä kuvaavan hyvin myös lausunnoista välittyvää saamelaiskäräjien kantaa:

Saamelaiskulttuuri ei ole mielentila eikä kulttuuri siirry eikä säily geneisissä, verotodistuksissa tai mielipiteissä. Saamelaisuus on yhteyttä omiin esi- ja isovanhempiin, porolaitumiin, kalavesiin tai metsästysmaihin, kielen rikkauteen, perinteiseen tietoon, arvomaailmaan ja yhteisöjärjestelmään. – Saamelaiskulttuurissa kasvetaan edellisten sukupolvien siirtämään tietoon, taitoon ja kokemukseen koko suvun opastuksella ja esimerkillä.⁴⁴⁵

Saamelaiskäräjät on pitänyt lausunnoissaan hyvin tärkeänä sitä, että saamelaismääritelmän tulisi olla saamelaiskäräjien ja siten saamelaisten hyväksymä. Tätä he ovat perustelleet paitsi omalla tietoudellaan siitä, keitä saamelaisiin kuuluu, myös naapurimaiden esimerkillä ja kansainvälisellä oikeudella. Toisaalta Suomen saamelaiskäräjät ei voi liikaa vedota Norjan ja Ruotsin esimerkkiin. Molempien maiden saamelaismääritelmä nimittäin myös eroaa Suomen saamelaismääritelmästä. Norjassa ja Ruotsissa on määritelmässä mukana käsite kotikieli, jonka soveltaminen suomalaisessa lainsäädännössä olisi käräjien näkemyksen mukaan haastavaa ja se vain entisestään lisäisi määritelmän tulkinnanvaraisuutta. Lisäksi Suomessa poronhoitoa ei voida käyttää Nor-

⁴⁴⁵ Lehtola 2015a, 52. Ks. myös Javo et al. 2003, 157-158.

jan ja Ruotsin tapaan indikaattorina saamelaisuudesta, koska Suomessa sitä ovat harjoittaneet niin saamelaiset kuin suomalaiset.

Saamelaiskäräjät ei myöskään voi ottaa mallia kiistatilanteiden ratkaisemiseksi naapurimaista, sillä Norjassa ja Ruotsissa saamelaismääritelmä tai vaaliluetteloon hakeutuminen ei ole ainakaan vielä muodostunut yhtä kiistellyksi asiaksi. Norjassa ja Ruotsissa saamelainen voi olla myös kuulumatta vaaliluetteloon, mutta tämä ei silti vie häneltä oikeutta olla olemasta saamelainen. Suomessa laki puolestaan on nimenomaan ottanut kantaa siihen, kuka voidaan nähdä saamelaisena. Tämä voikin olla yksi syy siihen, miksi Suomessa saamelaismääritelmästä on muodostunut niin kiistelty ja hankalasti ratkaistavissa oleva asia, vaikka ainakaan toistaiseksi vaaliluetteloon kuuluminen ei oikeuta muuhun kuin äänestämiseen ja ehdolle asettumiseen saamelaiskäräjävaaleissa.

Saamelaiskäräjien kanta siihen, kenellä tulisi olla viimeinen päätösvalta siitä, kuka katsotaan saamelaiseksi, on osittain vaihdellut. Toisaalta käräjät on aina puoltanut ensisijaisesti käsitystä siitä, että saamelaiskäräjien tulisi itse olla viimeinen asiasta päättävä elin. Käräjät on vedonnut tässä asiassa mm. Norjan ja Ruotsin esimerkkiin, sillä naapurimaissa saamelaiskäräjät on tässä asiassa ylin päättävä taho. Käräjät myös aluksi vastusti päätäntävällän antamista suomalaiselle taholle, kuten esimerkiksi KHO:lle. Kuitenkin 1990-luvun loppupuolella, kun valitusviranomaiseksi väläyteltiin myös Lapin lääninhallitusta, päätyivät käräjät kannattamaan ennemmin KHO:ta ylimmäksi valitusviranomaiseksi. KHO onkin ollut korkein valitusviranomainen asiassa 1990-luvulta lähtien. Aluksi KHO myös seurasi ratkaisuisaan käräjien kantaa ja hyväksyi sen perustelut asiassa. KHO hyväksyiikin vain murto-osan sille lähetetyistä valituksista vuosina 1996–2010.

Erinäisistä syistä johtuen KHO päätyi kuitenkin muuttamaan kantaansa vuodesta 2011 lähtien. Asian taustalla on arveltu olleen paitsi Suomen saamat kansainväliset suositukset saamelaismääritelmän tulkinnasta, myös käräjien epäjohtonmukaisuus muutamien päätösten osalta sekä käräjien päätös jättää perustelematta selkeästi myöhempiä hylkäämispäätöksiään. Asiasta ei ole saatu varmuutta, sillä KHO itse ei ole kommentoinut linjamuutostaan suoraan. KHO:n linjamuutos oli ristiriidassa sen aiempien omien päätösten sekä saamelaiskäräjien päätösten kanssa. Tämä sai saamelaiskäräjät huolestumaan uudestaan ja se alkoi uudella intensiteetillä vaatia saamelaismääritel-

män muuttamista. Koska KHO oli hyväksynyt jo satoja sellaisia hakemuksia, jotka käräjät oli hylännyt, oli käräjillä kasvava huoli ja kiire asian suhteen. Asian edistäminen ja uuden määritelmän työstäminen yhdessä ministeriöiden ja valiokuntien kanssa oli kuitenkin hidasta ja monimutkaista. Kun samanaikaisesti saamelaiskäräjät pyrki myös yhdessä työryhmän kanssa edistämään ILO-sopimuksen ratifiointia, oli kyseessä hyvin mittava ja monisyinen asiakokonaisuus. Uuden saamelaismääritelmän uudistustyö kaatuikin ja samalla keskeytyi ILO-sopimuksen ratifiointityö. Tämän jälkeen asian parissa on työskennellyt oikeusministeriön asettama työryhmä, jonka ehdotus uudesta saamelaiskäräjälaista on ollut kesän mittaan lausuntokierroksella ja jonka käsittely jatkuu syksyllä 2018.

Aineiston sekä tutkimuskirjallisuuden pohjalta voidaan sanoa, että saamelaismääritelmän yhdet suurimmista kiistoista liittyvät epäonnistuneeseen lainsäädäntöön vuonna 1995 sekä jossain määrin KHO:n linjamuutokseen vuonna 2011. Tämänkin voidaan kuitenkin nähdä johtuvan pitkälti juuri alun perinkin liian epämääräisestä ja epäonnistuneesta saamelaismääritelmästä. Asia on entisestään mutkistunut, kun siihen liitettiin ILO-sopimuksen ratifiointi. Kaiken kaikkiaan saamelaisidentiteetin kriteerit ovat edelleen muutoksen kohteina ja saamelaisidentiteetistä onkin muodostunut hyvin poliittinen ja keskeinen osa meneillä olevaa tilannetta. Taustalla vaikuttivat myös ratkaisematta olevat maa-oikeuskysymykset, jotka ovat olleet kiistelystä kohteina pohjoisessa aina 1980-luvulta lähtien.

Todennäköistä onkin, että saamelaiskäräjät pyrkivät kaikin tavoin estämään tilanteen tai määritelmän tulkinnanvaraisuuden lisääntymisen. Käräjät jatkavat mitä todennäköisimmin aiempaa linjaansa ja vaativat lappalaispykälän poistamista määritelmästä ja aiempaan kielipohjaiseen määritelmään palaamista. Se, minkälaisia myönnytyksiä käräjät on valmis tekemään päästäkseen tavoitteeseensa, on vielä auki. Käräjät ovat kuitenkin läpi sen toiminnan korostanut sitä, että määritelmän tulee olla saamelaisien hyväksymä, sen tulee vastata saamelaisien tosiallista joukkoa, minkä lisäksi määritelmän tulee olla mahdollisimman tarkka sekä korostaa kieltä ja kulttuuriyhteyden säilymistä.

Saamelaisien historia sekä nykyiset oikeudet vaihtelevat huomattavasti Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän välillä. Vaikka saamelaiset itse ovat pyrkineet tiivistämään ylirajaista yhteistyötä ja yhtenäistämään toimintaansa, tuovat maiden käytän-

teet, lait sekä yleinen suhtautuminen haasteita tälle työlle. Saamelaiset pystyvät kyllä vetoamaan naapurimaidensa esimerkkeihin ja esimerkiksi kansainvälisiin sopimuksiin, mutta samanaikaisesti on paljon kustakin maasta ja niiden edustuselimestä kiinni, kuinka näihin vaatimuksiin suhtaudutaan, ollaanko asioita valmiita selvittämään ja käsittelemään ja minkälaisiin ratkaisuihin asioissa päädytään. Valtioiden ja niiden edustuselinten lisäksi asiaan vaikuttavat paljon kansalaisten mielipiteet. Erityisesti Suomessa pohjoisen paikallisväestön vastustus on hidastanut ja jopa ajoittain pysäyttänyt tämän kehityksen. Siinä missä Norjassa sekä valtio että kansalaiset ovat olleet huomattavan myötämielisiä saamelaisten oikeuksien turvaamiselle ja kehittämiseksi, on Ruotsissa erityisesti valtio ollut haluton tunnustamaan saamelaisten asemaa tai oikeuksia. Venäjällä valtio on ollut niin ikään haluton tunnustamaan saamelaisten edustuselintä, saamelaiskäräjiä, saati laajemmin saamelaisten oikeuksia. Suomessa saamelaiset ovat kokeneet vastarintaa erityisesti pohjoisen paikallisväestön osalta, vaikka myös Suomen hallitus on ollut hidas toimissaan asian suhteen.

Saamelaisten oikeuksien ajamista on edistänyt myös jatkuvasti kehittyvä ja laajentuva saamentutkimus. Saamentutkimuksen kautta saamelaiset ovat pystyneet paremmin tuomaan esiin omaa kantaansa, tarttumaan heille itselle tärkeisiin asioihin sekä tuomaan moniäänisyyttä perinteisiin historiakäsityksiin. Erityisesti 2000-luvulta alkaen saamentutkimuksen kenttä on kehittynyt ja laajentunut. Silti selkeitä lisätutkimusmahdollisuuksia on edelleen runsaasti. Esimerkiksi juuri saamelaismääritelmä on asia, jota erityisesti Suomessa olisi syytä tutkia lisää. Lisäksi saamelaisia vastustavien tahojen taustoja, motiiveja sekä vaiheita olisi paitsi mielenkiintoista, myös ajankohtaista selvittää. Onhan liikehdintää ollut havaittavissa 1980-luvun lopulta lähtien. Tähän mennessä nämä tahot on otettu monin paikoin kuitenkin enemmän itsestäänselvyyksinä huomimatta siitä, että näiden tahojen näkyvyys ja vaikuttamismahdollisuudet ovat tasaisesti kasvaneet. Saamelaisvastaiset tahot, lappalaiset ja vastamobilisaatio ei ole yksi yhtenäinen, homogeeninen liike, joten tästäkin syystä aihetta olisi mielenkiintoista tutkia. Lisäksi saamelaismääritelmää voisi tarkastella erityisesti suhteessa muiden maiden saamelaismääritelmiin ja kehityskulkuihin. Ja kuten aiemmin jo totesin, aihe olisi erityisen hedelmällinen tutkimuskohde myös oikeustieteellisestä näkökulmasta. Olisin myös erityisen kiinnostunut maoikeuksia ja Suomen valtion toimia käsittelevistä tutkimuksista tähän aiheeseen liittyen. Saamentutkimuksen yleinen kehityssuunta on siis hyvä, mutta samanaikaisesti on todettava, että lisätutkimuksen tarve on ilmeinen.

7. Lähdeluettelo

7.1 Lähteet

Saamelaiskäräjien arkisto, Inari.

Saamelaiskäräjien lausunnot 1996-2004.

Saamelaiskäräjien lausunnot, 2005-2018.

Saamelaiskäräjien kotisivut, dokumentit, lausunnot.

http://www2.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=60&Itemid=10

(Haettu 7.7.2018).

7.2 Internet lähteet

<http://agon.fi/article/yhteisollisyys-ja-eettisyys-saamentutkimuksessa/>.

(Haettu 12.9.2018).

<http://oikeusministerio.fi/hanke?tunnus=OM077:00/2017>.

(Haettu 12.9.2018).

<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaism%C3%A4%C3%A4ritelm%C3%A4>.

(Haettu 12.9.2018).

<http://senc.hum.helsinki.fi/wiki/Saamelaisvaltuuskunta>.

(Haettu 12.9.2018).

<http://www.helsinki.fi/jarj/matthiascalonius-seura/index.htm>.

(Haettu 12.9.2018).

http://www2.samediggi.fi/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=60&Itemid=10.

(Haettu 12.9.2018).

<https://faktalavvu.net/2018/02/07/pieni-opas-saamelaismaaritelmaan/>.

(Haettu 12.9.2018).

<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1990/19900988>.

(Haettu 12.9.2018).

https://oikeusministerio.fi/artikkeli/-/asset_publisher/saamelaiskarajalakitoimikunnan-esitysluonnos-lausunnolle.

(Haettu 12.9.2018).

<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950974>.

(Haettu 12.9.2018).

<https://www.samediggi.fi/parlamentaarinen-neuvosto/>.

(Haettu 12.9.2018).

<https://www.samediggi.fi/saamelaiset-info/>.

(Haettu 12.9.2018).

<https://www.samediggi.fi/saamelaiskarajien-kokous/>.

(Haettu 12.9.2018).

<https://www.samediggi.fi/vaalit/>.

(Haettu 12.9.2018).

https://www.samediggi.fi/wp-content/uploads/2018/06/SaKatk2017_SaKa190618.pdf.

<https://www.samediggi.fi/ydintehtava/>.

(Haettu 12.9.2018).

7.3 Tutkimuskirjallisuus

Alifrosti, Kari: *Elämän totuutta etsimässä, VarsinaisSuomen kansanopisto 1899–1999*. Gummerus, Jyväskylä 1999.

Allard, Christina: *Sweden*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2017.

Allemann, Lukas: Yesterday's Memories, Today's Discourses: The Struggle of the Russian Sámi to Construct a Meaningful Past. *Arctic Anthropology*. 2017, Vol. 54 Issue 1, 1-21.

Briggs, Chad M.: Science, local knowledge and exclusionary practices: Lessons from the Alta Dam case. *Norwegian Journal of Geography*. Jun2006, Vol. 60 Issue 2, 149-160.

Broderstad, Else Grete: Political Autonomy and Integration of Authority: The Understanding of Saami Self-Determination. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 151-175.

Eide, Asbjørn: Legal and Normative Bases for Saami Claims to Land in the Nordic. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 127-149.

Falch, Torvald; Selle, Per; Strømsnes, Kristin: The Sámi: 25 Years of Indigenous Authority in Norway. *Ethnopolitics*. Jan2016, Vol. 15 Issue 1, 125-143.

Fitzmaurice, Malgosia: The New Developments Regarding the Saami Peoples of the North. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2009, Vol. 16 Issue 1, 67-156.

Foucault, Michel: *Tarkkailla ja rangaista*. Alkuteos: *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (1975). Suom. Eevi Nivanka. Otava, Helsinki 1980.

Føllesdal, Andreas: On Saami Claims to Land and Water. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 103-106.

Hansen, Ketil Lenert; Minton, Stephen James; Friborg, Oddgeir; Sørli, Tore: Discrimination amongst Arctic Indigenous Sami and Non-Sami Populations in Norway: The SAMINOR 2 Questionnaire Study. *Journal of Northern Studies*. 2016, Vol. 10 Issue 2, 45-84.

Hansen, Lars Ivar: *Näkökulmia saamelaisten historiankirjoitukseen*. Tietolipas 234. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2011.

Heikkinen, Hannu: NEO-ENTREPRENEURSHIP AS AN ADAPTATION MODEL OF REINDEER HERDING IN FINLAND. *Nomadic Peoples*. 2006, Vol. 10 Issue 2, 187-208.

Heinämäki, Leena: *Saamelaismääritelmä kansainvälisen oikeuden ja KHO:n tapausten valossa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2017a.

Heinämäki, Leena: Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus. Esipuhe. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2017b.

Heinämäki, Leena; Allard, Christina; Kichner, Stefan; Xanthaki, Alexandra; Valkonen, Sanna; Mörkenstam, Ulf; Bankes, Nigel; Ruru, Jacinta; Gilbert, Jérémie; Selle, Per; Simpson, Audra; Olsén, Laura: *Saamelaisten oikeuksien toteutuminen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. Rovaniemi 2017

Henriksen, John B.: The continuous process of recognition and implementation of the Sami people's right to self-determination. *Cambridge Review of International Affairs*. Mar2008, Vol. 21 Issue 1, 27-40.

Hill, Stuart: *Identiteetti. Suom. ja toim.* Lehtonen, Mikko & Herkman, Juha. Tammer-Paino Oy, Tampere 1999.

Javo, Cecilie; Alapack, Richard; Heyerdahl, Sonja; Rønning, John A.: Parental Values and Ethnic Identity in Indigenous Sami Families: A Qualitative Study. *Family Process*. Spring2003, Vol. 42 Issue 1, 151.

Joona, Tanja: *ILO Convention No. 169 in a Nordic Context with Comparative Analysis: An Interdisciplinary Approach*. Juridica Lapponica 37. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2012.

Josefsen, Eva; Mörkenstam, Ulf; Saglie, Jo: Institutions within Similar States: The Norwegian and Swedish Sámediggi. *Ethnopolitics*. Jan2015, Vol. 14 Issue 1, 32-51.

Junka-Aikio, Laura: Can the Sámi speak Now? *Cultural Studies*. Mar2016, Vol. 30 Issue 2, 205-233.

Koivurova, Timo: *Ihmisoikeustutkimus ja saamelaiset*. Tietolipas 234. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2011.

Kokko, Kai T (Toim.): *Kysymyksiä saamelaisten oikeusasemasta*. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja Sarja B no 30. WS Bookwell Oy, Jyväskylä 2010.

Kotljarchuk, Andrej: Kola Sami in the Stalinist Terror. *Journal of Northern Studies*. 2012, Vol. 6 Issue 2, 59-82.

Koutouki, Konstantia; Farget, Doris: Contemporary Regulation of Public Policy Participation of the Saami and Roma: A Truncated Process. *International Journal on Minority & Group Rights*. Oct2012, Vol. 19 Issue 4, 427-451.

Kuokkanen, Rauna: Indigenous Women in Traditional Economies: The Case of Sámi Reindeer Herding. *Journal of Women in Culture & Society*. Spring2009, Vol. 34 Issue 3, 499-504.

- Kuokkanen, Rauna: Self-determination and Indigenous Women - 'Whose Voice Is It We Hear in the Sámi Parliament?'. *International Journal on Minority & Group Rights*. Mar2011, Vol. 18 Issue 1, 39-62.
- Lantto, Patrik; Mörkenstam, Ulf: Sami Rights and Sami Challenges. *Scandinavian Journal of History*. Mar2008, Vol. 33 Issue 1, 26-51.
- Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelaiset. Historia, yhteiskunta, taide*. Kustannus-Puntsi, Inari 2015c.
- Lehtola, Veli-Pekka: *Saamelaiskiista – Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?* Dard-edge holografija, Latvia 2015a.
- Lehtola, Veli-Pekka: *Sámi Histories, Colonialism, and Finland*. *Arctic Anthropology*. Feb2015b, Vol. 52 Issue 2, 22-36.
- Maijala, Eeva-Maria: *Kemin-Lappi elää! Alkuperäiskansa keminlappalaiset – yksi Suomen neljästä Saamen ryhmästä*. Pihkassa Lapin luontoon ry. Oy Arkmedia Ab, Vaasa 2016.
- Martikainen, Tuomas (Toim.): *Ylirajainen kulttuuri. Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Tietolipas 212, Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2006.
- Meyer, Lukas H.: Transnational Autonomy: Responding to Historical Injustice in the Case of the Saami and Roma Peoples. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 263-301.
- Minde, Henry: Sami Land Rights in Norway: A Test Case for Indigenous Peoples. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 107-125.
- Olsén, Laura; Heinämäki, Leena; Harkoma, Assi: *Vähemmistöjen sisäisten vähemmistöjen ihmisoikeudet ja moniperusteinen syrjintä: saamelaiset vammaiset henkilöt ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Unnitloguid siskkáldas unnitloguid olmmošvuoigatvuodát ja mánggadáfot vealaheapmi: sápmelaš lámisolbmot ja seksuála- ja sohka-bealleunnitlogut*. Juridica Lapponica 43. Lapin yliopisto, Rovaniemi 2017.
- Oskal, Nils: Political Inclusion of the Saami as Indigenous People in Norway. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 235-261.

- Pennanen, Jukka; Näkkäläjärvi, Klemetti: *Siiddastallan – From Lapp Communities to Modern Sámi Life*. Publication of the Inari Sámi Museum Number 5. Siida Sámi Museum, Inari. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003. Alkuteos: *Siiddastallan - Siidoista kyliin - Luontosidonnainen saamelaiskulttuuri ja sen muuttuminen* (2000). Käänt. Kaija Anttonen, Linna Weber Müller-Wille. Pohjoinen, Oulu 2000.
- Peterson, Charles: Sámi Culture and Media. *Scandinavian studies*. Summer2003, Vol. 75 Issue 2, 293-300.
- Petri, Halinen: *Arkeologia ja saamentutkimus*. Tietolipas 234. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2011.
- Pettersen, Torunn; Brustad, Magritt: Same Sámi? A comparison of self-reported Sámi ethnicity measures in 1970 and 2003 in selected rural areas in northern Norway. *Ethnic & Racial Studies*. Oct2015, Vol. 38 Issue 12, 2071-2089.
- Pietikäinen, Sari: On the Fringe: News Representations of the Sami. *Social Identities*. Dec2001, Vol. 7 Issue 4, 637.
- Pietikäinen, Sari: Sami in the Media: Questions of Language Vitality and Cultural Hybridisation. *Journal of Multicultural Discourses*. Mar2008, Vol. 3 Issue 1, 22-35.
- Pietikäinen, Sari; Kelly-Holmes, Helen: The local political economy of languages in a Sámi tourism destination: Authenticity and mobility in the labelling of souvenirs. *Journal of Sociolinguistics*. Jun2011, Vol. 15 Issue 3, 323-346.
- Portin, Anja: *Kollektiiviset oikeudet ihmisoikeuksina ja niiden merkitys alkuperäiskansojen suojelussa*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Julkisoikeuden julkaisusarja B:11. Unipaps, Turku 1999.
- Pääkkönen, Erkki: *Saamelainen etnisyys ja pohjoinen paikallisuus. Saamelaisten etninen mobilisaatio ja paikallisperustainen vastaliike*. Acta Universitatis Lapponiensis 153. Lapin yliopistokustannus, Rovaniemi 2008.
- Ravna, Øyvind: The First Investigation Report of the Norwegian Finnmark Commission. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2013, Vol. 20 Issue 3, 443-457.
- Sarivaara, Erika Katjaana: *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*. DIEĐUT 02/2012. Waasa Graphics Oy, Vaasa 2012.

Scheinin, Martin & Dahlgren, Taina (Toim.): *Toteutuvatko saamelaisten ihmisoikeudet*. Ihmisoikeusliiton julkaisusarja no- 7. Yliopistopaino, Helsinki 2001.

Semb, Anne Julie: From 'Norwegian citizens' via 'citizens plus' to 'dual political membership'? Status, aspirations, and challenges ahead. *Ethnic & Racial Studies*. Sep2012, Vol. 35 Issue 9, 1654-1672.

Semb, Anne Julie: How Norms Affect Policy — The Case of Sami Policy in Norway. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 177-222.

Seurujärvi-Kari, Irja (Toim.); Halinen, Petri; Pulkkinen, Risto: *Saamentutkimus tänään*. Tietolipas 234 SKS. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki 2011.

Seurujärvi-Kari, Irja: *Alkuperäiskansatutkimus, alkuperäiskansaliike ja saamelaiset*. Tietolipas 234. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2011.

Seurujärvi-Kari-Irja (Toim.): *Beaivvi Mánát Saamelaisten juuret ja nykyaika*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Vammala 2000.

Toivanen, Reetta: Saami in the European Union. *International Journal on Minority & Group Rights*. 2001, Vol. 8 Issue 2/3, 303-323.

Valkonen, Sanna: *Kuvaus saamelaisten itsehallinnon kehittymisestä sekä saamelaisuuden määrittelyn ja saamelais- ja alkuperäiskansakeskustelun taustoista ja tapahtumista Suomessa*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. Lapin yliopistopaino, Rovaniemi 2017.

Valkonen, Sanna: *Poliittinen saamelaisuus*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2009.

Virtanen, Pirjo Kristiina, Kantonen, Lea & Seurujärvi-Kari, Irja (Toim.): *Alkuperäiskansat tämän päivän maailmassa*. Tietolipas 244, Suomalaisen kirjallisuuden seura. Vantaa 2013.

Martikainen, Tuomas; Sintonen, Teppo & Pitkänen Pirkko: *Ylirajainen liikkuvuus ja etniset vähemmistöt*. Tietolipas 212. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2006.